

T.C.
BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM ANABİLİM DALI
HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE RIZA MÜHENDİSLİĞİ
HALİDE EDİB ADIVAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
NERGİZ ULUDAĞ

TEZ DANIŐMANI
Prof. Dr. YAVUZ ERCİL

ANKARA - 2017

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Tarih: 06 /10 / 2017

Öğrencinin Adı, Soyadı : Nergiz ULUDAĞ

Öğrencinin Numarası : 21410056

Anabilim Dalı : Programı : Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler Programı

Danışmanın Unvanı/Adı, Soyadı : Yavuz ERCİL

Tez Başlığı : Milli Mücadele Dönemi'nde Rıza Mühendisliği Halide Edib Adıvar

Yukarıda başlığı belirtilen Yüksek Lisans tez çalışmamın; Giriş, Ana Bölümler ve Sonuç Bölümünden oluşan, toplam 107 sayfalık kısmına ilişkin, 01 / 08 / 2017 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 8'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç
2. Alıntılar hariç
3. Beş (5) kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

“Başkent Üniversitesi Enstitüleri Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Usul ve Esaslarını” inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Öğrenci İmzası:

Onay
06 / 10 / 2017
Prof. Dr. Yavuz ERCİL

KABUL VE ONAY SAYFASI ÖRNEĞİ

Halkla ilişkiler ve tanıtım bölümü öğrencisi Nergiz ULUDAĞ tarafından hazırlanan 'Milli Mücadele Dönemi'nde Rıza Mühendisliği Halide Edib Adıvar' adlı bu çalışma jürimizce Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Kabul (sınav) Tarihi: 07/09/2017

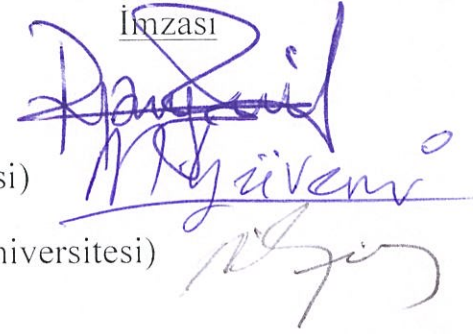
(Jüri Üyesinin Unvanı, Adı-Soyadı ve Kurumu):

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Yavuz ERCİL (Başkent Üniversitesi)

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Murat GÜVENİR (Başkent Üniversitesi)

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Nilgün GÜRKAN PAZARCI (Gazi Üniversitesi)

İmzası

Onay Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

06/10/2017

Prof. Dr. Doğan TUNCER

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

TABLULAR LİSTESİ.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM I: KİTLE PSİKOLOJİSİ VE RIZA MÜHENDİSLİĞİ KAVRAMLARI.....	3
1.1. Kitle Psikolojisi ve Kitlenin Yönlendirilmesi.....	3
1.2. Gustave Le Bon ve Sigmund Freud'un Bakış Açısıyla Kitle Psikolojisi Yorumu	5
1.3 Bernays, Gramsci ve Chomsky'nin Bu Alandaki Modelleri, Bakış Açıları ve Medyanın Rolü.....	8
1.4 Rıza Mühendisi Kimlere Denir?.....	15
BÖLÜM II: KİTLE PSİKOLOJİSİ VE RIZA MÜHENDİSLİĞİ KAVRAMLARININ MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ'NDEKİ YANSIMALARI.....	18
2.1 XIX. Yüzyıldan Milli Mücadeleye Osmanlı İmparatorluğu'nda Rıza Mühendisliği'nin Gelişimi.....	18
2.2 Milli Mücadele'deki Önemli Aktörler ve Kullandıkları Rıza Mühendisliği Yöntemleri.....	21
2.2.1 Dönemin Aydınları.....	21
2.2.2 Dönemin Din Adamları.....	23
2.2.3 Rıza Mühendisliği Yöntemlerinde Din Olgusu ve Onun Toplumdaki Karşılığının Bu Çalışmalardaki Rolü.....	26
2.3 Milli Mücadele Dönemi'nde Rıza Mühendisliği Çalışmalarına Kronolojik Bir Bakış.....	30

2.3.1 Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılması ve Kurtuluş Savaşı'na Giden Süreç.....	31
2.3.2 İzmir'den TBMM'nin Açılışına Kadar Propaganda Çalışmaları.....	34
2.3.3 Millet Meclisi'nin Açılışından Londra Konferansı'na.....	40
2.3.4 Milli Mücadele'nin Son Dönemlerinde Yapılan Çalışmalar.....	48
2.4 Milli Mücadele Dönemi'nde Kullanılan Yöntemlerin Halkla İlişkiler Modelleri Açısından İncelenmesi.....	50
BÖLÜM III: HALİDE EDİB ADIVAR VE MİLLİ MÜCADELEDE RIZA MÜHENDİSLİĞİ SÖYLEM ANALİZİ	54
3.1 Halide Edib Adıvar Kimdir?.....	54
3.1.1 Halide Edib Adıvar'ın Katıldığı Mitingler.....	55
3.1.2 Halide Edib Adıvar'ın Basın Faaliyetleri ve Anadolu'daki Görevleri.....	59
3.1.3 Halide Edib Adıvar'ın Eserlerinde Milli Mücadele Dönemi.....	65
3.2 Araştırmanın Konusu.....	69
3.3 Araştırmanın Amaç ve Önemi.....	69
3.4 Araştırmanın Sınırlılıkları ..	69
3.5 Araştırmanın Yöntemi.....	69
3.5.1 Söylem Analizi Yaklaşımı.....	69
3.5.2 Araştırmanın Tasarımı.....	69
3.5.3 Verilerin Toplanması.....	70
3.6 Bulgular.....	70
3.6.1 Verilerin Analizi.....	70
3.6.2 Tanımlayıcı İstatistikler.....	81
SONUÇ ve ÖNERİLER.....	83
KAYNAKÇA.....	92
EKLER.....	98

EK 1:Tercuman-ı Hakikat Gazetesinden bir Fotoğraf.....	98
EK 2: Afgan Emiri Emanullah Handan mevrut mektup münasebetiyle Hariciye Vekâleti Vekili Mahmud Celâl Beyin beyanatı	99
EK 3: Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in, Fransa ile akdedilen itilâfname hakkında, beyanatı.....	100
EK 4: Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın, Londra'ya, gönderilecek heyeti murahhasa vesilesiyle, İstanbul'da bulunan Tevfik Paşa ile cereyan eden muhaberata dair beyanatı.....	101
EK 5: Söylem Analizi Formu	103

TABLÖLÄR

TABLO-1: SULTANAĦMET MİTINGİ KATILIMCI KODLAMALARI	72
TABLO-2: FATİĦ NUTKU KATILIMCI KODLAMALARI.....	76
TABLO-3: ÖĞRETMENLER TOPLANTISI KATILIMCI KODLAMALARI.....	78
TABLO-4: KADIKÖY NUTKU KATILIMCI KODLAMALARI.....	80

ÖZET

Bu tez çalışması Milli Mücadele Dönemi'nde hem İstanbul Hükümeti hem de Ankara Hükümeti tarafından yürütülmeye çalışılan rıza mühendisliği uygulamalarını anlatmaktadır. Gustave Le Bon, Sigmund Freud ve Noam Chomsky gibi araştırmacıların literatüre katkısı ile ortaya çıkan bu kavram, halkların yöneten bir grup tarafından ikna edilmesi süreçleri ve bu süreçte uyguladığı çeşitli propaganda faaliyetlerinin bir bütünü olarak düşünülebilir. Bu kavram 20. yüzyıldaki çeşitli araştırmalar ile desteklenmiş ve halkla ilişkiler alanının en önemli araştırmalarından biri haline gelmiştir. İşte bu tez, bu yapılan çalışmaların belirttiği uygulamalara Milli Mücadele Dönemi'nde ne kadar sahne olmuş, bunu açıklamayı hedeflemektedir.

Bu tez çalışması, yukarıda belirtilen halkla ilişkiler kavramının teorik boyutunun, tarihi süreç ile harmanlanmasını kapsamaktadır. Bu kapsamı ile daha önce yapılan çalışmalar arasında özgün bir tez olması amaçlanmaktadır. Bu çalışma boyunca öncelikle bu kavramın tarihsel gelişimi, araştırmacıların bulguları ve vardıkları sonuçlar ile yöntemler belirlenmiştir. Daha sonra ise rıza mühendisliği kavramının Milli Mücadele Dönemi'ndeki uygulamaları açıklanmaya çalışılmıştır. Daha sonra Milli Mücadele'nin önemli figürlerinden olan Halide Edib Adıvar'ın propaganda faaliyetleri incelenmiştir. Sonuç olarak, bu tez çalışması, Milli Mücadele'nin kazanılmasında bahsedilen rıza mühendisliği çalışmalarının ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu desteklemektedir.

Anahtar Kelimeler: Rıza Mühendisliği, Milli Mücadele, Propaganda, Mustafa Kemal Paşa, Halide Edib Adıvar.

ABSTRACT

This study explains the practices of the manufacturing consent term during the Turkish War of Independence, by both Istanbul and Ankara Governments. This term, which appeared in the literature with the works of Gustave Le Bon, Sigmund Freud and Noam Chomsky, is defined as persuasion of the crowds by various propaganda practices by the ruling class. This term is supported by various works published in 20th century and became one of the most significant research areas of the public relations field. Therefore, this study aims to explain the relations between these researches and the methods have been used during the Turkish War of Independence.

This study contains the theories introduced in the field of public relations above and their correlation with the historical chronology. In this aspect, it is aimed to promote this study as a unique one among the others. Throughout the study, the historiography of this term, the discoveries and results of the researchers and the methods are determined. Then, the practices of these findings are tried to be explained. In the last chapter, Halide Edib Adivar's, who was one of the leading figures of the Turkish War of Independence, propaganda activities are examined. As a result, this study supports that the manufacturing consent activities, which have been conducted throughout the Turkish War of Independence, has very significant role for the victory.

Key Words: Manufacturing Consent, The Turkish War of Independence, Propaganda, Mustafa Kemal Paşa, Halide Edib Adivar

GİRİŞ

19. Yüzyıl sonlarında bilim insanları tarafından psikoloji ve sosyoloji alanında araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Öncelikle kitle davranışları üzerinde başlayan çalışmalar daha sonra birey duygu ve düşünceleri alanında da araştırmalara temel oluşturmuştur. Gustave Le Bon ve Sigmund Freud gibi düşünürler tarafından başlatılan çalışmalar, 20. Yüzyılın başlarında Walter Lippmann ve Edward Bernays gibi bilim adamları tarafından geliştirilmiş ve bu alanda yeni kapılar açılmasını sağlamıştır. Takip eden dönemde meydana gelen bir dünya savaşının kitleler üzerindeki etkileri bu çalışmalara hız vermiştir. Yapılan araştırmalar bir süre sonra sosyal mühendislik stratejilerine dönüşmüştür. Bu durum halkla ilişkiler alanında gelişmelere olanak sağlamış ve bu çalışmalar Amerika ve Avrupa' daki toplumlarda değişikliklerin meydana gelmesine sebep olmuştur.

Basın yayın ve reklamcılık faaliyetleri bu çalışmaların etkili bir şekilde gerçekteşmesini kolaylaştırmıştır. Bu alanda Noam Chomsky ve Edward Herman'ın yazdığı ve Türkçeye '*Rızanın Üretimi*' olarak çevrilebilecek kitap bu çalışmaların geldiği son noktadır. Bu kitapta propaganda faaliyetlerine mühendislik; mühendislik faaliyetleri gösteren kişilere de rıza mühendisi tanımlamalarında bulunmuşlardır.

Bu tezde vurgulanmak istenen Milli Mücadele Dönemi'nde henüz bu tanımlardan haberdar olunmamasına karşın gerçekteşirilen çalışmaların, bu tanımlarla birebir örtüşmesinin incelenmesidir. Bu dönemde öncelikle Mustafa Kemal'in doğal liderliği ve arkasında dönemin aydınları, yazarları, din adamlarının topluma Milli Mücadele ruhunu kazandırmak için insanüstü bir gayret sarfettiği görölmektedir. Bu aydınlardan Halide Edib Adıvar Milli Mücadele yıllarında özellikle İstanbul'da katıldığı mitingler ve bu mitinglerde yaptığı ateşli konuşmaları ile halk arasında da tanınmaya başlamış hatta dönemin sembol aydınlarından olmuştur. Gerek İstanbul'da kaldığı süre içerisinde yazdığı yazılar, yaptığı konuşmalar, yürüttüğü basın yayın faaliyetleri ile gerekse Atatürk'ün daveti üzerine Anadolu'ya geçmesi ve burada özellikle Anadolu ajansının kurulmasına önyak olması hatta fiziksel olarak cephede bulunmasıyla Milli Mücadele'nin unutulmaz kahramanları arasına girmeyi başarmıştır. O dönemde halkın savaşa iknası ve istiklale inanmasının ne denli zor olduğu tezimizin ilerleyen bölümlerinde daha açık anlatılmaktadır. Bitap düşmüş bir halkı bu ideallere inandırarak tekrar topyekün bir savaşa hazırlamak toplumun her

katmanında ikna yöntemlerinin tümünün etkili bir şekilde kullanılmasıyla mümkün olabilirdi. Bu tezde Halide Edib Adıvar'ın bu yöntemleri ne denli etkili kullandığı konuşmacı olarak katıldığı mitinglerdeki yaptığı konuşmalarının incelenmesiyle gösterilmektedir. Bu konuşmaların incelenmesi söylem analizi yöntemiyle gerçekleştirilmiştir.

Söylem analizi çalışmamızda, Halide Edib Adıvar'ın Milli Mücadele yıllarında katıldığı ve konuşmalar yaptığı dört miting ele alınmıştır. Alanında uzman beş kişi belirlenerek, Halide Edib'in konuşmalarının; alanında otorite sayılan bilim adamlarının rıza mühendisliği ile ilgili tanımlamalarının yer aldığı bir tabloyu karşılaştırmaları istenmiştir.

Katılımcılarla yaptığımız çalışma sonucunda oluşan tabloya göre Halide Edib Adıvar'ın söylemlerinden çıkan ortak görüş şunlardır:

- Gramsci'nin “Rıza mühendisi halkın tarih, kültür ve muhafazakâr değerlerine hitap eden kişidir.”
- Curran&Seaton'nun “Birleşik bir harekete öncülük eden kişi rıza mühendisidir.”
- Le Bon'nun “Kitleleri (kışkırtabilen) yönlendirebilen bir kişi rıza mühendisidir.”
- Freud'un “Toplumsal değerlere hitap eden bir lider figürü rıza mühendisidir.”

Söylem analizi ile de desteklediğimiz tez çalışmamızın sonucunda Halide Edib Adıvar'ın bir rıza mühendisi olduğunu söylemek mümkündür.

BÖLÜM I: KİTLE PSİKOLOJİSİ VE RIZA MÜHENDİSLİĞİ KAVRAMLARI

1.1 Kitle Psikolojisi ve Kitlenin Yönlendirilmesi

Kitle psikolojisini kısaca açıklamak gerekirse, özünde bireylerin ve toplumların davranış ve düşüncelerinin incelendiği bir bilim dalıdır (Le Bon, 1895). Bireyler bir araya gelerek toplumları oluşturdukça, bu gruplar zamanla bazı ortak özellikler edinecekler ve bu özelliklere uygun hareket etmeye başlayacaklardır (Le Bon, 1895). Bu tür toplumsal davranışların toplumdaki aidiyet bilinçleri, yapıları veya büyüklükleri ile değişkenlik gösterebileceği belirtilmelidir. Bu davranışların psikoloji alanında önemli bir yere sahip olduğu ve çeşitli araştırmacılar tarafından bu konu üzerine birçok çalışmanın yapıldığı unutulmamalıdır. Örnek olarak, Gustave Le Bon (1895), Sigmund Freud (1921) ya da Steve Reicher gibi birçok bilim adamı bu alanda çalışmalar yapmış, çeşitli teoriler üretmiştir (1984).

Bu alanda yapılan çalışmaların genel olarak 1900'lü yılların başlarına dayandığını söylemek mümkündür. Çünkü gerek Avrupa'da gerekse Amerika kıtasında, bu yeni yüzyıla beraber, toplumlarda sosyal, ekonomik, siyasal veya teknolojik değişimlerin gözle görülür hale geldiği bir döneme girilmiştir.¹ 1800'lü yılların sonunda etkisini daha da hissettiren endüstri devrimi ve sanayileşme, çeşitli bölgelerdeki nüfuslarda, hükümet programlarında, sosyoekonomik kültürde ve daha birçok alanda değişiklikleri beraberinde getirmiş ve araştırmacıları bu değişiklikler üzerinde çalışmalar yapmaya itmiştir (Triandis, 1987: 123). Nüfus genellikle endüstri devrimi ile kalabalıklaşan şehirlere toplanmış, yeni gelişmeler ve icatların ortaya çıkması ile insan hayatında ve toplumlarda yeni yönelimler oluşmaya başlamıştır.² Bu yönelimler yeni kavramları ve yeni sosyal sınıflandırmaları da beraberinde getirmiştir.

Toplumlarda yaşanan bu önemli değişimlerin, insan doğası ve davranışları üzerine çalışmalar yapan psikologlar için çok önemli olduğu söylenebilir. Yeni yüzyıl başında, başlayan nitelikli çalışmalar, toplumları ve sistemleri derinden etkilemiş ve özellikle siyasi otoriteleri bu değişimleri dikkatle inceleme ve bu değişimlere göre düzenlemelere gitme eğilimine yönlendirmiştir (Fukuyama, 2011). Özellikle Fransa ve İtalya gibi nüfusun ve değişimin yoğun olduğu yerlerde, yöneticiler yeni karar alma mekanizmaları kurmaya ya

---

¹HistoryToday.<<http://www.historytoday.com/kathleen-burk/money-and-power-america-and-europe-20th-century>>

²Ecology Global Network. <<http://www.ecology.com/2011/09/18/ecological-impact-industrial-revolution/>>

da insan ve toplum doğasının göz önüne alındığı, değişimlere uygun hukuki kararlar almaya başlamışlardır (Fukuyama, 2011: 462). Bu tür fonksiyonel çalışmalara ek olarak yine bu dönemlerde yapılmaya başlanan toplumlardaki suç eğilimi araştırmaları da önemli çalışmalar arasında yerini almıştır. Bu yüzden bu tür çalışmalara öncü olan Cesare Lombroso ya da Alexandre Lacassagne gibi profesörlerin çalışmaları bu alandaki eşsiz çalışmalardandır. Bu gelenek 20. yüzyılda da sürmüş, toplum psikolojisi çalışmalarında toplumsal suç ya da toplumsal olumsuzluklar teoriler ile açıklanmaya çalışılmıştır. (Waddington, 2007). Özellikle 20. yüzyılın ortalarından itibaren patlama yapan bu çalışmalar halen varlığını korumakta ve günden güne popülerliğini artırmaktadır.

Tabi ki bu çalışmaları 20. yüzyılda iyice yaygınlaşan kitle psikolojisi kavramı ile doğrudan ilişkilendirmek gerçeğe uygun olmayacaktır ancak bu çalışmaların bu alanda öncülük yaptığı da bir gerçektir. Daha önce belirtildiği üzere, 20. yüzyıl ile oturan yeni demagogik yapı kitleler arasındaki ilişkileri incelemeye olanak vermiştir (Waddington, 2007). Bu durum da kitlelerin ekonomik, siyasi, toplumsal ya da düşünsel hareketlerinin incelenmesi çalışmalarını hızlandırmıştır. 20. yüzyılın başlarına doğru artan bu tür çalışmalar, Gustave Le Bon 'un çalışmalarıyla belki de zirveye çıkacak ve onu bu alanın en saygın araştırmacılarından biri yapacaktır.

20. yüzyılın ortalarına gelindiğinde bu alanda yapılmış onlarca çalışmanın olduğunu görüyoruz. Fakat bu çalışmaların ortak bir noktası olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Her araştırmacı bu konuda öncelikle kendine uygun toplum sınıflandırmaları ya da yapıları ortaya koymuş, sonrasında da bu normlara uygun bir teori üretmeye çalışmıştır. Kimi araştırmacılar toplumları davranışlarına göre sınıflandırırken kimisi de grupları, durumlarına ya da kültürlerine göre ayırmıştır (Reicher, 1984; Fisher, 2009). Tabi ki böyle farklı toplumların ve teorilerin ortaya çıkmasındaki ana faktör, toplumlararası kültürel farklılıkların olmasıdır. Kültürel farklılıklar, beraberinde farklı olguları da getirecek ve bu da üretilen teorileri daha da karmaşık bir hale sokacaktır. Bu yüzden sosyolog Herbert Blumer 1900'lü yılların ortalarında yayınladığı çalışmalarda toplumlardaki duygu yoğunluğunun ve bu durumun çeşitliliğinin çalışmaların seyrinde yapacağı farklılıklara vurgu yapacaktır (1969: 165-171). Yine özellikle 1900'lü yılların getirdiği yıkıcı savaşlar, sivil hareketler ya da iki kutuplu dünya, toplumların sosyo-kültürel yapılarında farklılaşmalara sebep olduğu gibi duygusal davranışlarda da çeşitliliğe

sebepe olmuşlardır. Bu durumun yapılan tahminlerin ya da üretilen teorilerin geçici kalmasına sebep olduğu düşünülebilir.

Yine de teori sahiplerinin ortakça üzerinde durduğu bazı yönelimler de mevcuttur. Mesela çeşitli toplumlarda dönemsel ya da olgusal değişiklikler bol görünse de her iki durumda da aktif ve pasif iki grup var olmaktadır. Bu gruplar birbirinin tamamlayıcısı olarak görünürken aynı zamanda toplumun onlar için biçtiği rolleri oynayabilirler. Yine bireysel davranışlar da toplum hareketleri ile birlikte incelenerek sonuç alınmaya çalışılmıştır. Özellikle azınlık gruplar üzerinde yapılan çalışmalar kişiselleşme ve toplumsallaşma olguları ile yakın bir ilişki içerisindedir.

1.2. Gustave Le Bon ve Sigmund Freud'un Bakış Açısıyla Kitle Psikolojisi Yorumu

Bu alanda daha önce de belirtildiği üzere, Le Bon ve Freud gibi araştırmacıların kitle psikolojisi çalışmalarına verdiği katkı oldukça büyüktür. Bu araştırmacılar ile çalışmalar popülerlik kazanmış ve bu konuda yeni kavramlar, teoriler ortaya çıkmaya başlamıştır. Le Bon'a göre, toplumlar üç grup altında sınıflandırılabilir. İlkinde bireyler bireylik özlerini neredeyse tümüyle kaybetmiş, kişisel sorumluluklarını unutmuş ve toplum içerisinde fark edilemez hale gelmişlerdir (1895: 76). İkinci grupta da birinciye benzer olarak bireysellik oldukça düşük seviyededir. Yine de bazı bireysel özelliklere ve anlayışa sahip bireyler, genellikle otoriteye itaat etme ve dominant ideolojileri takip etme eğilimindedir (1895: 76). Üçüncü grupta ise bireysellik hissedilebilir olup rasyonel çıkarlar ve toplum ahlakının getirdiği sorumluluklar ile sınırlandırılmıştır. Bu gruba mensup olan kişiler toplumun onlar için sınırladığı çevre içerisinde hayatlarını sürdürürler (1895: 33-34). Elbette her toplum birbirinden farklı kültürlere sahip ve farklı gelişmişlik seviyelerindedir, bu yüzden Le Bon bu tür faktörleri de göz önünde bulundurmaktadır.

Bu sınıflandırmaların ötesinde Le Bon, araştırmalarının sonucunda bazı önemli sonuçlara ulaşmıştır. İlk olarak kitleler, toplumlarındaki aydın kimselere göre zekâca daha aşağıdadır (1895). Bu yüzden kitleleri daha iyi tanımlamak ve kitlesel hareketleri daha iyi anlamak için duygular ve bilinçaltı gibi öğeleri dikkatle incelemek gerektiğini düşünür. Bu duruma çok iyi bir örnek olarak kitlelerin mantıksız bir sonuca dayansa dahi bazı olayları kişilerin etkisi ile kabullenmesi ve bir olay karşısında kışkırtılması gösterilebilir. Mesela buna örnek olarak kaybedilmesi neredeyse kesin olan bir savaşa girmek veya bir siyasi partiye koşulsuz destek vermek gösterilebilir. Öte yandan kışkırtılma ya da örgütlenme gibi

etkilere paralel olarak kitle psikolojisinde liderlerin ikna ediciliğinden de bahsedilebilir. Yukarıda kısaca belirtildiği üzere, kitleler için yeterli şekilde desteklendiği sürece hiçbir olay inanılmaz değildir (Le Bon, 1895). Yine Hasan Sabbah'ın fedaileri üzerindeki etkisi ve onlara verdiği imkânsız görevlerin tartışılmaması da bu duruma küçük bir örnek olarak gösterilebilir. Toplumlar ne kadar üst akla sahip birey olursa olsun, kitleler bazı fikirler yanlış ya da yalan da olsa o fikirlere inanma eğilimi gösterebilirler. Hatta Le Bon, daha eğitilmiş ve bilgili azınlığın toplumlar tarafından sevilmemesi veya onlara karşı kin güdülmesini de bu duruma bağlar (1895: 20). Bu durum kimi zaman abartılı anlatımların, şiddetle yapılan tekrarların veya akılcı olmayan tezlerin toplumlar tarafından kabul görüp, karşı unsurların toplum tarafından dışlanmasına sebep olabilir. Bu tür durumlar ile de günümüzdeki siyaset, spor ya da tartışma programlarında sıkça karşılaşıldığı söylenebilir.

Yine Le Bon'a göre, kitleler çoğu defa daha düşük bir ahlak anlayışına sahip olduklarını göstermişlerdir (1895: 30). Yukarıda bahsedilen kışkırtma, şiddete sevk etme veya yalana başvurma gibi teknikler, daha üstün bireyler tarafından kullanılır ya da kitlesel hareketlerin temelini oluşturursa bireylerin bu hareketlere katılması doğal olarak ortaya çıkar. Tek bir birey bu tür olumsuz davranışları sergilemeye çekinirken kalabalık bir kitle içerisinde bu tür eğilimleri daha kolay göstermeye başlayacak ya da ceza alma korkusundan daha kolay arınacaktır. Bu tür eğilimler yine karar veren bir üst aklın ortaya çıkmasına olanak verecek ve bu aklın altında şuursuzca hareket edecek kitleleri meydana getirecektir. Bu yüzden kitlelere yön veren liderler ve hatipler genelde hiçbir zayıflık emaresi göstermeyen, hayal satmada usta ve iyi nutuk atan kişilerin arasından çıkmaktadır. Hatta Le Bon bu konuda, bu tür önderlerin genelde çok ateşli kişiliğe sahip biraz da delilik meziyetleri gösteren kişilerden oluştuğunu savunur (1895: 68-70). Açıkça görülebilir ki bu tür liderler bazı durumlarda ahlak ya da etik kurallarını hiçe sayacak ve onları izleyen kitleler de bu durumu kolayca kabullenecektir.

Le Bon'un bu detaylı çalışmalarına en büyük desteğin Freud'dan geldiği söylenebilir. Aslında bu alan Le Bon için çalışmalarının temellerini dayandırdığı, önemli bir alandı. Le Bon kendi döneminde kitle psikolojisi üzerinde çalışan en önemli araştırmacı konumundaydı. Fakat Freud için bu alan, kendi alanına ek olarak inşa edeceği yeni bir çalışma alanı şeklinde ortaya çıktı. Freud kısaca kitlelerden ziyade bireysel davranışlar üzerine çalışmalar yapmıştır; bu yüzden Freud, Le Bon'a ek olarak bazı fikirler ortaya koymuşsa da Le Bon kadar karmaşık anlatımlar içerisine girmemiş ve yaptığı çalışmaları

basit olarak adlandırmıştır (1921: 65). Freud'un çalışmalarının temelinde kitle psikolojisinin "ego" ile olan etkileşimini incelemek yatar. Yine kısaca açıklamak gerekirse Freud'a göre kitle hareketlerini anlamak bireysel davranışların incelenmesi ile mümkün olmaktadır (1921: 3). Bu iki kavram arasındaki ilişkinin incelenmesi Freud'un kitle psikolojisi çalışmalarına yaptığı en önemli katkı olarak düşünülebilir. Sonuç olarak Freud'un kitle psikolojisi çalışmalarını kendi çalışmaları ile birleştirdiği görülebilir.

Freud'a göre kitleler ile bireyler psikolojisi arasında çok da fazla fark yoktur çünkü bireyler arasındaki etkileşim fazlasıyla yüksektir ve bir süre sonra bu etkileşim toplumsallaşır (1921: 51). Aralarında düşünsel, etnik, sosyal farklılıklar bulunsa da bir toplum içerisinde yaşayan bireyler birbirinden etkilenir ve ortak hareket etme eğilimleri gösterebilirler. Bu eğilimleri Freud, sürü içgüdüğü ya da grup aklı olarak tanımlar. Yine de Freud da bireylerin gruba dönüşme sürecini ya da toplumsallaşmada yaşanan eğilimleri Le Bon'dan farklı düşünmemiştir. Freud da bu eğilimlerin sonucunda yönetilmeye ihtiyaç duyan, daha az düşünen ve muhafazakâr eğilim gösteren toplumların ortaya çıktığını söylemektedir (1921: 25). Fakat Freud yine de bu eğilimleri sevgi ilişkilerine bağlamayı ihmal etmez. Freud'a göre bu gruplar arasında kuvvetli bir sevgi bağı olabilir ya da kişiler grup içerisindeki ilişki uyumunu bozmamak için grupla birlikte hareket edebilirler (1921:5).

Mesela Freud'a göre bir grupta sevgi bağları ile hiyerarşik ilişki arasında yakın bir bağ olabilir, bu durum da kitle psikolojisinin dayandığı temellerden biridir. Örnek olarak, bir komutan askerlerini eşit olarak görür ve sever, yine aynı şekilde askerler de komutanlarına karşı derin bir saygı duyarlar. Yine, komutan emretmelidir çünkü askerlerin komutana duyduğu saygının yanında bu emirlere göre hareket etme ihtiyaçları da vardır. Buna ek olarak grup oluştuğunda grup içerisindeki tahammülsüzlük eğilimleri de azalır. Bu durum ortak duyguların ortaya çıkmasına ve bununla beraber toplum içerisinde duygusal bir bağ oluşmasına olanak verir.

Freud'a göre de toplumda bir liderin olması çok önemlidir. Ortak duyguların ve kültürün oluşturduğu toplum, kendi arasında eşit olanaklara sahip olsa da toplumun benimsediği değerleri en iyi şekilde gösteren bir lidere ihtiyaç da duyar (1921: 32-33). Bu grupta çeşitli özelliklere veya egolara sahip olma durumu mevcut olsa da herkesin ortak isteği bir "ilk baba" figürüne sahip olmaktır. Bu kişi de toplumun lideridir.

1.3 Bernays, Gramsci ve Chomsky'nin Bu Alandaki Modelleri, Bakış Açıkları ve Medyanın Rolü

Türkçeye *Rıza Mühendisliği* olarak geçen *Manufacturing Consent* aslında çok da yeni bir kavram değildir. Rıza mühendisliği konusunda en çok günümüze de yakın olması sebebi ile Chomsky ve Herman'ın önemli çalışmalar yaptığı bilinmektedir (1988). Hatta 20. yüzyılın ikinci yarısında bu iki araştırmacı sayesinde bu konunun popülerliğinin arttığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak bu konu üzerinde yapılan ilk çalışmalar belki de yarım yüzyıl öncesine dayanmaktadır ve temelini medyanın oluşumu ve yaygınlaşmasından almaktadır. Bundan çok daha önce, 19. yüzyılda da buna benzer çalışmalar yapılmaktaydı. James Curran ile Jean Seaton'un öncülüğünü yaptığı 19. yüzyıl başlarında İngiltere medyası ve İngiltere'deki sansür faaliyetleri çalışmaları bu alanın ilk örneklerindedir (1981). Bu araştırmacılar o dönemdeki medya faaliyetlerini, sansürü ve durumların işçi sınıfına etkilerini detaylı bir şekilde incelemişlerdir. Bu çalışmalarda bu sınıfın zamanla kendine özel bir medya yaratma çabası içerisinde olduğu ve bu konuda oldukça başarılı olarak hükümet tarafından kontrol edilen medyaya nasıl rakip oldukları anlatılmaktadır (Curran&Seaton, 1981). Ortaya yeni çıkan karşı medya gerçekten de zamanla desteğini artırmış ve elit kesimi zor durumda bırakmıştır. Hatta ona karşı yürütülen karşı kampanyaları ve engellemeleri aşarak, elit kesimin özgür düşünceye karşı olan tutumunun değişmesine sebep olmuştur (Curran&Seaton, 1981).

Bu durumun ortaya çıkardığı en önemli sonuçlardan birisi elbette ki gazetelerin parlamasıdır. Bu dönem ile birlikte önemli merkezlerde gazetecilik girişimleri artmış ve medya artık daha büyük kitlelere ulaşmaya başlamıştır. Bu durum aynı zamanda medyanın bir iş kolu olarak yükselmesi ve önemli miktarlarda sermayeler ve kazançları içerisinde barındırması anlamına da gelmiştir (Curran&Seaton, 1981). Yine Curran ve Seaton'un *Power Without Responsibility* adlı eserinde 1860'lı yıllarda gazetelerin artık İngiltere'de binlerce baskı yaptığı ve binlerce poundluk dolaşıma sebep olduğu belirtilmektedir (1981: 10). Buna benzer olarak gazetecilik faaliyetlerinin başka ülkelerde de hız kazandığı söylenebilir. Buna en iyi örnek Amerika Birleşik Devletleri olacaktır. Bu tarihlerde ABD'de artan gazetecilik faaliyetleri çarpıcı sonuçlar ortaya koymuştur. 19. yüzyılın ortalarından sonra Amerika'da ulusal gazetelerin yanında her eyalet kendi gazetesine sahip olmaya başlamış, bu durum Amerika'da yüzlerce gazetenin yayın hayatına başlaması

anlamına gelmiştir (Blanchard, 1998). Medyadaki bu yükseliş bu konuda hakkında yeni çalışmalar yapacak diğer araştırmacılar için de önemli bir alan olmuştur.

20. yüzyılın başlarında bu çalışmaların Freud ve Le Bon tarafından sürdürüldüğü yukarıda bahsedilmiştir. İlginçtir ki bu çalışmaları 20. yüzyılın ortasında devam ettiren en önemli kişi, Freud'un yeğeni olan Edward Bernays idi. 1947 yılında Bernays *The Engineering Consent* adlı makalesini yayınladı. Bu makalede Bernays genel hatları ile Amerika'da insanların manipüle edildiğini ve insanların medyaya kolayca güvenmemesi gerektiğinden bahsetti. Bernays'a göre, disipline edilmemiş, entelektüel birikimi olmayan ve ahlak kurallarından bihaber olan bir toplum, bu tür hileli yönlendirmelere ve medyanın etkisine oldukça açıktır (1947). Bernays özellikle bu yönlendirmeleri daha iyi açıklamak için Amerikan tüketici eğilimlerini ve üreticilerin kitleleri yanlış yönlendirmek için ne çeşit çalışmalar yürüttüğünden bahsetmiştir. Amerikalı başka bir psikolog olan Ernest Dichter de Bernays'in bulgularını desteklemiş ve Amerika'daki tüketim çılgınlığını bir bilinçsizlik hali olarak tanımlamıştır (1964: 7).

Bernays'a göre, rıza mühendisliği kavramının yaygınlaşacağı kanısı kaçınılmaz bir sonudur (1947). Çünkü medyanın ve iletişim teknolojilerinin her geçen gün ilerlemesi ve yaygınlaşması toplumlar nezdinde etkilerini daha da artırmaya olanak vermektedir (1947). Durum böyle iken bu etkinin dışına çıkmak ya da bu etkileri göz ardı etmek mümkün olmayacaktır. Yine Bernays bu durumu bir oda içerisine dolmuş insanlar ve onlara fısıldanan bir düşüncenin binlerce kez tekrar edilmesine benzetmiştir (1947: 1).

Aslında günümüzde medyanın fonksiyonu açıklanacak olursa bunu, topluma dünyada olan gelişmeleri taraflı ya da tarafsız aktaran kurumlar bütünü olarak değerlendirmek mümkündür.³Bunun yanında medyanın toplumu eğlendirme, bilgilendirme veya ulaştırma fonksiyonları olduğu gibi sistematik bir propaganda faaliyeti de sürdürdüğü gözlenebilir. Günümüzdeki medya kuruluşları incelendiğinde bu duruma örnek olabilecek faaliyetlerin kolayca görülebileceği bir gerçektir. Zaten her şeyden önce Chomsky ve Herman'ın işaret ettiği durum budur. Ülkeler, hükümetler ya da elit kesimler medyayı ele geçirme, istedikleri gibi yönlendirme ve kendilerine hizmet eden bir araç olarak kullanma eğilimindedir (1988). Bunun için bazı medya kuruluşları, bu kurumların kimi zaman savunucusu kimi zaman sözcüsü olarak hareket etmektedir. Bu durumlarda güç ve para

---

³ Study.com. <<http://study.com/academy/lesson/what-is-mass-media-definition-types-influence-examples.html>>

sahibi olan kurumlar, haberleri filtreleyebilme ya da topluma istedikleri mesajı gönderebilme yetkisine sahiptir. *Manufacturing Consent* adlı kitapta bunlara ek olarak medyanın komünizm karşıtı propaganda yapma rolünden de sıkça bahsedilmektedir (1988).

Medyanın bu rolüne karşılık olarak toplum kimi zaman bu durumdan haberdar olmayabilir. Sonuçta güçlü medya organlarının verilen haberleri filtrelemesiyle toplum gerçeklerden habersiz durumda kalabilir ve bu durum halkın o tür medya kuruluşlarını halen "objektif" olarak algılamasına sebep olabilir. Bu gerçeklik algısı içerisinde medyayı kontrol eden güç, toplum için bir sistem hazırlamış olur. Bu sistem kamuoyunun manipüle edilmesi, verilerin amacına uygun kullanılması ya da hikâyelerin halk nezdinde desteklenmesi gibi durumlara olanak verebilir.⁴

Bu durum kitleleri siyasal anlamda nasıl etkileyecektir? Bernays'a göre, bu durum toplumları ve özellikle siyasileri hem iyi hem de kötü yönde etkileyebilmektedir (1947). Öncelikle iletişimin güçlenmesi ve kolaylaşması beraberinde birçok yeniliği de getirmektedir. Yeni teknolojiler ile birlikte artık dünya küçülmeye ve coğrafik uzaklıklar iletişimde engel teşkil etmemeye başlamıştır. Bu anlamda hükümetlerin, liderlerin ve devletlerin birbirlerine ve kitlelere ulaşması kolaylaşmıştır. Artık liderler toplumların çok daha büyük bir kesimine rahatça ulaşabilir, devletler ise aralarındaki problemleri sürekli diyalog içerisinde çözümlenebilmektedir. Öte yandan, kişiler ya da gruplar bu durumu kötü yönlendirmeler ve toplumları istedikleri yöne sürüklemek için de kullanabilirler. Özellikle medyanın otorite ile kolayca kontrol edilebilmesi bu durumun gerçekliğini ortaya koymaktadır. Bu yüzden rıza mühendisliği kavramı güçlenen iletişim teknolojilerinin bir sonucu olarak görülebilir ve kitleleri sosyal bir iyiliğe ya da muhtemel kötülüğe yönlendirebilecek kadar güçlü bir kavram olarak algılanabilir.

Medya ve gelişen iletişim teknolojilerinin ötesinde çeşitli kişi ve grupların rıza mühendisliği kavramını çeşitli teknikler ile de doldurduğu belirtilmelidir. Bernays'a göre, bunların en önemlilerinden biri demokrasi kavramı ve bu kavramın topluma getirdiği değerlerdir (1947). Günümüzde demokrasi artık çok büyük kitleler tarafından kabul edilmiş (kitleler arasında bu kavramın anlamlandırılmasında büyük farklılıklar gözlene de bir yönetim şeklidir. Demokrasinin en temel özellikleri de temsil edilme, düşünce hürriyeti

---

⁴Global Issues. <<http://www.globalissues.org/article/532/media-manipulation>>

ve konuşma özgürlüğü gibi kavramlar olarak gösterilebilir.⁵ İşte bu kavramlar rıza mühendisliğini kullanacak olan otoriteye ihtiyacı olduğu hakları sağlamaktadır. Örnek olarak bir lider medyanın gücünü de arkasına alarak toplumu derinden etkileyecek bir düşüncesini kitleler ile paylaşabilir. Bu düşünce için yeterli propaganda yapılırsa ve hitap edilen kitle bu propagandalara yeterince açıksa, bu düşünce her ne kadar topluma uzak olsa da bir süre sonra toplumda kabul görebilir. Öte yandan bir grup bu düşünceye karşı çıksa da karşıt görüş otorite eliyle medyada yeterince yer almayabilir ve geri plana itilebilir. Her iki durumda da fikirler özgürce açıklanmış, demokratik olarak uygun bir biçimde ortaya konmuştur. Ancak güçlü olan, medya eli ile düşüncesini geniş kitlelere yayarken diğer grup geri planda kalmıştır. Yine de bu durum her zaman otoritenin lehinde olmayabilir. Bernays, toplumdaki eğitimin ve eğitim seviyesi yüksek olan grupların bu tür durumlarda farklı eğilimler gösterebileceğinin altını ısrarla çizmiştir (1951: 61-69).

Bu faktörlerin etkinliği medyanın gücüne göre tartışılabilir, yine de bu onların rıza mühendisliğinin önemli noktaları olduğu gerçeğini değiştirmez. Diğer etmenlere göre de medyanın rolü kimi zaman değişkenlik gösterebilir. Şöyle ki medyanın bu kadar güçlü bir belirleyici olması otoriteler için de çeşitli zorluklar ortaya çıkarabilir. Bir otorite medya aracılığı ile uygulamaya çalıştığı rıza mühendisliğinin ne denli bir etkiye sahip olduğunun farkında olmalı ve bu durumun bir zaman onu da zor durumda bırakabileceğini hesap etmelidir. Bu durumun en güzel örneklerinden biri Vietnam Savaşı sürecidir. Amerika Birleşik Devletleri'nin Vietnam'da aktif rol alması 1960'lı yılların başlarına dayansa da, savaşın sona erdiği 1970'li yıllara kadar toplum savaşın gidişatı hakkında pek bir bilgiye sahip olmamıştır. Savaşın şiddetlendiği yıllarda halkın barış için gösteri yapan gruplardan ziyade başkanların sözlerine güvenmesi de medyanın otorite tarafından etkin bir biçimde kullanılmasının iyi bir örneği olabilir. Ne var ki 1971 yılında Vietnam'daki durumu anlatan fotoğrafların çeşitli dergilerde yer alması ve görüntülerin televizyonlarda yayınlanması ülkede şok etkisi yaratmıştır.⁶ Bu görüntülerden sonra Vietnam Savaşı'na olan destek erimiş ve Amerikan halkı dönemin başkanı Richard Nixon'ı savaşı bir an önce sonlandırmaya itmiştir. Bu yüzden Bernays otoriteleri rıza mühendisliği konusunda uyarmakta ve onları anti-demokratik tutumlardan uzak durmaya davet etmektedir (1947: 117).

---

⁵DemocracyBuilding. <<http://www.democracy-building.info/definition-democracy.html>>

⁶TelevisionCoverage of the Vietnam Warandthe Vietnam Veteran. Erin McLaughlin. Temmuz 2016. <<http://www.warbirdforum.com/media.htm>>

Yukarıda medyanın ve iletişim teknolojilerinin rıza mühendisliğine yaptığı etki detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Fakat bu kavramlar rıza mühendisliğini ve onun uygulanmasını etkileyen yegâne kavramlar değildir. Bunlara toplum analizleri, tarafsız bakış açısı veya planlı hareket gibi kavramlar da eklenmelidir.

Rıza mühendisliğini etkin bir biçimde kullanmak isteyen bir otorite her şeyden önce kitlesini iyi tanımalı ve hedef kitlesi üzerinde çalışmalar yapmalıdır (Bernays,1928). Kitleyi iyi tanımak aynı zamanda bu kitleyi etki altına almak için yapılacak planları hazırlamada, hedefleri ve kullanılacak kaynakları belirlemede büyük önem taşır. Bu süre zarfında lider kendini ve fikrini topluma kabul ettirme konusunda oldukça hazırlıklı bir hale de gelecektir.

Kitleyi tanıma kısmına geri dönülürse burada tanıma kavramı kitlelerin davranışlarını, eğilimlerini, eğitim seviyelerini bilmek ya da tahmin etmek anlamı taşımaktadır. Bu yüzden, otorite rıza mühendisliğini kullanmadan önce karşısındaki kitleye neyi, nasıl ve ne kadar sürede kabul ettirebileceğini iyi bilmelidir. Otorite bu bilgilere erişmek için toplumlar üzerinde çalışmalar yapan çeşitli gruplardan yardım alabilir. Bu bilgiler ışığında bir plan oluşturabilir ve bu planı uygulama aşamasında kendisine yardımcı gruplar da kurabilir (Lippmann, 1922). Bu bahsedilen gruplar, il teşkilatları, milletvekilleri gibi resmi görev taşıyan kişiler ve gruplar olabildiği gibi resmi olmayan toplum üzerinde etkili gruplar da olabilmektedir. Bernays, *Engineering of Consent*'te çeşitli kadın hareketlerinin, radyo programlarının toplumlar üzerindeki etkisine dikkat çekmiştir (1947). Bu gruplara iş adamları veya toplumca tanınan ve sevilen ünlü kişiler de dâhil edilebilir.

Genel olarak rıza mühendisliği kavramı Bernays tarafından bu şekilde tanımlanmıştır. Rıza mühendisliği için medyanın etkili kullanımı kadar uygulanacağı kitle üzerinde hazırlıklı olmak ve onlara uygun bir zemin hazırlamak da çok önemlidir. Bu yüzden kitlelere düşünce açıklandıktan sonra dahi otorite stratejileri iyi belirlemeli, çevre sağlam tutulmalıdır (Bernays, 1928). Çünkü kitleleri yönlendirme meselesi çok kırılğan bir yapıya sahip olup her an otoritenin aleyhine de dönebilir. Son olarak demokrasinin de rıza mühendisliği için çok büyük önem arz ettiği söylenmelidir. Farklı kitleler fikirlerini ifade edip çeşitli ideolojilere desteklerini gösterebildiği sürece aslında rıza mühendisliği çok daha iyi sonuçlar verecektir. Böyle bir sosyal ve geniş farklılıklar içeren bir ortamda, gücü elinde bulunduran otoritenin kalabalık bir kitleye hitap etmesi işten bile değildir.

Yukarıda görüldüğü üzere Bernays rıza mühendisliğini tanımlarken iki türlü yaklaşımdan bahsetmiş ve bu kavramın hem iyi hem de kötü bir biçimde kullanılabileceğinden söz etmiştir (1947). Ancak bu kavram İtalyan Marksist düşünür Antonio Gramsci ve onun hegemonya anlayışı ile yorumlanırsa iki düşünür arasında çok önemli bakış açısı farkları olduğu gözlenecektir.

Gramsci'ye göre asıl güçlü olan ve kitleleri etkileme kapasitesi bulunan gruplar, kalelerinin ve politik gücünün arkasına saklanmış olan otorite değil, halktır (Hoare& Smith, 1999). Toplum sağlam kanaat liderleri sayesinde kendilerini kontrol etmek isteyen otoriteye kolaylıkla karşı çıkabilir ancak genelde bu durum gerçekleşmez. Çünkü genellikle otorite, rıza mühendisliğini aktif bir biçimde kullanan taraftır ve Gramsci bu yüzden bu kavramı hegemonya ile eş değer tutar (Hoare& Smith, 1999: 186-187).

Gramsci'nin iktidar analizinin çatı kavramını oluşturan hegemonya, fizikî güç ya da "zorlama" ile; entelektüel, moral ve kültürel ikna ya da "rıza"yı birleştiren sosyal ve politik bir kontrol tarzıdır. Hegemonik bir düzenin karakteristiği olarak sınıflar, devlet ve sivil toplum arasındaki ilişkilere "zor"dan ziyade "rıza"nın hâkim oluşu gösterilmektedir (Stephen Gill ve David Law, 1993).

Bu kapsamda, bir ideal tip olarak Gramsciyan hegemonyanın hayata geçmesi için ikincil sınıfların, hakim sınıf ya da gruplara ait moral ve kültürel değerleri, pratik ilişki kodlarını ve dünya görüşlerini, yani hakimiyet sisteminin bizatihî sosyal mantığını içselleştirmeleri icap etmektedir. Bu mantık, sosyal bütünleşmede yapıştırıcı bir kuvvet ya da Gramsci'nin deyişiyle çimento işlevi gören (eklemlenme) ideolojinin içinde mündemiçtir (Gramsci, s. 328).

Hegemonyaya ahlakilik kazandırılarak zora duyulan ihtiyacın azaltılmasında ise entelektüellere önemli görevler düşmektedir. Gramsci'nin entelektüel liderliğin önemine yaptığı bu vurgu, bilgi edinme süreçleri ve bunların işlevleri hakkındaki düşüncelerinin ışığında daha iyi kavranabilmektedir. Gramsci, bilgi üretim teorisini kimlik ve çıkarlarla ilişkilendirerek, en azından bu anlamda, teorinin nasıl her zaman birileri ve bir amaç için olduğunu göstermektedir (Gill, s. 23-24.).

Bu noktada da, bilginin üretilmesi ve kitlelerin eğitilmesi fonksiyonlarını yürüten organik entelektüellere duyulan ihtiyaç ortaya çıkmaktadır. Entelektüeller "organik"tir, zira Gramsci'ye göre bağımsız bir entelektüeller sınıfı yoktur. Her sosyal grup kendi entelektüel tabakasına sahiptir ya da böyle bir tabaka meydana getirme eğilimindedir

(Merrington, s. 167). Hegemonyacı sınıfın entelektüelleri beraberce ahenkli bir dünya görüşü oluşturabilecek felsefî, siyasî ve ekonomik bir teori ile disiplinler arasında aktarılabilir prensipler inşa etmek zorundadırlar (Gramsci, s.403)

Hegemonya sahiplerinin iki çok önemli özelliği vardır. Birincisi bu kişiler, tarihi ve tarihi olguları çok etkili bir biçimde kullanırlar. Bu şekilde muhafazakâr kesime hitap etme konusunda problem yaşamazlar (Hoare& Smith, 1999). Özellikle Gramsci'nin yaşadığı dönem ve Mussolini'nin İtalya üzerindeki etkisi göz önüne alınırsa, Gramsci'nin bu teorisinde oldukça haklı olduğu düşünülebilir. Buna ek olarak, hegemonya anlayışı sadece ülke içi olarak değil, uluslararası alanda da geçerliliğe sahiptir. Bir yerde hegemonyayı sağlamlaştırmak ya da kitleleri kontrol etmek için kullanılan ideolojinin uluslararası alandaki geçerliliğini kanıtlamak önem arz edebilir. Soğuk Savaş Dönemi'nde Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği arasındaki rekabet kaynaklarından birini bu olguya bağlamak mümkündür. Aslında bu dönemde çatışan sadece bu iki süper güç değil, aynı zamanda "demokrasi" ve "komünizm" kavramlarıdır.

Gramsci güçlü olan bir toplumdaki bahsetse de bu olasılığın 20. yüzyıldaki dünya düzeni anlayışı ile uyumlanmayacağı farkında olmalıdır. Endüstri ve kapitalizm terimlerinin doruklara ulaştığı 1800'lü yılların sonundan itibaren artık dünya bu ilkeler doğrultusunda ilerlemektedir. Zaten Gramsci'nin yazıları incelendiğinde onun da bu dünyanın varlığını kabul ettiği ve hegemonya teriminin fabrika, materyalizm ve sömürü gibi kavramların yükselmesi ile ortaya çıktığı belirtilir (Hoare& Smith, 1999). Böyle bir sosyal çevrede iş sahiplerinin hükümetler ile yaptığı anlaşmalar işçi sınıfını seçeneksiz bırakmaktadır.

Daha önce de belirtildiği üzere, 20. yüzyılın sonlarında Chomsky ve Herman'ın yaptığı çalışmalar döneme damgasını vurmuştur. 1988 yılında, ünlü dilbilimci, yazar Noam Chomsky ve politik ekonomi profesörü Edward Herman tarafından yazılan *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media* adlı kitap rıza mühendisliği kavramının literatürdeki tanınırlığını artırmıştır. Kitap, içerisinde birçok önemli noktanın altını çizmekle birlikte medyanın kitleler üzerindeki etkiye vurgu yapmaktadır. Kurumlar medyayı yönlendirerek kitleler üzerinde önemli baskı kurabilir, onların fikirlerini etkileyebilir ya da propagandalar ile toplum düzenini değiştirebilmektedir (Herman& Chomsky, 1988). Böyle bir durumda yayılacak tek bir düşüncenin kitleler üzerinde yapacağı etki muhakkak ki çok büyük olacaktır.

Sonraki yüzyılda da artan bu eğilim günümüzde milyonları ilgilendirmektedir. Günümüzde dünyadaki medya kuruluşlarının sayısı yüz binleri, bu alanda oluşan ekonomi de milyonları geçmiştir. Hal böyle iken, kişilerin, çeşitli baskı gruplarının ya da hükümetlerin kitleler üzerinde bu denli etkiye sahip bir alanı dikkate almaması mümkün değildir. Chomsky, bu duruma örnek olarak medya ve reklam ilişkisini ön plana çıkarmaktadır (1988: xviii). Medyanın ve ona bağlı ekonomilerin her alanda etkin olması reklamcılığı da kapsamaktadır. Bunun farkında olan çeşitli kurumlar ve gruplar reklamlara belki de milyonlarca dolar yatırmaktadır. Yine de bu yatırımlar, bu kişiler ve gruplara propaganda olarak dönecek, harcanan yatırımları geri almasını sağlayacaktır.

Reklamcılık ve medya konusunda hükümetlerin de oldukça uzman olduğu söylenebilir. Ülkelerdeki medya kuruluşları hükümetler ile yakın ya da karşı da olsa devlete bağlı olmak zorundadır. Çok basit bir şekilde açıklamak gerekirse her özel kuruluş gibi medya kuruluşları da hükümetlerden yayın lisansı ya da onayı almak zorundadır. Bu teknik yaptırımlar bile otoritenin medya üzerindeki gücünü açıklamaya yetecektir. Öte yandan bu kuruluşlar kimi zaman hükümetlerin izni ile haber yapmak durumunda kalabilirler. Bu durum hemen hükümetin bir baskısı olarak düşünülmemelidir. Örneğin hükümet temsilcileri yurt dışı gezilerine çıkarken yanında çeşitli sivil toplum örgütü üyeleri veya işadamlarını götürdüğü gibi bazı gazetecileri de götürebilir. Bu gazeteciler haberlerini birincil kaynak üzerinden yaparken geziye davet almayan başka gazeteciler bu imkândan mahrum kalabilir. Bu yüzden hükümetlerin de medya kuruluşları ile yakın ilişkide olduklarını ve bazı kuruluşlarına açık reklamlarını yaptırdıklarını tecrübe etmek mümkündür. Sonuç olarak ister hükümetler olsun ister varlıklı işadamları ya da güçlü baskı grupları olsun, otoritenin her zaman medya üzerinde sağlam bir etkisi olduğu açıktır.

Özetle, Chomsky ve Herman medyanın genellikle oldukça politik bir araç olup, otoritelerin popülaritesini sistematik bir şekilde gözler önüne serme görevinden bahsetmişlerdir (1988). Hükümetler ile birlikte çeşitli baskı grupları da bu organizasyonda yer almaya çalışır. Bu aktörlerin çoğalması ise kitlelerin bu medya grupları arasından rızaları ile bazılarını takip ettiğini düşünmesine yol açar. Aslında kitleler kendileri için şekillendirilmiş sistematik bir bilgilendirmenin bağımlısı olmuşlardır.

1.4 Rıza Mühendisi Kimlere Denir?

Yukarıdaki tanımlar sonucunda bir rıza mühendisliği kavramı ve bu kavramı kitleler üzerinde kullanmak isteyen güçler ortaya çıkmıştır. Bu güçler kimi zaman bireyler

olabildiği gibi grup olarak hareket eden bir topluluk da olabilmektedir. Aynı zamanda yukarıda belirtildiği üzere bu güce sahip olanlar rıza mühendisliğini etkili bir biçimde kullanabilmek için çeşitli kaynaklara da ihtiyaç duyarlar. Peki, bu güçler kimlerden oluşur, örnekleri nelerdir?

Çeşitli araştırmacılar rıza mühendislerini kendilerine ve bakış açılarına göre tanımlamış olsa da aslında rıza mühendisi kendisini hitap ettiği kitleye herhangi bir yönü ile kabul ettirebilmiş kimsedir (Herman& Chomsky, 1988). Bu tanım belki de yukarıda değinilen bakış açılarının hepsine uygundur. Fakat bazı kişi ve kurumlar bu konuda kendilerini daha ön plana çıkarabilecek ve bu tanımı kendi çevrelerinde oluşturabilecek kıstaslara sahiptir. Bu yüzden toplumda rıza mühendisi olarak adlandırılacak kişileri ve grupları bir sıraya koymak da mümkündür.

Bireysel anlamda düşünüldüğünde, sanatçıları, sporcuları, aydınları ve de politikacıları bu grubun öncüleri olarak görmek mümkündür. Bu kişiler yaptıkları iş ile gündem olmuşlar ve kendilerine ait bir hayran kitlesi oluşturmuşlardır. Bu kişilerin giyimleri, söylevleri veya hareketleri toplum için örnek teşkil eder. Bu yolla etkiledikleri kitleler düşünülürse bu kişilerin iyi birer rıza mühendisi olabileceği söylenebilir. Ancak bu noktada siyasiler ile diğer grupları ayırmak gerekir. Çünkü rıza mühendisliğindeki önemli noktalardan biri de kişilerin bu role karşı olan tutumlarıdır. Siyasiler toplumda kabul görmek, iktidarını sağlamlaştırmak için bu role soyunmuş olsalar da, aynı şeyi diğer bireyler için söylemek doğru olmaz. Bu kişilerin toplumu bir eğilime yönlendirmek ya da kitleler üzerinde propaganda yapmak gibi amaçları genellikle bulunmaz. Ancak kimi zamanlarda bu iki grup arasında çeşitli sebeplerden dolayı ortaklıklar görülebilir. Milli Mücadele Dönemi'nde Mustafa Kemal Paşa, çeşitli askerler ve siyasileri ile birlikte bağımsızlık fikrini savunduğunda, Osmanlı'nın çeşitli aydın kesimlerinden de büyük destek görmüştür (Kandemir, 1964). Özellikle bazı din adamlarının ya da Anadolu'nun ileri gelenlerinin de bu siyasi harekete destek vermesi, siyasileri topluma ulaştırmış ve neticesinde mücadele geniş çevrelerde kabul görmüştür.

Bunlar dışında daha geniş kitlelere hitap eden uluslararası rıza mühendislerinden de bahsetmek gerekir. Hükümetler seviyesinde ortaklık içinde olan uluslararası kuruluşlar bunların en önemlilerindedir. Buna en iyi örnek olarak bir kez daha Soğuk Savaş Dönemi ve NATO ile Varşova Paktı arasındaki mücadele verilebilir. 50 yıllık bir süre boyunca bu iki uluslararası organizasyon içerisinde barındırdığı ülkeleri safında tutabilmek için çeşitli

propagandalar yürütmüştür. Bugün Soğuk Savaş'ın geride kaldığı günlerde dahi bu paktlara üye olan devletler üzerinde bu propagandaların izleri görülebilir. Bu tür hükümetler seviyesindeki organizasyonlar dışında yine hükümet dışı organizasyonlar da bu yöntemi kullanan aktörler arasında sayılabilir. Bu tür organizasyonlar için de Greenpeace örnek olarak verilebilir.

Bu kişilere, gruplara ve örgütlere ek olarak uluslararası şirketlerin rıza mühendisliğindeki rollerinden de bahsedilmelidir. Günümüzde artık Apple, Samsung ya da BMW gibi markalar dünya çapında üne kavuşmuş markalar haline gelmiştir. Bu ürünlerin kendilerini kullanan bir kitle üzerinde çok önemli etkilere sahip olduğu söylenebilir. Hatta bu ürünler kitleler için bir propaganda yapma ihtiyacı hissetmedikleri durumlarda bile kullanıcılarının bu markalardan çeşitli propagandalar dahi bekledikleri doğrudur. Yine de bu grubu bir siyasi harekete yön vermeyen gruplar arasında gösterebilir, onları da sanatçı ve sporcu örneğindeki gibi bir yere koyabiliriz. Bu grubun diğer örneği ise, siyasi çevrelere yön veren uluslararası şirketlerdir. Bu gruba petrol ya da silah endüstrisinde faaliyet gösteren firmaları dâhil edebiliriz. Bu şirketlerin ürünleri kimi zaman birçok siyasi sorumluluğu da beraberinde getirebilir, bağlı olduğu ülkenin hükümetleri ile ortak çalışmalar gerçekleştirmek isteyebilir. Buna örnek olarak, Standard Oil adlı Amerikan petrol şirketinin Birleşik Devletlerin dış politikalarında önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir.

Neticede, rıza mühendisliği ve rıza mühendisi toplumların farklı kesimlerinde görülebilecek kavramlardır. Her nasıl olursa olsun bu kavram dâhilinde olan kişi ve kuruluşların sahip olması ve dikkat etmesi gereken hususlar vardır. Bu hususların göz önünde bulundurulduğu durumlarda rıza mühendisliğinin otoriteyi başarıya ulaştırdığı defalarca gözlenmiştir. Milli Mücadele Dönemi ve aktörleri bu kavramın etkin bir biçimde kullanılıp başarıya ulaşıldığı örneklerden bir tanesidir ve bu tezde bu dönemdeki rıza mühendisliği çalışmalarının ve rıza mühendislerinin uygulamalarının nasıl başarıya ulaştığı anlatılacaktır.

BÖLÜM II: KİTLE PSİKOLOJİSİ VE RIZA MÜHENDİSLİĞİ

KAVRAMLARININ MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ'NDEKİ YANSIMALARI

2.1 XIX. Yüzyıldan Milli Mücadele'ye Osmanlı İmparatorluğu'nda Rıza Mühendisliğinin Gelişimi

Milli Mücadele Dönemi'ni Türk tarihinin en önemli dönemleri arasında değerlendirmek mümkündür. 600 yıllık bir imparatorluğun yok olup yeni bir cumhuriyetin doğması ile sonuçlanan bu süreç birçok anlamda yaşanacak değişimlerin de habercisiydi. Bu dönemde ortaya çıkan aslında bir anlamda devrim niteliği taşıyan bu girişimin bundan sonraki dönemlerde Türkiye için çok büyük sonuçlar doğurduğu, yepyeni bir devletin ve sistemin ortaya çıktığı aşikârdır. Peki, bu süreç nasıl ortaya çıkmış ve neden böyle bir mücadeleye sebep olmuştur?

Kısaca belirtmek gerekirse bu durumu, 1800'lü yılların başlarından itibaren tüm Avrupa'yı saran milliyetçilik duygusunun bir sonucunun Türkiye üzerinde de etkilerini göstermesi olarak açıklamak mümkündür (Köseoğlu, 2000). 19. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı Devleti'nin bürokratları ve aydınları arasında kabul görmeye başlayan bu akım, 1900'lü yılların başlarına kadar büyük bir etki gösteremese de kendisine uygun bir yayılma alanı bulabilmiştir (Köseoğlu, 2000). Kendilerine Jön Türkler adını veren ve milliyetçilik kavramını oldukça benimseyen bu grubun dahi bu denli büyük bir devrimi amaçlamadığı çeşitli kaynaklarda belirtilmektedir (Üngör, 2011; Tunaya, 1952). Daha ziyade, 20. yüzyıl başında bu grup imparatorluğun kötü gidişini durdurmayı milliyetçilik akımını güçlendirmek ile bağdaşması gerektiğini savunuyordu (Köseoğlu, 2000). Bunun için meclisin açılması gerektiğini düşünseler de padişahlık makamının da devamı bu grup için normaldir. Hatta Kurtuluş Savaşı'ndan sonraki yıllarda yeni bir devletin kurulma aşamasında dahi bir padişaha ihtiyaç duyan aydın bir kesimin varlığı da bu düşüncüyü doğrulamaktadır (Tunaya, 1952). Yani Cumhuriyet rejimine geçiş ve yeni Türk Devleti'nin ortaya çıkması bile böyle bir ortamda oldukça şaşırtıcıdır.

Devletin aydınları devletin devamı için bu fikirleri öngörmekteyken Anadolu halkı savaşlardan bıkmış ve yorgun düşmüştür. Rejim değişikliği, siyasi akımlar gibi kavramlar bu halka bir anlam ifade etmezken 1919'dan 1923'e kadar yeni bir mücadeleye girilmesinin bazı sebepleri olmalıdır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde yüzyıllarca kendi halinde yaşayan Anadolu halkını, böyle zor bir durumda iken, azınlık sayılabilecek bir grubun etkisi ile böyle bir devrime katılmaya iten sebepler nelerdir? Lider bir grubun önderliğinde

yıllarca savaşı Anadolu halkının bu savaşı sürdürmedeki motivasyonları nelerdir? İşte bu sorulara tezin bu kısmında cevap verilecektir.

Türk Kurtuluş Savaşı'nın bir devrim niteliği taşıdığından yukarıda bahsedilmişti. Ancak tarihteki devrimlere bakıldığında bu devrimin ötekilerden çok daha farklı bir şekilde olgunlaştığı görülmektedir. Siyaset bilimci ve sosyolog Şerif Mardin'e göre bu devrimin en büyük farkı, içerisinde şiddeti barındırmaması ve devrilen liderlerin herhangi bir şiddete maruz kalmamasıdır (1971: 198). Bu durumun içerisinde bu sistemi kabullenen bir grup için onları intikam almaya teşvik edecek bir neden oluşturmadığı söylenebilir. Gerçekten de dünya üzerinde yaşanan çeşitli devrimler incelendiğinde devrim süreçlerinin devletler ve siyasi iradeler üzerinde köklü bir değişiklik yapmaktan ziyade bir terör dönemi yaratmakta daha başarılı olduğu görülecektir (Mardin, 1971). Devrimi yapan grubun uyguladığı geçmişi silme çabaları ve karşı çıkan grupları sindirme politikaları bir döngü içine girer ve gücü elde eden grup bu gücü karşıt gruplar üzerinde onları her seferinde intikam almaya sevk edecek şekilde kullanır (Mardin, 1971). Birkaç istisna dışında (İstiklal Mahkemeleri'nin bazı uygulamaları) böyle bir durumun Milli Mücadele Dönemi'nde gözlenmediği söylenebilir. Yine de bu tanım halen Anadolu halkının kendi benimsediği bir düzeni topyekûn bir savaşla neden değiştirmek istediğini açıklamamaktadır. Bu durumu açıklamak için, öncelikle yeniden rıza mühendisliği kavramına geri dönmek ve kavramı o dönemde etkin bir biçimde kullanan, öne çıkan aktörleri tanımlamak gerekir.

Milli Mücadele Dönemi'nde çeşitli gruplara mensup olan aktörlerin çalışmaları halkı bu savaşın gerekliliği konusunda ikna etmişti. Bunların en önemlilerinden olarak dönemin entelektüellerini ve aydınlarını göstermek mümkündür. Aydınların ve entelektüellerin devrimler için ne kadar önemli olduğunu sorgulamaya gerek yoktur. Zira Rousseau'suz, Diderot'suz ya da Voltaire'siz bir Fransız Devrimi tarihi çok eksik kalacaktır. Bu kişiler fikirleri ve yazdıkları eserler ile halk üzerinde derin etki yaratmış ve devrimler sırasında kitleleri peşlerinden sürükleyen en önemli aktörlerden olarak rol oynamışlardır.⁷

Her ne kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda İstanbul aydınları ile Anadolu arasında büyük farklılıklar var olmuşsa da, bu durumun 1850'li yıllardan itibaren değişmeye başladığı söylenebilir. Öncelikle bu dönemlerde İstanbul aydınları arasında yayılmaya başlayan milliyetçilik fikrinin zaman zaman çeşitli yollar ile Anadolu'ya taşınmaya

---

⁷HistoryToday. <<http://www.historytoday.com/maurice-cranston/french-revolution-ideas-and-ideologies>>

başlandığı görülmektedir. Bu durumun ilk örnekleri bu dönemden sonra özellikle II. Abdülhamid zamanında artan bir sürgün geleneğine dayanmaktadır (Acehan, 2008). İstanbul'da otoriteyi sorgulayan çeşitli ideolojiden olan yazarlar, memurlar ve bürokratlar 19. yüzyılın sonlarında İstanbul'dan sürülüp Anadolu'nun çeşitli yerlerine gönderilmiştir (Acehan, 2008). Amacı bu tür zararlı düşünceleri taşıyan kişilerin yönetim kademesinden uzaklaştırılması olsa da bu kişilerin yeni taşındıkları merkezde propaganda çalışmaları yapması belli ki İstanbul tarafından önemsenmemiştir. Bu durumu açıklayan en iyi örnek olarak İstanbul gazetelerindeki sansür uygulamasının Anadolu'da çıkan gazetelere göre çok üst düzeyde olması gösterilebilir (Yosmaoğlu, 2003).

20. yüzyılın gelişi ve II. Meşrutiyet'in ilanı ile Osmanlı İmparatorluğu'nun yeni bir siyasi çehre kazanmaya başladığı söylenebilir. Geçen yüzyılın son dönemlerinde ortaya atılan Osmanlılık fikrinin zamanla etkisini kaybettiği ve Türkçülük akımının güçlendiği yıllar bu yıllara denk gelmektedir. 1911'den itibaren yaşanan büyük toprak kayıpları hükümetteki İttihat ve Terakki Partisi üyelerini daha Anadolucu ve Türkçü bir yaklaşım sergilemeye iten faktörlerdendir. Gerçekten de I. Dünya Savaşı'nın patlak verdiği yıllarda Balkanlar ve Trablusgarp'ı kaybetmiş Osmanlı İmparatorluğu'nun elinde büyük çoğunluğu Türklerden oluşan bir tebaa ve Anadolu kalmıştı. Dönemin siyaset şartlarının böyle bir duruma evrildiği bir çevrede dönemin aydınlarının da bu akıma kapılmış olması normaldir. Daha öncesinde Namık Kemal, Şinasi gibi aydınlardan da etkilenen 20. yüzyıl aydınları özellikle Milli Mücadele Dönemi'nde yazdıkları ateşli milliyetçilik yazıları ile halkın okuryazar olan kesimlerine ulaşmayı başarmıştır (Yosmaoğlu, 2003).

Ayrıca İkinci Meşrutiyet'in ilanı ve akabinde açılan Meclis-i Mebusan'ın birçok vekili bu aydınlar ve bürokratlar arasından seçilmiştir. Seçilen bu vekiller çoğu zaman seçim bölgelerine giderek bu bölgelerde partileri için propaganda yapmanın ötesinde birçok kez kendi ideolojilerini de yerel halklar ile paylaşma fırsatı bulmuştur (Tunaya, 1952). Bu durumda bu kişilerin hem daha önceden rıza mühendisliği konusunda deneyimli olduğunu hem de Anadolu insanı tarafından tanındıkları sonuçları çıkarabilir. Milli Mücadele yılları düşünüldüğünde Anadolu halkının büyük bir kısmının okuryazar olmadığı ve bu yazılara ya da fikirlere ulaşabilmelerinin zor olduğu düşünülürse, aydınların bu çalışmalardan ötesini yaptığı düşünülebilir. İşte bu noktada bu iki özellik Milli Mücadele Dönemi aydınları için propaganda faaliyetlerini yürütme konusunda onlara büyük faydalar sağlamıştır. Bu yüzden dönemin önemli edebiyatçıları, fikir adamları ve entelektüelleri

aynı bazı askerler gibi Anadolu'ya geçerek burada yeniden propaganda çalışmalarına katıldılar.

2.2 Milli Mücadele'deki Önemli Aktörler ve Kullandıkları Rıza Mühendisliği Yöntemleri

2.2.1 Dönemin Aydınları

Bu aydınlara dönemin önemli şairlerinden Mehmet Emin Yurdakul çok iyi bir örnektir. Milliyetçi bir düşünceyi destekleyen Yurdakul, İkinci Meşrutiyet'ten sonra siyasi hayata dâhil olmuş önemli bir aydıdı. Osmanlı'nın dağılmasından önce Mebusan Meclisi'nde de vekillik yapan Yurdakul, Milli Mücadele'nin başlaması üzerine bu mücadeleyi öven yazılar yazmaya devam etmiştir (Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi). Kendisinin özellikle Adana, Antalya ve İzmir bölgelerine yaptığı ziyaretler bu bölgelerde Milli Mücadele lehinde yürüttüğü propagandalar bölge direnişlerinde önemli bir rol oynamıştır (Uyguner, 1992). Bu duruma başka iyi bir örnek ise İstiklal Şairi Mehmet Akif Ersoy'un Milli Mücadele Dönemi'ndeki faaliyetleridir. Ersoy, 1921 yılında Mustafa Kemal Paşa'nın daveti üzerine Ankara'ya gelmiş ve yine onun ricası ile Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde halkı mücadele hakkında bilinçlendirme çalışmalarını yürütmüştür (Uyguner, 1991). Mehmet Akif de aynı Yurdakul gibi Anadolu'nun çeşitli illerinde halk ile görüşmüş, iyi bir hatip olmasından mütevellit kimi zaman camilerde Milli Mücadele'yi öven vaazlar vermiştir (Uyguner, 1991). Bu değerli aydınlara Ziya Gökalp, Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi daha birçok örnek vermek mümkündür. Özellikle Ziya Gökalp'ın İkinci Meşrutiyet sonrasında *Peyman* dergisinde yazdığı yazılar ve İstanbul'da kurduğu Türk Ocağı'nın faaliyetleri sadece dönemin ünlü aydınlarına önemli bir rol modeli olmamış (örnek olarak Halide Edib yazılarında ve romanlarında sıkça kendisine duyduğu bağlılıktan bahsetmektedir) aynı zamanda kendisinin "Türkçülüğün Babası" olarak anılmasına olanak vermiştir (Berkes, 1954).

Yukarıda bazı örnekleri verildiği üzere, bu aydınların Milli Mücadele Dönemi'nde yoğun bir rıza mühendisliği faaliyetleri yürüttüğü gözlemlenmektedir. Bu kişiler öncelikle Milli Mücadele'ye ve milliyetçi düşünceye gönülden bağlı kişilerdir ve yaptıkları propagandayı oldukça benimsedikleri bellidir. Öte yandan yazıları, şiirleri, fikirleri ve söylemleri ile son dönemlere doğru Anadolu halkı tarafından tanınır simalar oldukları da söylenebilir. Mesela Ziya Gökalp daha İttihat ve Terakki Hükümeti yıllarında Anadolu'da adını duyurmuş önemli bir gazeteci ve fikir adamıydı. Hatta partisinin ve milliyetçi

düşüncenin propagandasını yapmak üzere Diyarbakır'da İttihat ve Terakki Partisi adına bir şube dahi açtı (Tunaya, 1952). Milli Mücadele yıllarında Anadolu'ya geçen Gökalp'ın özellikle kendisinin çok iyi tanındığı Diyarbakır'da çalışmalar yürüttüğü bilinmektedir.

Yukarıda belirtildiği üzere, bu aydınlar genellikle yeni meclisin ve Mustafa Kemal Paşa'nın daveti üzerine Milli Mücadele'ye katılmış kişilerdir. Bu kişilerin ortak özelliğini 19. yüzyıl sonlarına doğru milliyetçilik, ulusçuluk, bağımsızlık (Padişah otoritesinden ziyade Avrupalı devletlerin baskısından) gibi öne çıkan ideolojileri benimsemiş olmalarıdır. Uzun süren savaşlar sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun kaybettiği topraklar ve dağılmaya yüz tutan devlet yapısının bu aydınlar üzerinde ne denli büyük etkiler yarattığı tahmin edilebilir. Öte yandan hâlihazırda büyük kitleler tarafından tanınan bu aydınlar için Anadolu'da Milli Mücadele lehinde propaganda yürütmek zor olmamıştır. Bu durumun daha önceki bölümde bahsedilen rıza mühendisliği uygulamalarıyla iyi bir şekilde örtüştüğü görülebilir. Hâlihazırda aydınlar tarafından benimsenmiş ideolojilerin güçlü bir liderin de etkisiyle kitlelere taşınması fikri rıza mühendisliğinin önemli örneklerindedir. Bu yolda Yurdakul, Ersoy, Gökalp gibi topluma mal olmuş önemli aydınlar, Mustafa Kemal Paşa ve onun benimsetmek istediği bu davanın en önemli savunucuları haline gelmiş, bu amacın önemli rıza mühendislerinden olmuşlardır.

Milli Mücadele'ye destek veren aydınların karşısında birçok kişinin de bu harekete karşı çıktığını söylemek mümkündür. Bu kişiler de aynı yukarıda bahsedilenler gibi yazılarında, dergilerinde veya röportajlarında propaganda faaliyetleri yürütmüş ve Milli Mücadele'nin karşısında yer almışlardır. Öyle ki bu kişilere ve bu kişilerin yürüttükleri basın yayın faaliyetlerine "Mütareke Basını" adı takılmıştır (İlgar, 1973). Bunun sebebi ise bu kesimin Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonraki basın faaliyetlerinde Müttefik Kuvvetleri'ne direnilmemesi, işgallere karşı çıkılmanın önlenmesi gibi konuları işlemeleri ile alakalıdır (İlgar, 1973).

Bu grubun öncüleri arasında Ali Kemal, Refi Cevat, Refik Halit ve Ahmet Emin gibi aydınları göstermek mümkündür. Bu kişiler Alemdar, Peyam, Sabah gibi gazetelerde günlük ve haftalık yazıları ile sürekli olarak bu konuları işlemekteydi. Mesela Ali Kemal gerçek bir İngiliz taraftarı idi ve ülkenin kurtuluşunun İngiltere mandasına girilmek ile mümkün olacağını düşünmekteydi. Milli Mücadele Dönemi'nin başında yazdığı yazılarda Ali Kemal bu düşünce üzerinde uzunca bir süre durmuştur (Özgül, 2004). Bu düşüncesinin yanında Ali Kemal'in iyi bir rıza mühendisi olduğu da söylenebilir. Kendisinin Milli

Mücadele Dönemi'nde yayınladığı yazılar incelenirse yaşadığı dönemi iyi okuduğu ve işlediği konularda döneme ait olguları bollukla kullandığı gözlemlenebilir. Mesela Ali Kemal'in yazılarında hilafete ve milliyetçiliğe bol bol atıfta bulunduğu görülmektedir (Özgül, 2004). Ali Kemal bu olguları kullanarak kitleleri ikna edeceğini ve Anadolu'daki hareketin önüne geçebileceğini düşünmüştür. Ali Kemal'e ek olarak yine Refi Cevat ve Refik Halit gibi dönemin ünlü aydınları da İngiltere ile saf tutmuş ve manda sistemini savunmuştur. Yine bu kişilerin de yazılarında bolca hilafet olgusu ve Osmanlıcılık görülmektedir. Tüm Milli Mücadele karşıtı yazarların ortak paydada birleştiği başka bir konu ise, millet ve halk olgularıdır. Bu aydınlar yazılarında ısrarla Ankara Hükümeti'nin milleti temsil etmediğini ve yorgun halkı zorla kötü maceralara yönlendirdiğinin altını çizmiştir (Tunç, 2000). Bu şekilde yayınlanan yazıların belki de millet nezdinde bir karşılık bulacağı düşünülmüş olabilir.

2.2.2 Dönemin Din Adamları

Milli Mücadele Dönemi aydınlarına ek olarak, bu dönemde Müslümanlık olgusunun ve bazı din adamlarının bu mücadeledeki rollerine odaklanmak gerekir. I. Dünya Savaşı patlak verdiğinde Alman İmparatoru'nun önerisi ile tüm Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde olan Müslüman halklar için cihat ilan edilmişti. Bu çağrı bazı yerlerde cevap bulsa da amaçlanan hedefe ulaşamamıştır (McMeekin, 2010). Yine de bu dönemde Osmanlı askerleri olan Milli Mücadele liderleri din olgusunun ve halklar üzerindeki etkisinin önemini farkına varmıştır. Çünkü Milli Mücadele Dönemi'nin etkin figürleri içerisinde müftüler ya da din âlimleri gibi ileri gelenler de bulunmaktaydı. Bu mücadele içerisinde bu figürlerin rolü çok büyüktür. Hatta eğer Milli Mücadele'nin başlarda bir ideolojik temele dayanmaktan ziyade geleneği sürdürmek amacı taşıdığı düşünülürse bu gelenek içerisinde din olgusunun ne kadar önemli olduğu görülebilir.

Milli Mücadele Dönemi'nde toplumun sosyal yapısı ve çeşitli gruplara mensup olan ileri gelenleri incelenirse, her grup içerisinde mücadeleye farklı tepkiler gösteren kişiler olduğu gözlemlenebilir. Bu durum şeyhler, din âlimleri ya da müftüler için de geçerlidir. Mücadele ortaya çıktığında malını mülkünü korumak isteyen bazı din âlimleri yabancı kuvvetler ile iyi geçinmeye çalışmış bazıları ise mücadelenin başlaması ve Kuva-yi Milliye'nin ortaya çıkması ile bu grupları desteklemeye başlamıştır.⁸

---

⁸Milli Mücadele'de Din Adamları ve Atatürk. Ali Sarıkoyuncu. 12 Nisan 2016.
<<https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=353592>>

Milli Mücadele Dönemi'nde yeni hükümete destek veren din adamlarının sayısı belki de onlarcadır. Bu kişilere örnek olarak, Gönen müftüsü Şevki Efendi, Dersiam Ali Rıza Efendi, Müderris Sivaslı Ali Kemali Efendi veya Bilecik müftüsü Mehmet Nuri Efendi verilebilir. Tabi ki bu kişiler bu mücadelede önemli rol oynamış din adamlarından sadece bazılarıdır. Milli Mücadele'nin ilk yıllarında, bu kişiler vatan kurtuluşu, milliyetçilik ve din olgusu üzerine birçok vaazlar vermiş ve bu dönemde halka liderlik etmeye çalışmışlardır.⁹ Yine bu kişilerden kimisi çeşitli kişiler ve gruplar tarafından öldürülmüş, bazıları ise Ankara'ya gelerek milletvekilliği yapmıştır. Bu Milli Mücadele yanlısı din adamlarının yanı sıra bazı din adamları da Osmanlı hükümeti ve padişaha sadık kalmayı seçmişlerdir. Bu kişilerin Milli Mücadelecilere göre sayıca daha az ancak daha nüfuzlu kimselerden oluştuğu söylenebilir. Bu kişilerin en ünlüsü olarak dönemin Şeyhülislam'ı Mustafa Sabri Efendi örnek gösterilebilir. Kendisi çok güçlü bir Damat Ferit Paşa taraftarı olan Mustafa Sabri Efendi, Hürriyet ve İhtilaf Partisi hükümetteyken Şeyhülislamlık makamını devralmıştır. Milli Mücadele Dönemi'nde Ankara Hükümeti'ne karşı propaganda yürüten en önemli din adamlarından biridir ve verdiği fetvalar ile bu mücadeleyi dine karşı gelen bir olay olarak lanse etmiştir (Sabri, 1992).

Mustafa Sabri Efendi'ye ek olarak yine onun ardından gelen diğer bir şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi de önemli bir Milli Mücadele karşıtı din adamıdır. Kendisi İstanbul Hükümeti'nin son dönemlerinde göreve gelmiş bir şahıstır ve Ankara Hükümeti'nin hareketlerini engellemek üzere birçok fetva yayınlamıştır. Bunlardan en önemlisi Ankara ile hareket edenlerin katlinin vacip olduğunu ilan ettiği fetvadır ve bu fetva işgal kuvvetlerinin desteği ile Anadolu'ya çeşitli biçimlerle yollanmıştır.¹⁰

Milli Mücadele karşıtı dönemin başka bir din adamı ise İskipli Atif Hoca'dır. Atif Hoca faaliyetlerine Teali İslam Cemiyeti aracılığı ile yaptığı karşı propaganda hareketleri ile başlamış ve İngiliz Muhipleri Cemiyeti tarafından da desteklenmiştir. Ankara Hükümeti'nin Milli Mücadele Dönemi'nde uğraşmak zorunda kaldığı birçok isyanın arkasında Atif Hoca'nın olduğu ve bu ayaklanmalara verilen desteğe ek olarak kendisinin de Milli Mücadele'ye karşı cihat ilan ettiği bilinmektedir (Albayrak, 1996). Bu tür karşı propaganda faaliyetlerini Milli Mücadele Dönemi boyunca sürdüren Atif Hoca, bu dönem boyunca Alemdar gazetesinde yazılar yazmış, İngiliz işgali için fetvalar vermiş ve hatta

---

⁹ Aynı Yer.

¹⁰ Blogcu. <<http://ihl01.blogcu.com/mustafa-kemal-ve-mill-i-mucadelede-din-adamlari-iv/1053490>>

verdiği fetvaların Yunan uçakları ile Anadolu'ya ulaşmasına destek vermiştir (Albayrak, 1996).

Bu şahısların ortak özellikleri arasında siyasi nitelikli kişiler olmaları ve genellikle Hürriyet ve İtilaf Partisi'ne olan bağlılıkları gösterilebilir. Örnek olarak Bursa Müftüsü Ömer Fevzi Efendi Hürriyet ve İtilaf Partisi döneminde müftü olarak seçilmiş ve çevresinde Kuvayı Milliye aleyhinde etkili olmuş bir din adamıdır. Kendisi Temsil Heyeti'nin ilk kuruluşundan itibaren bu harekete karşı olmuş, bu hareketin yanında yer alan din görevlilerine çeşitli baskılarda bulunmuş ve bir kısmını görevinden azlettirerek Bursa Müftüsü olmuştur (Albayrak, 1996).

Bu isimlere düşmanla iş birliği yapan Said Molla, Babaeski Müftüsü Ali Rıza gibi birkaç isim daha ilave etmek mümkündür. Ancak hemen belirtelim ki, bunların hepsi İslamiyet'in kutsal ruhunu anlamayan veya anlamak imkânı bulmadan, din adamı kisvesi kazanmış, cahil ve aldatılmış kişilerdir. Laikliği, dinsizlik hatta Atatürk'ü, din düşmanı olarak nitelendirmişlerdir. Atatürk'ün böylelerine karşı mücadele ve tepkisi, İslam dinine karşı gibi gösterilmiş ve bugüne kadar aynı propaganda sürdürüle gelmiştir.

Bu kişiler ve yürüttükleri faaliyetler incelenirse o dönemde din olgusunun kitleler üzerinde ne kadar büyük bir etkiye sahip olduğu görülebilir. Her iki taraf da mücadelesi boyunca din âlimlerinin desteğine olabildiğince ihtiyaç duymuş ve mücadelelerini din olgusu temeline dayandırmayı çok önemli bir hareket olarak görmüştür.

Din ve Milli Mücadele olgularının ne kadar önemli bağlar taşıdığına kısaca altını çizdikten sonra bu dönemde Milli Mücadele'ye etkin destek veren dini rıza mühendislerinden bazılarını tanıtmak gerekir. Bu kişilerin en önemlilerinden biri Hadimli Mehmet Vehbi Efendi'dir. Konyalı olan Mehmet Vehbi Efendi çocukluğundan itibaren sıkı bir dini eğitimden geçmiştir (Irmak, 1986). Gençliğinde İstanbul'da da eğitim gören Mehmet Vehbi Efendi 1900'lü yılların başlarında yeniden Konya'ya dönerek burada hem müderrislik hem de hukukçuluk yapmaya başladı (Irmak, 1986). Mehmet Vehbi Efendi aynı zamanda önemli bir siyaset adamı idi. İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra mecliste Konya mebusu olarak da görev yapmıştır. Daha sonrasında Milli Mücadele yıllarında Anadolu'ya geçerek Kurtuluş Savaşı'na aktif destek vermiştir. Bu dönemde bir kez daha Konya vekili seçilen Mehmet Vehbi Efendi sadece mecliste yaptığı konuşmalar ile değil aynı zamanda cephelerde gösterdiği faaliyetler ile de mücadelenin gidişatında önemli bir

yere sahiptir (Kutay, 2013). Cemal Kutay'ın *Kurtuluş'un ve Cumhuriyet'in Manevi Mimarları* adlı eserinde kendisinin cephelerde gezerek askerlere verdiği moral desteğinden bahsedilmektedir (2013). Yine kendisi birçok söylevinde dini, Milli Mücadele'ye karşı kullanan sahte âlimleri eleştirmiş ve halkı bu kişilerin sözlerine tamah etmemeleri konusunda uyarmıştır (Irmak, 1986). Aslında bu durumların o dönemde âlimlerin yaptığı rıza mühendisliğine en iyi örneklerden biri olabileceği söylenebilir.

Yine Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi de Milli Mücadele Dönemi'nde verdiği söylevler ile Kurtuluş Savaşı'na büyük katkıda bulunmuş dini kanaat önderlerindedir. Ahmet Hulusi Efendi'nin diğer dini âlimlere göre siyasi faaliyetlerinin oldukça geç başladığı söylenebilir. 1919 yılında Yunan askerleri İzmir'e çıkana kadar Osmanlı'nın bir memuru olarak çalışan Ahmet Hulusi Efendi bu işgalin patlak vermesi ile meşhur fetvasını yayınlamıştır.¹¹ Bu fetvada silahsız halka cihat çağrısında bulunmuş ve bu işgali engellemek için elden gelenin yapılmasının bir zorunluluk olacağını açıklamıştır (Kutay, 2013). Gerçekten de bu çağrıdan sonra Denizli ve ona yakın yörelerde halk hareketleri ortaya çıkmaya başlamış ve yerel direniş örgütlerine katılım artmıştır. Öte yandan Ahmet Hulusi Efendi bu milis kuvvetlerinin kurulmasında da önemli rol oynamış ve Denizli ve çevresinde oluşan Kuvayı Milliye hareketlerinin mimarlarından biri olmuştur. Bu önemli zatı ilerleyen günlerde çevre il ve ilçelerin müftüleri de izleyecek ve onun başlattığı bu mücadeleye katılım için kendi etraflarındaki halkı örgütlemeye çalışacaklardır.

2.2.3 Rıza Mühendisliği Yöntemlerinde Din Olgusu ve Onun Toplumdaki Karşılığının Bu Çalışmalardaki Rolü

Bu örneklerden yola çıkılabileceği şekilde din olgusunun ve bu olgunun Milli Mücadele'deki öneminin altı dikkatle çizilmelidir. Bu noktada biraz Osmanlı İmparatorluğu'nun mirası olan din olgusu ve Milli Mücadele Dönemi'nde bu olgunun nasıl sahiplenilip kullanıldığından bahsetmek gerekir. Bilindiği üzere Milli Mücadele bir halk hareketi olarak değil dağılmakta olan Osmanlı İmparatorluğu'nun bürokratlarının ortaya çıkardığı bir olaydır (Kandemir, 1964). Bu grubun Milli Mücadele yıllarında benimsediği ilkelerin Osmanlı mirasını tamamen yok etmek değil aksayan kısımlarını değiştirmek olarak nitelendirilebileceğini söylemek gerekir. Gerçekten de tarihteki kimi devrimler incelendiğinde bu devrimlerin nihai amacının eski rejimi tamamen değiştirmek olduğu gözlenebilir. Mesela Fransız Devrimi'nde devrimciler Katolik Kilisesi'nin yapısını

¹¹ Denizli İl Kültür Müdürlüğü. <<http://pamukkale.gov.tr/tr/Milli-Mucadelede-Denizli>>

değiştirip yeni ideolojiye uygun hale getirmeyi amaçlıyorlardı.¹² Hâlbuki bu kadar sert değişiklikler değişim isteyen halkların bile cesaret edemeyeceği şeylerdi. Bu amaçla yola çıkan devrimcilerin yaptıkları devrimin kalıcı olmadığı ve büyük topluluklar tarafından reddedildiği bir gerçektir. Milli Mücadele döneminde Mustafa Kemal Paşa ve çevresinin tarihten iyi dersler çıkardığı söylenebilir. Yukarıda daha önceki paragraflarda bahsedilen din olgusunun ve bunun kitleler üzerinde kullanılmasının en önemli destekçilerinden biri Mustafa Kemal Paşa idi. Bu bahsedilen dini âlimler kimi zaman onun ricası ile Ankara'ya gelmiş kimi zaman o, bu zatları çeşitli bölgelere gönderip halkı Milli Mücadele'nin haklılığına ikna ettirmek istemiştir (Irmak, 1986).

Cumhuriyet'in ilanının ilk yıllarında devletin dini olgulara yaklaşımı konusunda huzursuzluklar duyan halkın çeşitli bölgelerde önemli ayaklanmalar çıkardığı da görülecektir. Eğer Türk Tarihi ve tarihte kurulan Türk devletlerinin yapıları detaylı incelenirse İslam'ın Türk kültürü üzerindeki etkisinin önemi daha iyi açıklanabilir. Hem Osmanlı hem de Selçuklu gibi önemli imparatorluklar kurulmadan yıkılma aşamasına kadar cihat ve gaza kültürü ile harmanlanmış bir anlayışa sahipti (Erdoğan, 1985). Bu fikirler uzun yıllar boyunca hem devletlerin sistemlerinde hem de halkta önemli bir yer edindi ve korundu. Yine bu devletlerin yapısında "kadılık" gibi dini hukuk kurallarını uygulayan memurların taşradaki faaliyetleri hem de dervişlerin halk tarafından oldukça kabul görmesi yine İslami uygulamaların Türk kültüründeki yerini ortaya koymaktadır (Erdoğan, 1985). Yüzyıllarca yapılarını iyi bir şekilde koruyan bu kuruluşların kitleler üzerindeki etkisi de oldukça güçlüdür. Öte yandan din olgusu bu yerleşmenin yanında toplumu bütünleştirici bir etkiye de sahiptir. İmparatorluklar döneminde bu olgu yöneten ile yönetilen arasındaki ortak bağ olarak korunmuş ve iki gruba da çeşitli ödevler yüklemiştir. Reaya idarecilerin Allah'tan aldığı yetkiyi tanımış ve onlara bağlılıklarını ortaya koymuş, yöneten sınıf ise Allah adına kendilerine tebaa olarak oluşmuş bu halkın refahının sorumluluğunu üstlenmiştir (Erdoğan, 1985).

Bu durum 20. yüzyıla gelindiğinde değişmeye başlasa da bu değişimin Osmanlı'nın tüm kesimlerinde aynı etki altında kaldığını söylemek güçtür. 19. yüzyılın başlarından itibaren değişmeye başlayan Osmanlı devlet yapısının bünyesindeki bürokratları oldukça etkilediği ve modern yapının bu çevrelerde daha çok kabul gördüğü söylenebilir. Bu dönemlerde iyice ateşlenen milliyetçilik olgularının da bu çevrelerde daha çok kabul

---

¹²HistoryToday. <<http://www.historytoday.com/gemma-betros/french-revolution-and-catholic-church>>

gördüğü ve gazi, cihat kültürünü bir nebze olsun zayıflattığını da söylemek mümkündür. Bu dönemin aydınlarının ve bürokratlarının milliyetçiliği bu denli benimsemesinin modernleşme ve Avrupalılaşma ile de derinden alakası vardır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa'daki daimi elçiliklerin daha da çoğalması ve Avrupa'yı çeşitli sebeplerle ziyaret eden bu grup oradaki değişimleri daha yakından gözleme fırsatı bulmuştur (Tuncer, 2000). Yine o dönemlerde dünyadaki tek demokrasi olan ABD'nin de Osmanlılar tarafından ziyaret edilip bu devlet ile ilişkilerin arttığı gözlemlenebilir (Gordon, 1932). Yine de bu grup din olgusunu hiçbir zaman geri plana atmak istememiş, onu uygulamak istedikleri reformlardan ayrı bir yere koymamıştır. Bunun birkaç sebebi vardır.

İlk olarak her ne kadar modernleşmenin ve Batıcılığın yükseldiği dönemlerde yetişen nesiller yeni devlet yapılarını tartışmaya başlamış olsalar da, din olgusunun devlet kültüründen ayrı olamayacağını Batı devletlerinin yapısında görebilmişlerdir. Devrimler devlet yönetiminde köklü değişimlere sebep olmuştur ancak din bu yapıdan tamamen ayrılmamış ya da soyutlanmamış, sadece yönetimdeki etkisi azaltılmıştır (Mardin, 1996). Yönetimi ele geçiren yönetici sınıfın halen desteğine ihtiyaç duyduğu bir alt tabaka mevcuttur (Mardin, 1996). Bu sınıfın bağlı oldukları inanışları geri plana atmak hükümetten uzaklaşmak hatta daha da kötüsü karşı bir devrime sebep olmak anlamına gelebilir. İkincisi Osmanlı aydınları ve bürokratları bu yeni sistemlerde din olgusunun yönlendirilmeye ne kadar açık olduğunu da fark etmişlerdir (Mardin, 1996). Avrupalı ve Amerikalı bürokratlar dini kimliklerini her ne kadar devlet işleri dışında tutsa da dini sınıf ile ilişkilerini yeterli seviyede tutmuş ve yeri geldiğinde bu kişilerin siyasette yer almasına izin vermiştir. Yine benimsenen devlet politikaları her ne kadar dini inançlar ile çelişkiler içerse de aralarında bir nokta olarak o noktayı ön plana çıkarma politikası uygulanmıştır. Buna en iyi örnek olarak Batı devletlerinin meşrulaştırdığı sömürge faaliyetleri gösterilebilir. Kapitalist bir yaklaşım ile zayıf devletleri kendisine bağlayan güçlü Avrupa devletleri bu eylemlerini kimi zaman Hıristiyanlığın ve medeniyetin bu zayıf devletlere taşınması olarak adlandırmıştır.

Meşrutiyetin ilan edildiği dönemlerde Jön Türklerin yapmak istedikleri devrimlerin bu çift yapı ile çelişmediği görülmektedir. Bu dönemlerde devletin özellikle yerel kademelerinde dini önderlerin ön plana çıkarıldığını ya da taşra yöneticilerinin dindar kimseler arasından seçildiğini söylemek mümkündür (Tunaya, 1952). Bu durum, siyasette Osmanlı'daki güçlü dini yapının onayının alınması açısından değerlendirilebilir.

Dini kuruluşlar da radikal anlayışlardan kaçınarak devletin özellikle dış politikalarına sert tepkiler göstermemeyi seçmişlerdir. Şerif Mardin bu duruma Osmanlı'nın son dönemlerinde Batı ile geliştirdiği ticaret ve dostluk ilişkilerinin cihat anlayışı ile örtüşmemesini gösterir(1971: 203). Yine Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde sayıları hızla artan yabancı okullar kimi zaman radikal saldırılara uğrasalar da genellikle yöre halkları tarafından kabul görmüştür (Mardin, 1971).

İşte bu anlayışın Milli Mücadele Dönemi bürokratlarına da miras kaldığını yaptıkları uygulamalardan çıkarmak mümkündür. İlk olarak bu dönemde müftülerin oynadığı önemli rol bürokrasi zincirinin en yerel kanallarında olan bu makamın halk ve devlet nezdinde ne kadar önemli olduğunu gösteriyor (Irmak, 1986). Yukarıda ismi geçen yerel yöneticiler ve bürokratların bu kişilerin arasından çıktığı görülebilir. Zaten Milli Mücadele Dönemi'nin milletvekilleri ve şehirlerin temsilcileri incelenirse yörelerin dini âlimleri ya da müftülerinin ne kadar önemli bir grup olduğu da anlaşılabilir. İkinci yaklaşım ise yine dönemin bürokratları ve onların din olgusuna verdikleri önemdir. Mustafa Kemal Paşa her ne kadar Milli Mücadele Dönemi'nde çok fazla altını çizmese de aklındaki yeni devletin Batılı modele yakın, laik bir devlet yapısı olduğu bellidir. Ancak bu yeni yapıyı Milli Mücadele Dönemi'nde pek gündeme getirmemiş, onun yerine din adamlarının yardımını alarak mücadeleyi geniş çevrelere yaymak istemiştir (Kandemir, 1964). Hatta Milli Mücadele Dönemi'nde saltanatın kaldırılmasına rağmen halifelik makamına dokunulmadığı ve mücadelenin propagandası sırasında bol bol hilafeti kurtarma amaçlarından bahsedildiği gözlemlenebilir.¹³

Yukarıda belirtilen örnekler ve olaylar, rıza mühendisliği ve kitleler üzerinde yönlendirme eylemlerinin Türk tarihinde önemli bir yer kapladığını gösteriyor. Milli Mücadele Dönemi'nde ise bu yöntemlerin din olgusu ile iyi bir şekilde harmanlandığını ve çeşitli aktörler tarafından mücadelenin devamı için halklar üzerinde uygulandığı da açıktır. Bu durum yeri geldiğinde dindar bürokratlar ya da âlimlerin geniş kitleler üzerinde yaptığı büyük etki ile ortaya çıkmış kimi zaman ise din olgusunu devletin yerel yönetimlerinde etkin tutmak isteyen Osmanlı kökenli bürokratların devlet anlayışında gözlemlenmiştir. Her iki türüsünde de yapılan propagandalar geniş kitleler üzerinde etki göstermiş ve Anadolu'nun Milli Mücadele'ye olan bağlılığını sağlamlaştırmıştır. Buradan çıkarılabilecek birkaç sonuç da eklenmelidir. Öncelikle din ve inanışlar alt sınıflarda oldukça önemli

---

¹³ Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları, C.I, s.9. 1 Mayıs 1920.

olgulardır. Bu durum tarih boyunca tüm devlet yapılanmaları için kabul edilebilir bir önem taşımak ile birlikte, Türk siyaset ve kültür tarihinde de çok önemli bir yere sahiptir (Tunaya, 1952). İslam çoğu Türk devletlerinde devlet yapısının temelini oluşturmuş, hukuki, askeri ve siyasi hayata doğrudan müdahil bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar bu durum son yüzyıllara doğru bir değişme gösterse de o dönemin yöneticileri yeni devlet anlayışlarını daima İslam gelenekleri ile özdeşleştirmeye devam etmiş, sistemlerini bu yapıları ortak bir şekilde taşıyabilecek zeminler üzerine kurmuşlardır. Bu sayede hem devletin yönetiminde dünya gerekliliklerini sağlayabilmiş hem de alt sınıfın desteğini alabilme konusunda ikna edici olabilmişlerdir. İkinci sonuç ise, din ve inanış olgularının kitleleri yönlendirmek için ne kadar etkili kavramlar olduğudur. Bu anlayışı kesinlikle sadece Milli Mücadele Dönemi'ne indirgemek doğru olmaz. Tarih boyunca insanlık din uğruna savaşlar vermiş, politikalarını yönlendirmiş ya da devletler kurup devletlere son vermiştir. Bu olaylarda her seferinde din adına yürütülen bir propaganda ve bu propaganda ile etki altına alınmış gruplar baş aktörler olmuştur. Bunu çok iyi kavramış olan siyasetçiler de bu olguyu iktidarlarını sağlamlaştırmak için kullanmışlardır. Milli Mücadele Dönemi aktörlerinin bu olgu üzerinden ürettiği siyaset ve propagandalar detaylı olarak incelendiğinde onların da bu durumu iyi bir şekilde kavradıkları daha iyi görülecektir.

2.3 Milli Mücadele Dönemi'nde Rıza Mühendisliği Çalışmalarına Kronolojik Bir Bakış

Bu önemli aktörlere ek olarak, bu dönemde kullanılan çeşitli rıza mühendisliği araçlarının, yöntemlerinin ve propagandalarının da bahsedilmesi elzemdir. Özellikle Milli Mücadele yıllarının ilk başında işgallere tepki göstermek amacıyla yapılan bölgesel mitingler ya da Anadolu ve dünyanın her yerinde kamuoyu oluşturmak için kullanılan basın araçları bu başlık altında gösterilmelidir. Bu çalışmaların önemli olanları ve Milli Mücadele içerisinde yaptığı etkiler ise bu yılların kronolojik çalışması içerisinde detaylıca bahsedilecektir.

Milli Mücadele Dönemi Mondros Mütarekesi'nden başlayan ve Cumhuriyet'in ilanına kadar uzanan bir süreci kapsar. Bu dönemde yaşanan olaylar sebepleri, amaçları ve sonuçları açısından incelendikçe bu süreçte yürütülen rıza mühendisliği çalışmalarının çeşitleri, tarafları ve etkileri daha iyi anlaşılacaktır.

2.3.1.Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılması ve Kurtuluş Savaşı'na Giden Süreç

30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Anlaşması imzalandığında Osmanlı İmparatorluğu aslında savaştan çekilmiyor daha ziyade yaşama enerjisini kaybediyordu. Uzun süren yıkıcı savaşlar serisi 1911'de İtalya'nın Trablusgarp'ı işgal etmesi ile başlamış, Balkan Savaşları ile devam etmiş ve I. Dünya Savaşı ile sona ermiştir (Sonyel, 1975). Bu dönemin sonunda Osmanlı'ya bağlı olan tebaaların daha fazla savaşacak gücü kalmadığı söylenebilir. Ayrıca I. Dünya Savaşı sırasında ilan edilen cihada karşılık vermeyen Müslüman dünyası da bu anlamdaki milletler arası ve dini bağlılığa büyük bir darbe vurmuştur. Daha öncesinden ayrılan yabancı ve Hıristiyan tebaanın (Yunanistan, Sırbistan gibi) üzerine dindaşların eklenmesi, üretilecek politikaları milliyetçilik üzerine kurma gerekliliğini artıracaktır.

Bunların ötesinde galip gelen devletler Osmanlı'nın bu yorgun ve bitkin halinden faydalanmadan önce, Mondros'un hemen ardından yayınladıkları bildirgeler ile bu devletin toprak bütünlüğüne saygı duyacaklarını ve Türklerin çoğunlukta olduğu bölgelerdeki yönetimin Osmanlı idaresine bırakılacağını altını çizmişlerdir (Beaverbrook, 1963). Bu açıklamalar büyük ihtimalle 1917'de Rusya'da gerçekleşen halk devriminin bir benzerinin yenik Osmanlı İmparatorluğu'nda da çıkmamasını amaçlıyordu (Beaverbrook, 1963). Galip devletler, bu dönemde zayıf bir şekilde sürdürülmeye çalışılan milliyetçi propagandanın bu şekilde önüne geçmeyi amaçladığı tahmin edilebilir. Yine de, yukarıda da belirtildiği üzere yıllarca süren savaşlardan sonra, ortak bir amaç uğruna dahi savaşmamış Osmanlı tebaasından böyle bir çıkış beklemek bir noktada gerçek dışıdır. Yine de Müttefik Devletler, İstanbul'un işgalinden hemen sonra bu zararlı fikirleri taşıyan birçok bürokrat, aydın ve devlet adamını sürgüne göndermiş, meclisi kapatarak mebusları Malta'da esaret altına almış ve Anadolu'ya geçerek milliyetçi faaliyetleri harekete geçirmeye çalışan önderleri çeşitli yollarla engellemeye çalışmışlardır (Sonyel, 1975). İtilaf Kuvvetleri ise Anadolu'nun çeşitli bölgelerine kuvvetler göndermiştir. Bu faaliyetler her ortaya çıktığında özellikle Amerikan Başkanı Wilson'un yönetiminde kitlelerin rızasının alınacağını işaret eden maddenin altı çizilmiştir (Sonyel, 1975) .

Bu madde her ne kadar bölgede çoğunluğu Müslüman/Türk tebaa oluşturan halkları gelecekleri açısından rahatlatma ve milliyetçi oluşumları engelleme niteliği taşısa da bir süre sonra değişik amaçlar için de kullanılacaktır. Özellikle ateşkes anlaşmasındaki iç karışıklıkların ortaya çıktığı bölgelerde Müttefik Kuvvetlerin asayışı sağlayacağı maddesi

ilerleyen dönemlerde bahane edilecek ve Türk nüfusun yoğun olduğu bölgeler dahi yavaş yavaş işgale uğramaya başlayacaktır (Armaoğlu, 1986). Bu işgallere ek olarak Anadolu'daki Müslüman olmayan tebaa da çeşitli propagandalar ile hem bölgede bağımsızlık için mücadele verecek hem de bu anlamda müttefikleri ikna etmek için çeşitli yöntemler kullanacaktır (Bayur, 1963).

Bu dönemde yapılan en önemli propagandaların Doğu Anadolu'da Ermeniler tarafından gerçekleştirildiği söylenebilir. Çeşitli kaynaklardaki istatistikler incelenecek olursa bu bölgedeki çoğunluğun Müslüman-Türk halklar olduğu görülmektedir (Bayur, 1963). Bu durum her ne kadar Wilson'un kendi kaderini tayin etme ilkesine uygun olmasa da Ermeniler dış ülkelerde yapacakları propaganda ile durumu lehlerine çevirmeye çalışmışlardır. Savaşın bittiği yıllarda birçok Ermeni asıllı diplomat Avrupa'ya giderek orada hükümetler ile görüşmeye çalışmış ve gazetelere Ermeni tezini anlatan mülakatlar vermişlerdir (Sonyel, 1975). Ermeni aktörlerin yürüttüğü bu çalışmalar sıkı bir rıza mühendisliği olarak algılanabilir. Zira Osmanlı Hükümeti 1919 yılında Ermeni temsilcilerinde konunun devlet içerisinde çözümü için bir görüşme önermiş ancak bu öneri Ermeni aktörler tarafından reddedilmiştir (Sonyel, 1975).

Ermeni kanaat önderlerinin benimsediği bu yöntemler daha sonra Kürt ve Rum azınlıklar arasında da kabul görmeye başlamıştır. Bu dönemde bu grupların dünya kamuoyuna seslerini duyurma çabasının bir anlamda karşılık bulduğu söylenebilir. Çünkü Müttefik Devletler azınlıkların propaganda yaptıkları bölgeler hakkında bilgi sahibi olabilmek için bazı memurlarını ve askerlerini o bölgelere yollamışlar ve bölgeler hakkında onlardan raporlar hazırlamalarını istemişlerdir (Armaoğlu, 1986). Amerikalı Amiral Mark Bristol'ün İzmir'deki etnik yapılar hakkında yürüttüğü araştırma ve sonunda hazırladığı rapor bu alandaki önemli örneklerdendir. Yürütülen propagandalar ve aktörler incelenirse azınlıkların kitlelere ulaşmak için sağlam taktikler geliştirmeye çalıştığı gözlemlenebilir. Mesela, İzmir ve Aydın gibi bölgelerde destek arayan Rumları genellikle şehirlerin başpiskoposları yönlendirmektedir (Toynbee, 1923). Bu aktörlerin yaptığı faaliyetlere sadece Rumlar arasında artan bir milliyetçi ve dini birleşime katkıda bulunmamış, aynı zamanda Ege'nin karşı yakasında yaşayan soydaşlarına bir çağrı niteliği taşımıştır (Toynbee, 1923).

Bu çağruların ve yarattığı politik etkilerin büyüklüğü Yunanistan'ın 6 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etmesi ile daha kolay anlaşılabilir. Anadolu ve Yunanistan'da kitlelere yönelik verilen söylemler sadece Yunanistan hükümeti nezdinde değil aynı zamanda dünyada da yankı bulmuş, bu tarihte Yunan işgali Müttefik Kuvvetlerin onayı ile başlamıştır (Sonyel, 1975). Öte yandan bu kampanyalar ne kadar etkiliyse, Türk Milli Mücadele tarihinde bu işgalin kitleler üzerinde yaptığı etki de bir o kadar önemlidir. Yunan birliklerinin İzmir'e konuşlanmaya başladığı günden itibaren bu güçlere karşı Türkler tarafından zorluklar çıkarılmaya çalışılmış, bu işgalin haksızlığı hakkında çeşitli propagandalar yayılmaya başlamıştır. 2 Haziran 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın Bab-ı Ali'ye yazdığı bir telgrafta bu işgale karşı gelinmesi ve harekete geçilmesi tavsiye edilmektedir.¹⁴ Bu tarihten itibaren hem politik, hem askeri hem de reayadan (dini kanaat önderleri gibi) ileri gelenlerin bu işgale karşı harekete geçilmesi istekleri artacak bu durum da yerel direnişleri ortaya çıkaracaktır (Kutay, 2013).

İzmir'in işgali Milli Mücadele Dönemi'nde bir milattır. Bu işgalden hemen sonra Anadolu basını genellikle İtilâf Devletleri'ne ve Yunan işgaline karşı millî ve medenî cesaretle mücadele ve halkı uyanıklığa, vatanları için ellerinden geleni yapmaya davet ediyordu (İlgar, 1973). İzmir'in işgal sabahı "Redd-i İlhak Heyet-i Millîyesi" tarafından bütün yurda gönderilen telgraflar tüm yurdu işgalden haberdar ederek bir anda gündeme oturmuştur. Bu haberler ilk isyan ateşini yakmış ve ilk mitinglere ve direnişlere önyak olmuştur. Bu tarihten itibaren hem kendiliğinden hem de Mustafa Kemal Paşa'nın girişimleri ile Türkiye'nin birçok bölgesinde işgale karşı yapılan mitinglerin yayılmaya başladığı görülmektedir.

Memleketin her yerinde yapılan bu protesto ve mitinglerin en kalabalık ve heyecanlı olanları İstanbul'da olanlardı. Her şeyden önce bu şehrin Milli Mücadele Dönemi boyunca İtilaf kuvvetlerinin gözetiminde olduğu düşünülürse bu mitinglerin önemi daha iyi kavranacaktır. İzmir'in işgalinin duyulmasıyla birlikte İstanbul'da yas ilân edildi (Kandemir, 1964). Ardından ilk mitingler gerçekleşmeye başladı. 18 Mayıs tarihinde önemli Osmanlı aydınlarının katılımı ile Darülfünun'da bu mitinglerin ilki gerçekleşti. Sonraki mitingler ise geniş halk kitlelerinin katılımı ile gerçekleşmiş (özellikle Fatih, Üsküdar ve Kadıköy merkezli olanlar) bu mitinglerde yine Halide Edip Hanım gibi Osmanlı aydınları da yer almışlardır. Bu mitinglerin en büyüğü ise 23 Mayıs 1919

---

¹⁴ Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti. <<http://www.ataturk.net/kronoloji/1919.html>>

tarihinde Sultanahmet Meydanı'nda gerçekleşmiştir (Ankara Üniversitesi Gazeteler Veritabanı). O zamana kadar yapılan mitinglerin en muazzamı olan bu mitinge tahminen 200.000 kişinin katıldığı tahmin edilmektedir (Arıburnu, 1951). Bu mitinge İslamcılık ve milliyetçilik düşüncelerinin damga vurduğu belirtilmelidir.

23 Mayıs'ta Sultanahmet'te yapılan muazzam miting İtilâf Devletlerini ve hükümet çevrelerini rahatsız etmiştir. Bu hadiseden sonra mitingler yasaklanmıştır. Ancak İstanbul halkı, yasaklanan mitinglere karşılık olarak cuma namazları çıkışında dağılmayarak bildiriler okumaya ve dualar etmeye devam etmiştir (Adıvar, 1962). İstanbul'daki mitinglerin haberi yine Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi tarafından Anadolu'ya süratle iletilmiş ve mitinglerin Anadolu'ya da yayılması sağlanmıştır (Arıburnu, 1951).

2.3.2 İzmir'den TBMM'nin Açılışına Kadar Propaganda Çalışmaları

İzmir'in işgalini takip eden günlerde Müttefik Kuvvetler'in İstanbul'a asker çıkarması Anadolu'daki rahatsızlıkları artırmıştır. Bu rahatsızlıkların giderilmesi amacıyla Osmanlı hükümeti, isyanların patlak vermesinin mümkün olacağı çeşitli bölgelere ordu müfettişleri tayin etmeye başlamış ve Anadolu'daki halk hareketlerinin önüne geçmeyi planlamıştır. Bu müfettişler aynı zamanda Osmanlı otoritesini ve padişahın hükmünü de temsil etmektedir. Müttefik Kuvvetler, padişahın bu müfettişleri Anadolu'ya göndererek yerel halkın kendisine olan bağlılığını artırmak istediğini öngörüp bu durumun direnişleri azaltacağını düşünerek bu görevlendirmelere engel olmak istemişlerdir.

Öte yandan bu dönemde çeşitli politik ve sosyal gruplar arasında ülkenin geleceği ile ilgili ortak bir fikrin olmadığını söylemek mümkündür. Sultan ve ona bağlı olan Hürriyet ve İtilaf Partisi, bu dönemde ortaya çıkmaya başlayan İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin yakın bir takipçisi idi. İmparatorluğun kurtuluş için İngiliz hükümeti ile işbirliği yapması gerektiğini savunuyordu (Sonyel, 1975). Öte yandan İstanbullu entelektüeller, başta Halide Edib ve Ahmed Emin olmak üzere, Türk Wilson Cemiyeti'ni kurmuş ve Amerikan mandasını destekliyordu (Adıvar, 1962). Bu iki grup her ne kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü koruma kaygısı taşısa da, imparatorluğun bu durumu tek başına sağlamasının mümkün olmayacağına inanmış ve bu durum için gereken desteğin yabancı devletler tarafından alınması gerektiğini savunmuştur. Bu dönemde yavaş yavaş Anadolu'da toplanmaya başlayan milliyetçiler ise sağlam bir askeri yapılanma ile bağımsız bir Türk Devleti'nin mümkün olduğunu düşünüyorlardı (Kandemir, 1964). Milli

Mücadele'nin başlamasından kısa bir süre sonra Mustafa Kemal Paşa bu cemiyetlerin önde gelenlerine mektuplar yazarak onları Milli Mücadele'ye katılmaya davet edecektir.

Bu dönemde ortaya çıkan bu çeşitli gruplar bir yandan hedeflerine ulaşmak için askeri ve siyasi eylemler içerisine girecek, öte yandan da karşı gruplara karşı etkin bir siyaset üretmek için kitleleri kendi taraflarına çekmeye çalışacaklardır. Örnek olarak Anadolu'daki milliyetçi kanat bölgedeki siyasi ve askeri otoritesini ele aldıktan sonra, İstanbul'da bulunan çeşitli görüşteki aydınlara mektuplar göndererek onların desteğini almaya çalışacaktır. Daha sonraları İstiklal Mahkemeleri'ni kurup Ankara Hükümeti ile ters düşen kişi ve gruplar bu mahkemelerde ağır bir şekilde yargılayacaktır (Kandemir, 1964). Ancak Milli Mücadele'nin ilk dönemlerinde davaya katkıda bulunabilecek kişiler Ankara'ya davet edilmiş ve kendilerine Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde propaganda görevleri verilmiştir. Mesela Halide Edib, bir süre sonra bu davanın en önemli simgelerinden biri olacaktır.

19 Mayıs'ta Samsun'a ordu müfettişi olarak gelen Mustafa Kemal, haziran itibari ile görevinden ayrılmış ve direnişin önde gelenleri ile görüşmek için Amasya'ya gelmiştir. Burada alınan kararlar doğrultusunda bağımsızlık için verilecek bir mücadele ve genel geçer bir hükümetin kurulmasının altı çizilmiştir (Kandemir, 1964). Bu noktada genel geçer bir hükümet kurulması fikrinin altını çizmek önemlidir. 1919 yılında daha rüştünü ispat etmemiş ve otoriteyi eline almamış bir direnişin ilan edeceği bir hükümet hem halk tarafından hem de uluslararası bir alanda tanınmayacaktır. Bu yüzden kurulan geçici hükümet ile sadece halk değil halen Osmanlı'ya karşı itaatsizlik konusunda emin olamayan askeri ve siyasi personelin de tedirgin edilmemesi amaçlanmış olabilir. Yine buna benzer bazı kararların Amasya Kongresi'nden sonraki Erzurum Kongresi'nde de alındığını görmekteyiz. Bu kongre sırasında direniş kuvvetlerinin birleştirilmesi veya milli bağımsızlık gibi konulara vurgu yapılırken aynı zamanda direnişin hilafet ve sultanı kurtarma gayesi içinde olduğu da belirtilmiştir (Sonyel, 1975). İlerleyen yıllarda saltanatın, Cumhuriyet'in ilanından sonra ise hilafetin kaldırılması bu amaçla çalışmaktadır. Ancak bu dönemde oluşturulacak birleşmiş bir direniş hareketi ortaya çıkarmak için, halkın etrafında kenetleneyeceği bir sebebe ihtiyaç duyduğu dönemin siyasi kanaat önderleri tarafından bilinmektedir.

Yine Anadolu'daki çeşitli yerel direniş örgütlerinin birleşmesi çağrısında da bu örgütlerin liderlerine haberler gönderilmiş ve direniş hareketlerinin kabul ettiği amaçları halklar ile paylaşmaları istenmiştir. 1919'un Ağustos ayında Ege ve Trakya bölgelerinde gerçekleşen birçok toplantıda direniş liderleri milli birlik ve bütünlüğün yanında hilafet ve din adına da propagandalar yürütmüşlerdir (Irmak, 1986). Erzurum Kongresi'nden sonra eylülde toplanması planlanan Sivas'taki kongreye ise bu bölgelerin kanaat önderleri ve önde gelenleri davet edilmiş, bu kişiler tarafından bir meclis kurulması amaçlanmıştır (Irmak, 1986). Bu meclis artık geçici bir meclis olmaktan çıkmaya başlayacak ve halkın kendisini temsil ettiğini düşündüğü kişilerden oluşan ve onun desteğini almış tek meclis olarak ön plana çıkacaktır. Yine bu dönemde her bölgenin en etkin isimlerinin Ankara'ya davet edilmesinde, kitleleri harekete geçirme amacı vardır (Kandemir, 1964). Bu kişiler ilerleyen dönemlerde Milli Mücadele devam ederken yeniden Anadolu'ya geçerek oradaki propaganda faaliyetlerini sürdürecektir. Anadolu'da böyle gelişmeler olmaktadır İstanbul basınında bu kongreler hakkında tek bir kelime dahi edilmemiştir. Sadece İstanbul'da faaliyet gösteren İstiklal Gazetesi Sivas Kongresi'nin haberini vermiş ancak alınan kararların çoğu sansür sebebiyle basılamamıştır (İlgar, 1973) Basında sansür Osmanlı'nın son dönemlerinde oldukça yaygın bir konumdur. Öte yandan İstanbul gazetelerinin Ankara Hükümeti karşıtı haberlere yoğunlaşması ile Ankara Hükümeti de kendi basın organlarını kurarak karşı propaganda faaliyetlerine başlayacaktır.

Sonuç olarak Sivas'tan çıkan kararlar doğrultusunda Milli Mücadele'nin amaçları genel hatları ile ortaya çıkmıştır, diyebiliriz. Bu yeni siyasi oluşum bir "Türk Rönesansı" olarak adlandırılmış ve Türk-Müslüman halkların bağımsız bir biçimde yaşayacağı yeni bir devletin sınırlarını çizmiştir (Aşkun, 1945). (Misakımilli) Bu amaç aslında o dönemde Milli Mücadele'ye katılması beklenen halkın tanımıdır. Milliyetçilik akımı içerisinde yetişen aydın-bürokrat bir sınıf ile dindar bir Anadolu halkı bu mücadeleye çağrılmıştır. Yabancı ve Hristiyan ülkelerin Anadolu'yu işgalleri bu mücadelenin halk nezdinde kabul görmesini kolaylaştıran en önemli etkendir. 1919'dan 1922'ye kadar süren bu süreçte belirtilen mücadeleye kimi zaman koşulsuz destek bile sağlanabilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa ve onun yol arkadaşları aslında devrimci bir hükümet amaçlamaktaydı (Kandemir, 1964). Zaten ilerleyen yıllarda kurulan Cumhuriyet'in ve benimsediği değerlerin çeşitli kesimler tarafından protesto edildiği bilinmektedir. Bu yüzden Milli Mücadele Dönemi'nde Mustafa Kemal Paşa bu değerleri propaganda aleti

olarak kullanmayarak, onun yerine kitleleri bu mücadeleye dâhil edecek milliyetçilik, İslam ve haksız işgaller olgularını ön plana çıkarmıştır.

Bu dönemde Temsil Heyeti ve iradesinin yalnızca iç politikada değil dış politikada da çeşitli hamleler yaptığı görülmektedir. Bu hamlelerin elbette ki ilk amacı Misakımilli'yi sağlamaktır. Bu amaca ulaşmak için, bu dönemde, Temsil Heyeti'nin hem kendi halkı hem de başka halklar üzerinde önemli rıza mühendisliği çalışmaları yaptığı söylenebilir. İşte Millet Meclisi'nin kurulmasından çok kısa bir süre içerisinde Temsil Heyeti'nin dikkatle izlediği Arap, Azeri ve Ermeni meselelerinin iç yüzünde bu olayları Milli Mücadele'ye mal etme çabaları da vardır denebilir.

Gelişmeye başlayan Milliyetçiler-Azeriler yakınlaşması sadece iki ülke arasında geliştirilmeye çalışılacak ilişkiler açısından değil, dünyanın farklı bölgelerinde zor durumda olan soydaşlara ulaşma amacı da içermekteydi (Karabekir, 1957). Bu amaca göre dünyanın neresinde olursa olsun Türk milliyetçiliğine destek verilmeliydi çünkü bu ülkedeki düşüş Milli Mücadele'nin de motivasyonunu olumsuz bir yönde etkileyebilirdi (Karabekir, 1957). Bu yüzden, Temsil Heyeti'nin bu kadar müşkül bir durumda dahi Azerbaycan'ın Sovyetlere karşı verdiği mücadeleyi yakından takip etmesi Anadolu'daki kitleleri ümitlendirmek için büyük önem arz etmektedir. Buna ek olarak yine bu dönemde, Ankara Hükümeti'nin Orta Doğu'daki gelişmeleri de oldukça yakından takip ettiği ve zaman zaman Arap liderler ile görüşme zeminleri aradığı gözlemlenmektedir. Ankara Hükümeti, Kuzey Irak'taki Arap direnişini başından itibaren desteklemiş ve Ankara'yı destekleyen Suriye Arapları lider Emir Faysal gibi liderler ile iyi ilişkiler sürdürmeye özen göstermiştir (Sonyel, 1975).

Bu bölgelerde İngiliz ve Fransız otoritesine karşı desteklenen ayaklanmalar iki amaç taşıyor olabilir. İlk olarak bu bölgelerde sorunlarla boğuşan müttefiklerin Anadolu'dan çıkarılması kolaylaşacaktır. Gerçekten de Anadolu'nun güneyinde yerel direnişler sayesinde Fransız birliklerinin çekilmesi sağlanmıştır. Bu olaya Orta Doğu'da Fransa'nın yaşadığı sorunlar da etki etmiştir denebilir (Karabekir, 1957). Öte yandan başından beri Milliyetçi-İslami bir hareket olarak ortaya çıkan Milli Mücadele'ye olan inancın Anadolu'da artırılması amaçlanmış olabilir. Çeşitli bölgelerde emperyalist güçlere karşı direnen Müslüman halklara verilen destek Müslüman Anadolu halkında da karşılık bulmuş ve Milli Mücadele'ye olan bağlılık artmıştır.

İçeride ise çeşitli etnik grupların dünya kamuoyuna ulaşmak için yaptığı propagandanın bir benzerini yine Ankara Hükümeti'nin izlediği görülmektedir. Özellikle Anadolu'daki Ermenilere uygulanan şiddet iddialarına karşılık olarak Ermeni çetelerinin Müslüman halka karşı işlediği suçlar, bu dönemde oldukça ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır (Karabekir, 1957). Azınlıkların yaptığı propagandalar dünyada yankı bulurken karşı propagandanın böyle bir dönemde Ankara Hükümeti'ni dünya nezdinde haklı çıkarmayı umması pek mümkün değildir. Bu yüzden bu propagandaların asıl amacının milli bilinci oluşturmaya yönelik bir iç mesele olarak görülmesi muhtemeldir. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun ve hükümetinin sessiz kalmayı tercih ettiği bir dönemde Maraş ve yöresinde Müslüman halka yapılan zulümlerin Mustafa Kemal Paşa tarafından ısrarla vurgulanması ve bu zulümlere karşı Anadolu'daki kitlelerin protesto mitinglerine çağırılması Ankara Hükümeti ve yürüttüğü Milli Mücadele'ye daha da yakınlaştırmıştır (Sonyel, 1975).

Maraş'taki olayların duyulması üzerine, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde bu olayları protesto etmek için büyük mitingler yapılmıştır. Pek çok şehir ve kasabada yapılan bu mitinglerde Maraş ve havalisinde Ermenilerce uygulanan mezalim karşısında Türk milleti hissiyatını ortaya koymuş, bu hissiyat Millî Mücadele'nin verilmesinde önemli rol oynamıştır (Evans, 1965). Bu ruh ile hareket eden millet, çeşitli mahallerde kurdukları "Kuvayı Milliye" birlikleri ile Maraşlıların yardımına koşmuşlar ve bu bölgenin işgalden kurtulmasında önemli bir rol oynamışlardır (Adivar, 1962). Mitingleri tertip edenler İtilâf Devletleri ile tarafsız devletlerin temsilcilerine gönderdikleri telgraflarda haksızlığı açık şekilde ortaya koymayı amaçlamışlar ve bu konuda bir kamuoyu oluşturma çabası içerisine girmişlerdir (Evans, 1965).

Son olarak Kurtuluş Savaşı'nın son dönemlerinde Yunan ordusunun çekildiği bölgelere gelen Ankara Hükümeti ordusu ve aydınlar büyük bir yıkımla karşılaşmışlardır. Yakılıp yıkılan köyler ve katledilen insanların haberleri sadece gazete sütunlarında değil çeşitli kitaplarda da portreleşmiştir. Özellikle Halide Edib ve Yakup Kadri'nin kitapları bu dönem yaşanan acıları harika bir şekilde resmetmiştir. Milli Mücadele'deki basın ve yayınlar ile canlı tutulan bu acı, daha sonraki dönemlerde de romanlar, anılar yoluyla hatırlanmıştır.

Mart 1920'de Müttelik Kuvvetler İstanbul'daki etkinliklerini artırmaya başlamıştır. İlk iş olarak Ankara Hükümeti ile görüşme gerçekleştiren Ali Rıza Paşa hükümeti istifaya

zorlanmış, daha sonra yeni Müttefikler yanlısı bir hükümetin atanması sağlanmıştır (Ankara Üniversitesi Gazeteler Veritabanı). Yeni hükümette Damat Ferit Paşa başbakanlık görevini üstlenmiş ve Ankara Hükümeti'ne karşı bir dizi propaganda hareketine girişmiştir. Çeşitli medya kuruluşlarında ve halka yapılan açıklamalarda bu hükümet asi ve vatan hainleri olarak tanıtılmış, sahte bir milliyetçilik ile halkı kandırdıklarının altı çizilmiştir (Kandemir, 1964). Bunlara ek olarak yeni şeyhülislam ilan edilen Dürriyade Abdullah Efendi'den Ankara Hükümeti üyelerinin yakalanıp katledilmesinin vacip olduğuna dair bir fetva da alınmıştır (Üniversitesi Gazeteler Veritabanı).

Bu dönemde İstanbul basını da önemli bir rol oynamaya başlamış ve Ankara Hükümeti hakkında kara propaganda çalışmalarına başlamıştır. Millî Mücadele Dönemi'nde bu basın, Mustafa Kemal Paşa ve Anadolu'daki harekete ateş püskürürken, bir yandan da İstanbul Hükümeti'nin bu hareketi önleyici icraatlarına geniş yer vermektedir (İlgar, 1973). Basılan her haberde ya da makalede Millî Mücadele liderlerine karşı halkın tahrik edilmesi amaçlanıyordu. Alemdar gazetesi bu alandaki öncü gazetelerdendir. Mesela bu gazetenin 11 Nisan 1920 günlü sayısında Mustafa Kemal ve arkadaşları hakkında Dürriyade'nin fetvasına geniş bir yer verilmiş ve başyazıda İstanbul Hükümeti'ne bu hainler hakkında gereğinin yapılmasını tavsiye etmiştir (Sonyel, 1975). Buna karşı bir hamle olarak da Milli Mücadele önderlerinin kendi basın organlarını oluşturmaya çalıştığı ve İstanbul'da çıkan haberlere karşı önlemler almaya çalıştığı görülmektedir. Mesela, bu dönemde Anadolu Ajansı kurulmuş, etkili hale getirilmiş ve İstanbul Hükümeti yanlısı basın bu dönemde Ankara'ya alınmamıştır (İlgar, 1973).

Buna karşılık olarak milliyetçiler de Anadolu'daki çeşitli din adamlarının desteğini alarak bu fetvalara karşılık vermişlerdir. Ankara Müftüsü Börekçizade Mehmet Rıfat Efendi ve yüz ellik iki diğer müftü Ankara Hükümeti'ni milli kurtuluşun cephesi ilan etmiş ve İstanbul'daki hükümeti ve Damat Ferit Paşa gibi bürokratların katlini uygun gördüklerini belirtmişlerdir (Irmak, 1986). Bu din adamları bir yandan İslam'ı kurtarmak adına Anadolu halkını mücadeleye davet ederken bir yandan da Mustafa Kemal Paşa'nın ricası üzerine siyasi propagandalar da yapmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'in işgalini Damat Ferit Paşa hükümetine atfetmesinin din adamları tarafından ısrarla vurgulanması buna iyi bir örnektir (Irmak 1986).

Bunun yanında Ankara Hükümeti de Damat Ferit Paşa'nın yürüttüğü propaganda faaliyetleri karşısında sessiz kalmamış ve karşı kampanyalara başlamıştır. Bu dönemde

Mustafa Kemal Paşa'nın başını çektiği bir hareket olarak milliyetçi bir devlet adamı olan Ali Rıza Paşa'nın görevden alınması ve İngiliz yanlısı Ferit Paşa'nın sadarete getirilmesi Anadolu'nun çeşitli yerlerinde protesto edilmiştir (Selek, 1973). Ülkenin hemen hemen her bölgesinden gönderilen telgraflar padişaha ve saltanata bağlılıklarını bildiren tebaanın rahatsızlıklarını içermektedir. Bu telgraflar arasında milliyetçi harekete de inananların ve bu hareketin devletin bekası için İstanbul tarafından da desteklenmesi gerektiğini düşünenlerin sayısı az değildir (Selek, 1973). Bu telgrafların ve mitinglerin o dönemde İstanbul Hükümeti'nin siyasetinde bir etki bıraktığı savunulabilir. Gerçekten de saray bu hareketi ve protestoları ciddiye alarak Damat Ferit Paşa'nın hükümetini bir süre engellemiş ve daha milliyetçi bir şahsiyet olan Salih Paşa'ya iktidar yolunu açmıştır.

Yeniden İstanbul'un işgaline dönülürse bu işgalin de İzmir gibi Milli Mücadele Dönemi'nin dönüm noktalarından biri olduğunu söylemek mümkündür. Bu olayın Anadolu'daki kitleleri, Mustafa Kemal Paşa ve daha sonra Ankara'da faaliyete geçen Büyük Millet Meclisi'nin etrafında kenetlenmiştir. Yine bu olay, Anadolu'da da büyük bir tepkiyle karşılanmış ve işgali yapanlar şiddetle protesto edilmişlerdir. İşgalin duyulması üzerine memleketin pek çok yerinde mitingler yapılmış ve ilgili makamlara protesto telgrafları gönderilmiştir (Arıburnu, 1951). Yine bu mitinglerde İslam'a ve milliyetçiliğe ek olarak Osmanlı'nın büyük komutan padişahlarından ve Osmanlı'nın görkemli yıllarından da bahsedilmesi önemlidir. Özellikle bu dönemde Osman Bey'in bağımsızlığı kazandığı günü sembolize eden "İstiklal-i Osmanî" günü Anadolu'da her yıl kutlanmış ve bu kutlamalar vesilesi ile çeşitli mitingler ortaya çıkmıştır (Ankara Üniversitesi Gazeteler Veritabanı).¹⁵

2.3.3 Millet Meclisi'nin Açılışından Londra Konferansı'na

23 Nisan 1920'de Milli Mücadeleci kanat bir meclis açmıştır. Bu meclise Sivas Kongresi'nde kararlaştırıldığı üzere çeşitli illerden temsilciler gelmiş ve ilk milletvekilleri olmuşlardır. Bu milletvekilleri içerisinde buldukları şehirlerin önde gelenleri ve saygı gören kişileri olduğu gibi eski bürokratlara da yer verilmiştir. Bu kişiler zaman zaman bölgelerine dönerek hem maddi hem manevi propaganda faaliyetlerinde bulunmuşlar, halk nezdinde Milli Mücadele'yi daha da sağlamlaştırmaya çalışmışlardır.

Millet Meclisi'nin açılmasından sonra Ankara Hükümeti'nin Anadolu'da kontrolü daha da ele aldığı ve propaganda çalışmalarında daha kati başarılarla ulaştığı söylenebilir. Bu dönemde direniş cemiyetleri Ankara Hükümeti altında çalışmaya başlamış ve Kazım

¹⁵ Ek 1: İstiklal-i Osmani Kutlamalarından bir fotoğraf, Tercüman-ı Hakikat Gazetesi, 30 Aralık 1914

Paşa'nın Doğu'daki ordusuna ek olarak, Batılı milis güçlerin de Ali Fuat Paşa komutasında Ankara'nın emrine girdiği görülebilir (Cebesoy, 1953). Güneydoğu'daki direnişlerde alınan başarılar Müttefik Kuvvetlerin politikalarında değişikliklere sebep olmaya başlayacaktır. Öte yandan İstanbul hükümetinin desteklediği isyanların ve ayaklanmaların da yavaş yavaş kaybolması Ankara Hükümeti'ne iç politikada istediği serbestliği sağlamaya başlamıştır. Bu dönemden itibaren rıza mühendisliği çalışmaları biraz daha dış politika unsurları üzerine doğru kaymaya başlayacaktır.

Bu yaklaşımın ilk örneğini Sovyetler-Ankara Hükümeti arasında gelişmeye başlayan ilişkiler ile açıklanabilir. Bu ilişkilerin seyrini incelemeden önce Ankara Hükümeti'nin bu hususta oldukça dikkat ettiği iki ögeden bahsetmek gerekir. İlki, Sovyetler ile yaşanacak bir yakınlaşma ve anlaşma, Ankara Hükümeti'ni içinde bulunduğu siyasi yalnızlıktan kurtaracaktır (Sonyel, 1975). Zaten Ankara Hükümeti'nin Sovyetler ile ilk yakınlaşma sürecinde ve iki ülke arasındaki ortaklığı pekiştirmek için aradığı zeminde ısrarla emperyalist güçlere karşı işbirliğinin altını çizmesi bu yüzdendir. İkincisi ise Anadolu'nun doğusunun Milli Mücadele Dönemi'nde bir sorun olmaktan çıkması Ankara Hükümeti'ne Batı'da topyekûn bir savaş sürdürmesine olanak verecektir. Ayrıca bu bölgedeki Ermeni veya Kürt isyanları Sovyetler tarafından kolayca manipüle edilebilir. Sovyetler ile iyi ilişkiler sürdürmek bu durumun engellenmesi için önemli bir adım olacaktır (Karabekir, 1957). Bu yüzden Ankara-Sovyet yakınlaşması hem iç hem de dış kitleler siyaseti açısından büyük önem taşımaktadır.

Her ne kadar bu dostluk Ankara Hükümeti için büyük bir önem arz etse de aynı zamanda dengesini iyi koruması gerektiği bir siyasi manevradır. Bu manevranın iç siyasette Ankara Hükümeti'nin uygulamaya çalıştığı rıza mühendisliği ile yakından alakası vardır. İlk olarak, Sovyetler her ne kadar yeni bir devlet olsa da, Rusya İmparatorluğu'nun devamı sayılmaktadır. Osmanlı ve Rusya İmparatorlukları arasında yüzyıllarca süren husumet zihinlerde tazedir. Öte yandan 2-3 sene öncesine kadar savaş halinde olan bu iki devletin bir anda dostluk yürütmesi pek mümkün görülmeyebilir. Bu yüzden çok yakın ilişkiler Ankara'daki bazı bürokratlar tarafından hoş karşılanmamış, bu durumun kitlelere yayılması istenmediğinden ilişkiler ortaklık çerçevesinde tutulmuştur (Laqueur, 1956).

İkinci olarak Milli Mücadele'nin üzerine inşa edildiği kavramlar Sovyetler ve onun benimsediği politikalarla kimi zaman çelişmektedir. Bunlardan ilkinin Ermeni meseleleri ve Anadolu'da Ermeni nüfusun yaşadığı bölgelerde ihtimal dâhilinde olan isyanlar ile ilgili

olduğu söylenebilir. 1920'li yılların ilk zamanlarında iki ülke bu mesele yüzünden birkaç kere karşı karşıya gelmiş ancak ortak bir politika üretme çabaları sonuçsuz kalmıştır. Sovyetler, Dış İşleri Bakanı Çiçerin aracılığıyla Anadolu'daki Ermeni nüfusun verilen rahatsızlıkların sona erdirilmesi için girişimlerde bulunduysa da Ankara potansiyel bir dostluk uğruna bu konuda taviz vermekten kaçınmıştır (Sonyel, 1975). Bu girişimler karşısında Sovyetlere daima Ermeni çetelerinin sorumlu olduğu Müslüman katliamlarından bahsedilmiştir. Ankara Hükümeti'nin bu kadar zor bir durumda olduğu bir zamanda dahi bu meselede geri adım atmamasının iç siyasete odaklı sebepleri vardır. İslam ve Türk milliyetçiliğinin etrafında oluşan bir mücadele böyle bir olayda atılan geri adımla gücünü kaybedebilir. Aynı zamanda Anadolu'nun dört bir tarafında yürütülen dini ve milliyetçi söylemler ile kabul edilen dış siyaset arasındaki uyum bozulmamalıdır. Yine bu sebeple, bu dönemde ilişkiler iyi tutulmak istenirken Anadolu'nun çeşitli yörelerinde destek arayan komünizm eğimli liderlere de taviz verilmemiştir. Bunların en ünlüsü olan Mustafa Suphi'nin faaliyetlerinin Ankara Hükümeti tarafından engellenmeye çalışılması ve sonunda Mustafa Suphi ve arkadaşlarının şaibeli ölümü Anadolu'da komünizmin yükselmesine ket vurulması ile alakalı olabilir (Laqueur, 1956). Bu dönemde ortaya çıkmaya başlayan Sovyetler-Ankara Hükümeti arasındaki ilişkilerin iç politikaya yansıtılma biçiminden Milli Mücadele Dönemi'nde halk politikalarına verilen önemi anlamak mümkündür.

Ankara Hükümeti de Azerbaycan ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri konularında daha fazla sessiz kalmaya başlamıştır. Bu meseleleri yakından takip etmek ve soydaşlarının haklarına önem gösterilmesini temenni etmek dışında, bu dönemden itibaren Ankara bu bölgeleri daha çok Sovyetler'in iç meseleleri olarak ele alacaktır (Sonyel, 1975). Orta Asya ve Azerbaycan'daki tutum böyle iken Mart 1921'de Sovyetler'in de gözlemci olarak desteklediği Türk-Afgan Dostluk Antlaşması, Ankara Hükümeti tarafından büyük bir memnuniyet ile imzalanmıştır (Tengirşenk, 1967).¹⁶ Bu antlaşma ile Hindistan bölgesinde İngiliz sömürgelerine darbe vurulmuştur. Öte yandan bu ülke ile yapılan antlaşma İslam ülkeleri arasında yapılan bir dayanışma olarak algılanacak ve Milli Mücadele'ye önemli bir manevi güç sağlayacaktır (Tengirşenk, 1967).

Bu ilişkiler ve yukarıda verilen iki örnek arasındaki ilişkiden Ankara Hükümeti'nin Milli Mücadele Dönemi'nde rıza mühendisliğine gösterdiği önem anlaşılabilir. Bir taraftan önemli bir müttefik elde edilmeye çalışılırken bir taraftan da halkın bu müttefikliğe

---

¹⁶ Ek 2: Afgan Emiri Amanullah Han'ın Meclis'e gönderdiği mektubun okunması.

vereceği tepkiler düzenlenmeye çalışılmıştır. Sonuçta bu denge iyi kurulmuş, hem yapılan antlaşmalar ya da siyasi tepkilerde halkın manevi duygularına hitap edilmiş hem de dış politikada etkin bir siyasetin girişi yapılmıştır. Bu dengeyi sağlamada, Mustafa Kemal Paşa'nın bir rıza mühendisi olarak rolü oldukça büyüktür. Kendisi bir yandan anti-empyrist vurgulu mektuplar ve söylemler ile Sovyetler'in desteğini sağlamış bir taraftan da Anadolu'daki komünist eğilimleri engelleyerek Milli Mücadele'nin ruhuna uygun davranmıştır.¹⁷

Ankara Hükümeti ile Batılı devletlerarasındaki ilişkiyi inceleyecek olursak, burada da milliyetçi cephenin kitleleri harekete geçirme eğiliminde olduğu görülebilir ve bu durumdan faydalanmaya çalıştığı anlaşılabilir. Bu dönemde Ankara Hükümeti'nin başta İstanbul olmak üzere, Batılı devletler tarafından işgal edilmiş şehirleri için mücadele edebilecek kadar askeri ve mühimmatı bulunmuyordu. Bu işgal edilen bölgeleri kurtarmak ve savaştan onurlu bir barışla ayrılabilmek için bu ülkeler ile köprülerin de atılmadığı söylenebilir.

Böyle kuvvetler ve mühimmat açısından zayıf olunan bir dönemde Ankara Hükümeti bir kez daha rıza mühendisliği üzerine eğilmiş ve desteği Anadolu halkında aramıştır. Anadolu'nun güneyindeki illerde Millet Meclisi'nin açılışından itibaren direniş gruplarının örgütlendiği ve bu örgütleri bölgelerin vekillerinin harekete geçirdiği gözlemlenebilir. Mersin, Tarsus, Maraş, Antep gibi illerde uygulanan gerilla taktikleri Fransız askerlerini zor duruma düşürmüştür (Sonyel, 1975). Aynı zamanda bu örgütlenme faaliyetlerinin Anadolu ile sınırlanmadığı ve Suriye'deki Fransız düşmanlığının da Meclis tarafından desteklendiği söylenebilir. Ankara Hükümeti'nin yürüttüğü bağımsızlık savaşı Suriyeli elitler tarafından yakından takip edilmiş ve onları da böyle bir direnişe katılmaya sevk etmiştir (Laqueur, 1956).

Bu şekilde sağlam bir örgütlenme üzerine bölgedeki Fransız kuvvetleri zor duruma düşmüşlerdir. Bu durum aynı zamanda Fransa siyaseti üzerinde de etki göstermiş ve 1920'nin başından itibaren Fransız politikacılarını Ankara Hükümeti ile anlaşma zemini aramaya itmiştir. İlk zamanlarda soğuk bir şekilde başlayan görüşmeler 1920'nin Mayıs'ı itibariyle hızlanmış ve iki taraf arasında çeşitli görüşmeler gerçekleşmiştir (Sonyel, 1975).

---

¹⁷ Aydınlik Gazetesi. <<http://www.aydinlikgazete.com/tarih/ataturk-ve-lenininkurdugu-tarihi-dostluk-h61366.html>>

Bu görüşmelerden bir sonuç çıkmasa da bu aylarda Ankara Hükümeti'nin elini güçlendirecek bir gelişme meydana gelecektir.¹⁸

10 Ağustos 1920'de İstanbul Hükümeti'nin Sevr Antlaşması'na imza atması ve Osmanlı İmparatorluğu'nu İttifak Kuvvetlerin eline bırakması çok önemli bir gelişmedir. Antlaşmanın şartlarının açıklanması tüm ülkede bir ölüm etkisi yaratmıştır (Adıvar, 1962). Bu antlaşmadan sonra hem İstanbul'da kalan entelektüeller hem de Anadolu halkı kurtuluş için tamamen Ankara Hükümeti'ne dönmüştür. Tarihçi Dagobert von Mikusch'a göre, bu dönemdeki her Türk bir milliyetçiye dönüşmüştür (1931: 251-252). Bu durumun Ankara için yürütülebilecek herhangi bir propagandadan çok daha etkili ve yararlı olduğu söylenebilir.

Antlaşmanın gün yüzüne çıkması aynı zamanda Ankara'daki vekilleri de harekete geçirmiştir. Erzurum vekili Necati Bey, Antalya vekili Rasih Efendi, Konya vekili Refik Bey, Trabzon vekili Ali Şükrü Bey ve Saruhan vekili Mustafa Necati Beyler bu antlaşmadan sonra seçim bölgelerine dönüp hemşerilerini bilgilendirmek için propaganda faaliyetleri yürüten vekillerden en ünlüleridir (Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıtları). Bu çalışmalarda sadece milliyetçilik değil İslam ve Müslüman tebaanın da boyun eğdirilmek istendiğinin altı çizilmiştir.

Bu antlaşmanın imzalanması İstanbul'da da ikilemlere yol açmış, İstanbul Hükümeti ile sarayı karşı karşıya getirmiştir. Sultan Mehmed VI, bu antlaşmayı bir talihsizlik olarak değerlendirmiş ve tasdik etmek istemediğini salık vermiştir (Göztepe, 1969). Başbakan Damat Ferit Paşa da antlaşmanın ağır olduğu kanısındadır ki, imzadan sonra İttifak Kuvvetleri temsilcileri ile görüşmeleri sıklaştırmıştır. (Sonyel, 1975). Anadolu'da kaybedilen itibarın da bu antlaşmayı yumuşatma çabalarının bir sebebi olarak görmek mümkündür. Bu dönemde Damat Ferit Paşa hükümetinin oldukça zor bir durumda olduğu tahmin edilebilir. Bir taraftan İttifak Kuvvetleri Sevr üzerinde teklif edilen değişimleri reddetmiş, öte yandan Anadolu'daki halk İstanbul Hükümeti'ne tamamen sırtını dönmüştür. Bu durumda Ankara Hükümeti aleyhinde çıkan fetvaların da işlevselliğini yitirdiğini söylemek mümkündür (Selek, 1973). İşlerin İstanbul Hükümeti için oldukça ters giden bir boyuta ulaşması ve hükümet temsilcileri Hadi Paşa ve Rıza Tevfik Paşa'nın antlaşmayı imzalamaları ile İstanbul Hükümeti'nin ölüm fermanı olmuştur.

---

¹⁸ Ek 3: Hariciye Nazırı Yusuf Kemal Beyin Fransa ile yürütülen itilafname görüşmeleri hakkında Meclis'i bilgilendirme beyannatı.

Aynı günlerde Ankara Hükümeti'nce ilan edilen "Misakımilli" kararları da mücadelenin ruhu haline gelmiştir (Adıvar, 1962).

Yeniden Ankara Hükümeti'nin İttifak Kuvvetleri ile ilişkilerinin incelenmesine geri dönersek, bu dönemde Ankara Hükümeti'nin görüşmelerde elini güçlendirmek adına bu devletlerarasındaki ilişkiyi bozmaya çalıştığı söylenebilir. Özellikle Sevr Antlaşması'nın imzasından sonra Fransa, İtalya ve İngiltere arasındaki anlaşmazlıklar daha da gün yüzüne çıkmıştır (Jaeschke, 1971). Bunların başında İzmir ve Ege bölgesinde Yunanlılara tanınan hareket serbestliğinin İtalya'nın çıkarları ile ters düşmesi gelmektedir. Öte yandan Fransa da İstanbul Hükümeti ile yürütülen görüşmelerin sonuç vermeyeceği kanısında, Ankara Hükümeti ile görüşmeler için zemin aramaktadır (Sonyel, 1975). Bu durum İngiltere ile Fransa arasında bir anlaşmazlık durumunu ortaya çıkarmaktadır. Bu anlaşmazlıklardan faydalanmaya çalışan Ankara Hükümeti bu dönemde İtalyan ve Fransız bürokratları ile görüşmelerini sıklaştırmıştır. İkili görüşmeler sonucunda Ankara Hükümeti bu ülkelerin bürokratlarını Türkiye'nin temsilcileri olduklarına ikna ederek önemli bir başarı kazanmıştır (Tengirşenk, 1967). Müttelikleri tarafından Türkiye konusunda yalnız bırakılan İngiltere de bir süre sonra Ankara Hükümeti'ni tanıma yoluna gidecektir. Bu öne çıkış, sadece Türkiye'de değil, dünya kamuoyunda da Ankara Hükümeti'nin tanınırlığını artırmıştır. Kitlelere ulaşma çabasını sadece Anadolu'da değil tüm dünya nezdinde yürütmek isteyen Ankara Hükümeti için bu durum önemli bir başarıdır. Bir süre sonra bu girişimler Ankara'nın temsilci olarak uluslararası konferanslara çağrılmasına sebep olacak ve dünya çapında itibarını artıracaktır (Karabekir, 1957).

Ankara Hükümeti ile görüşmeler yapmak isteyen tek taraf İttifak Devletleri değildir. Sevr Antlaşması'nın imzalanmasından sonraki günlerde Damat Ferit Paşa Hükümeti istifa etmiş ve yerine Tevfik Paşa başbakanlığa gelmiştir (Ankara Üniversitesi Gazeteler Veritabanı). Bu durum iki hükümet arasındaki görüşmelerin önünü açacak türden bir gelişmedir. 1920'nin Aralık ayında Tevfik Paşa iki hükümet arasında bir görüşme ayarlamak istemiş ve bu durum için Ahmet İzzet Paşa'yı görevlendirmiştir. Mustafa Kemal Paşa önceleri bu görüşmelere sıcak baksa da görüşmelerin işlevi hakkında şüpheleri vardır. Bunu birkaç sebebe bağlamak mümkündür. İlk olarak İstanbul Hükümeti artık İttifak Kuvvetleri'nin dahi önem vermediği bir organ haline gelmiştir. Bu görüşmenin Sevr Antlaşması'nın değişimine ya da yürürlükten kaldırılmasına bir etkisi olmayacaktır. Öte yandan bu hükümet ile görüşmek Milli Mücadele'deki iki başlılığa katkıda

bulunacaktır ve bu Ankara Hükümeti'nin istemeyeceği bir durumdur. Son olarak bu durumun kitle mühendisliği boyutu incelenirse, bu görüşme yüksek ihtimalle Ankara Hükümeti'ne olan güveni azaltacak ve direniş ruhuna zarar verecektir (Sonyel, 1975). Bu yüzden taraflar 5 Aralık 1920 tarihinde Bilecik'te bir araya geldiğinde Mustafa Kemal Paşa görüşmelerin sadece karşılıklı fikir alışverişi olduğunu belirtmiş ve İstanbul Hükümeti'ni tanımadıklarını eklemiştir (Karabekir, 1957). Görüşmenin sonunda temsilciler Salih Paşa ve Ahmet İzzet Paşa'nın İstanbul'a dönmesine izin verilmemiş ve Ankara'ya gelmeleri sağlanmıştır. Daha sonra Ankara'ya mücadeleyi desteklemek için geldiklerinin ilan edilmesi Anadolu'daki mücadeleye olan inancı daha da artırmıştır denebilir.

1921 yılının başlarında Ankara Hükümeti güç kazanmaya devam etti. Bir taraftan Yunan kuvvetleri ile yapılan çarpışmalarda elde edilen başarılar bir yandan da İttifak Kuvvetleri arasında ortaya çıkan anlaşmazlıkların iyi bir şekilde kullanılması, onun hem Milli Mücadele içerisindeki hem de dünya kamuoyundaki yerini sağlamlaştırmıştır. Bu yüzden İstanbul Hükümeti'nin basın üzerindeki etkisinin 1921 yılı itibari ile iyice azaldığını söylemek mümkündür. Bu tarihten itibaren İstanbul basınında, Milli Mücadele'den ve Mustafa Kemal Paşa'dan çoğu kez sansürsüz olarak söz edilmeye başlandığı görülmektedir. Hatta Vakit gazetesi, II. İnönü Zaferini "*Türk silâhları bu defa da pek şanlı bir muzafferiyet elde etmiştir.*" başlığı ile yayınlamıştır.¹⁹ Bir süre sonra Vakit'e Tasvir-i Efkâr, İkdâm, Akşam gibi gazeteler de katılacak ve Milli Mücadele hakkındaki gelişmeleri sütunlarına taşımaya başlayacaklardır.

Bu yüzden 1921'in Şubat ayında barışı sağlamak için düzenlenecek Londra Konferansı'na Ankara Hükümeti'nin de çağrılması sürpriz olmayacaktır. Ankara Hükümeti bu konferansa her ne kadar mesafeli yaklaşmışsa da bu çağrının onun açısından büyük bir başarı olarak görülmesi gerekmektedir. Londra Konferansı'na İttifak Kuvvetlerin yanı sıra Yunanistan, İstanbul Hükümeti ve Ankara Hükümeti çağrılmıştır. Bu durumdan oldukça rahatsız olan Mustafa Kemal Paşa, Tefvik Paşa'ya bir mektup göndererek kendisinin vatanseverliğine atıflarda bulunmuş ve Türkiye'nin tek temsilcisi olması üzerine Ankara Hükümeti'nin konferansa yalnız gitmek istediğini belirtmiştir (Sonyel, 1975). Tefvik Paşa bu teklifi başlarda kabul etmek istemese de daha sonrasında Londra Konferansı'na birlikte katılımı sözü Ankara Hükümeti'ne bırakarak Ankara Hükümeti'nin Türkiye'nin tek

---

¹⁹ Milli Mücadele'de Basın. Hülya Baykal. 1987. 16 Nisan 2016. <<http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-11/milli-mucadelede-basin>>

temsilcisi olduğunu kabul etmiştir. İlk başta bunun bir jest olarak görünmesi ne kadar normal olsa da dönemin ve İstanbul Hükümeti'nin içinde bulunduğu durumların bu hareketin doğal bir sonucu olduğu söylenebilir.²⁰

İlk olarak bu dönemde İstanbul Hükümeti artık tam anlamıyla halk desteğini kaybetmiştir. Milli Mücadele başında İstanbul'dan ayrılamayan aydınlar da daha önce belirtildiği üzere artık Anadolu'da Ankara Hükümeti lehinde propagandalar yürütmektedirler (Arıburnu, 1951). Bunlara ek olarak yine İstanbul Hükümeti'nin din adamlarının Anadolu insanı üzerinde etkisini tamamen kaybettiği söylenebilir. Daha önceleri Ankara Hükümeti'nin isyankârlar çetesi olduğu ve idam edilmesi gerektiği üzerine verilen fetvaların Tevfik Paşa'nın Londra Konferansı'ndaki hareketi ile hiçbir anlamı kalmamıştır. Bu yüzden Milli Mücadele'nin başlangıcından Londra Konferansı'na giden 2-3 yıllık bir süreçte Ankara Hükümeti'nin yürüttüğü rıza mühendisliği çalışmalarının artık tam anlamıyla bir başarıya ulaştığı söylenebilir. Londra Konferansı'nda dönemin Dış İşleri Bakanı Bekir Sami Bey'in İttifak Kuvvetleri ile imzaladığı bazı antlaşmaların Millet Meclisi'nde uygulamaya konmamasının da bu mühendislik çalışmasının bir sonucu olarak ortaya çıktığını söylemek gerekir. Bu antlaşmalar Sevr'in maddelerinin bir nebze olsa da yumuşatılması ve savaş esirlerinin karşılıklı iadesi gibi maddeleri barındırmaktaydı. Ancak "Ya İstiklal Ya Ölüm" ilkesi ile ortaya çıkan bu hareketin bu antlaşmalar ile zarar göreceğini düşünen Ankara Hükümeti, bu antlaşmaları reddetmek durumundadır (Tengirşenk, 1967).

Londra Konferansı'ndaki diplomatik başarı ve sonra Ankara Hükümeti'nin askeri zaferlerinin devamı, İstanbul Hükümeti'nin Müttefik Kuvvetler tarafından da terk edilmesine sebep olmuştur. Bu dönemden itibaren İttifak Kuvvetleri arasındaki ayrımın iyice kuvvetlendiği ve Ankara Hükümeti'nin de bu ayrılmayı diplomatik bir avantaja dönüştürmeyi hedeflediği söylenebilir (Jaeschke, 1971). Bu dönemde Ankara Hükümeti'nin basın organı Hâkimiyet-i Milliye'nin sık sık Türkiye'ye karşı politikasını değiştiren Fransa ve İtalya hakkında yazılar yazması bu duruma verilecek iyi bir örnektir (Ankara Üniversitesi Gazeteler Veritabanı). Halen Yunanistan'ı desteklemekte olan İngiltere ise Anadolu üzerindeki politikalarını yeni rıza mühendisliği çalışmaları ile desteklemektedir. Bu çalışmalardan ilki İngiltere'nin Londra Konferansı'nın hemen ertesinde Bekir Sami Bey ile görüşmeye çalışması olacaktır. Anlaştıkları maddelerin

---

²⁰ Ek 4: Mustafa Kemal Paşa'nın Londra Konferansı ile Tevfik Paşa ile yaptığı görüşmelerin beyanati

hükümete kabulü için Bekir Sami Bey'i kullanmak isteyen İngiltere'nin aynı zamanda hükümet içerisinde bir muhalefet oluşturmaya çalıştığı da söylenebilir (Jaeschke, 1971). Ankara Hükümeti Bekir Sami Bey'in istifasını isteyerek bu durumu engellemiştir. İngiltere ise bu dönemde Hindistan Müslümanları lideri Ağa Han'dan yardım istemiş ve onun tebaasından bazı Hintli Müslümanları barışı sağlamak üzere Anadolu'ya göndermiştir (Sonyel, 1975). Bunların en ünlülerinden olan Mahir Sağır adlı Hindistan Halifesi adına çalışan bir Müslüman, Ankara'da casusluktan yakalanmış ve hüküm giymiştir. Daha sonra bu olay İngiltere ve İstanbul gazetelerinde Ankara Hükümeti'nin yabancı din adamlarını tutuklattığı şeklinde servis edilmiştir (Jaeschke, 1971). Görülen o ki, İngiltere de bu dönemde bu şekilde birtakım kitlelere ulaşarak Ankara Hükümeti'nin desteğini azaltma çabalarına girmiştir.

2.3.4 Milli Mücadele'nin Son Dönemlerinde Yapılan Çalışmalar

İngiltere'nin elini biraz rahatlatan bir gelişme Anadolu'da yaşanmıştır. Ankara Hükümeti ordusunun Kütahya-Eskişehir Muharebeleri'ni kaybetmesi, hem İngiltere hem de Yunanistan hükümetlerini harekete geçirmiştir. Bu dönemde İstanbul Hükümeti'nin basın yayın organlarının propaganda faaliyetlerini Yunan ve İngiliz organlarının devraldığı gözlenebilir. Çünkü bu dönemde bu ülkelerin gazetelerinde çokça sayıda Yunanlının Türk direnişini kırdığı ve Ankara'ya yürüdüğü yazmaktadır (İlgar, 1973). Bu bilgiler Yunan ve İngiliz kamuoyunda önemli etkilere sahiptir çünkü uzun ve sonuçsuz devam eden bu savaş iki ülkenin hükümetlerini de zor duruma sokmaktadır. Bu bunalımdan bir nebze uzaklaşmak isteyen iki hükümetin de bu propaganda çalışmalarına başvurması normaldir. Bu haberlerin İstanbul'daki İngiliz kuvvetleri baskısı ile bazı İstanbul gazetelerinde de basıldığı görülmektedir (Ankara Üniversitesi Gazeteler Veritabanı). Her ne kadar daha öncesinde Ankara Hükümeti'nin bu gazeteleri Ankara'dan oldukça uzak tutmaya çalıştığı söylenmiş olsa da bu haberlerin bu dönemde Ankara'ya ulaştığı ve Ankara'da bir panik dalgası yarattığı görülmektedir (Adıvar, 1962). Bu dönemde Meclis'in Kayseri'ye veya Sivas'a taşınması gündeme gelmiş olsa da bu hareketin Milli Mücadele'ye zarar vereceği ve kaygıları artıracacağı endişesi bu hareketi engellemiştir. Yine de bu elzem durumda dahi Mustafa Kemal Paşa ve Ankara Hükümeti milli basına sarılmış ve halkı Milli Mücadele'ye yeniden inandıracak yazıları hazırlatmıştır. Özellikle Anadolu Ajansı'nın kurulmasıyla, haber alma konusunda çok önemli aşamalar kaydedilmiştir. Zira gazeteler için gerekli, doğru haberlerin ilk elden sağlanması Anadolu basını yanında İstanbul basını için de büyük

kazanç olmuş ve bu saye ile İstanbul'da, Anadolu'da olan bitenden haberdar olabilmıştır. Ayrıca, Ajans haberleri devamlı surette Mustafa Kemal Paşa tarafından denetlenmiş, zamanında yerlerine ulaştırılması da, istihbarat subayları tarafından sağlanmıştır (Adıvar, 1962). Bu şekilde ilan edilen Tekâlif-i Milliye emirlerinin çok kısa bir süre içerisinde uygulamaya konduğu da söylenebilir. Bu kanun ve hemen ertesinde yapılan Sakarya Meydan Muharebesi'ndeki askeri başarı Ankara Hükümeti'ni hem iç hem de dış kamuoyunda oldukça güvenli bir yere getirmiştir. Bu noktada şu rahatlıkla söylenebilir ki Ankara Hükümeti bu savaştan hemen sonra Milli Mücadele'nin askeri kısmından başarıyla ayrılacağını göstermiştir. Sovyetler, Fransa ve İtalya ile imzalanan antlaşmalar da bu savı destekler niteliktedir. Bu antlaşmalar her ne kadar önemliyse Ankara Hükümeti'ni bu antlaşmalara götüren basın propagandaları da o kadar önemlidir. Özellikle millî basının yanı sıra bu dönemde yabancı basınla da ilişkiler aralıksız sürmüştür (İlgar, 1973). Amerika'dan ve Batı dünyasından birçok gazeteci bu yıllarda Ankara'ya gelerek Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüş, bu görüşmeler dış basında büyük yankılar uyandırmıştır. Daha önceleri şüpheyle yaklaşılan yabancı basın, barış görüşmeleri için zeminlerin yoklandığı bu dönemde Ankara'ya davet edilmiştir. Dönemin ünlü gazetecileri Grace Ellison, Berthe Georges-Gaulis, Claude Farrere Sakarya Muharebesi'nden sonra Anadolu'ya gelerek Türk tezini yakından tanımışlar ve şahit olduklarını Batı basınına aktarmışlardır.²¹

Bunlara ek olarak Ankara Hükümeti ordusunun Yunan kuvvetlerine son darbeyi indirmek için hazırlandığı sırada artık İstanbul gazetelerinde de Milli Mücadele'ye katılmış olduğu söylenebilir. Bu dönemde Vakit, İleri ve Tevhid-i Efkâr gazetelerinde Ankara Hükümeti'nin son düşman gidene kadar savaşa kararına destek makaleleri yayınlanmaktadır (Ankara Üniversitesi Gazeteler Veritabanı). 1922 Ağustos'ta İzmir'in işgalden kurtulması ile Milli Mücadele'nin askeri kısmı son bulmuş bu harekâttan sonra Müttefik Kuvvetleri ile barış görüşmeleri başlamıştır. Bundan sonra bir yıl (aralıklarla) sürecek olan Lozan görüşmelerinde de Türk kamuoyu, gelişmeleri yakından takip etmiş ve Milli Mücadele ruhunu korumaya devam etmiştir.

---

²¹ Milli Mücadele'de Basın. Hülya Baykal. 1987. 16 Nisan 2016. <<http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-11/milli-mucadelede-basin>>

2.4 Milli Mücadele Dönemi'nde Kullanılan Yöntemlerin Halkla İlişkiler Modelleri Açısından İncelenmesi

Yukarıda detaylıca belirtildiği üzere Milli Mücadele Dönemi'nde her iki tarafın da rıza mühendisliğini oldukça etkili bir şekilde kullanmaya çalıştığı söylenebilir. Halkın örgütlenmesi ve bir taraf yanında saf tutması hem İstanbul hem de Ankara Hükümeti için çok önemli idi. Hatta bu noktada halen siyasi gücü elinde bulunduran İstanbul Hükümeti ve padişahın ziyade bu durumun Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını daha da yakından ilgilendirdiği söylenebilir. Bu yüzden Milli Mücadele Dönemi boyunca Mustafa Kemal Paşa halkı örgütlemek ve mücadelenin yanına çekebilmek için elindeki tüm imkânları seferber etmiştir. Yukarıdaki bölümlerde bu imkânların, kullanımlarının ve etkilerinin izlerini çeşitli teoriler içerisinde açıklamaya gidilmiştir.

Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yapılan halkla ilişkiler çalışmaları bu alanda birçok teorinin ve düşüncenin ortaya çıkmasına olanak vermiştir. Daha önceki bölümde belirtilen kitle çalışmalarından daha farklı olan bu araştırmalar, bu olgudan ziyade kitle çalışmalarında kullanılan yöntemleri sınıflandırma yoluna gitmişlerdir. Bu alanın öncüleri olarak James Grunig ve Todd Hunt'ı göstermek yanlış olmayacaktır (Grunig, 1992; Hunt, Grunig&Hunt, 1984). Özellikle bu ikilinin literatüre kattığı "Grunig-Hunt Modeli" ya da "Halkla İlişkilerin Dört Modeli" adlı kavramlar bu yöntemlerin incelenmesinde devrim niteliği taşımaktadır. Aslında bu modeller temel olarak halkla ilişkilerin ABD'deki gelişim süreçlerini ve çeşitli dönemlerde farklı biçimlerde yapılan halkla ilişkiler tarzlarını sistemli bir şekilde bir araya getirmek için ortaya çıkmıştır (Grunig&Hunt, 1984). Ancak ortaya çıktıkları zamandan itibaren kimi zaman zamanda geriye yolculuk yapılarak geçmişte yaşanan önemli hadiseleri yorumlamak için de kullanıldıkları görülür.

Kısaca bu modellerin adları basın/ajans tanıtım, kamuyu bilgilendirme, iki yönlü asimetric ve iki yönlü simetric yaklaşımlardır. Bu dört modelin tarihsel gelişim sürecinin yukarıda verilen sıra ile gerçekleştiği ve eskiden yeniye yani 1900'lerden günümüze doğru ilerleyen modellerin aynı zamanda bize halkla ilişkilerin sürekli iyiye doğru giden bir anlayışa sahip olduğunu göstermesi sebepleri ile en güvenilir modelin iki yönlü simetric

model olduğu söylenebilir.²² Bu yüzden bu kısımda Milli Mücadele Dönemi içerisinde bu modellerden iki yönlü simetrik olanın etkileri incelenecektir.

İki yönlü simetrik sistemin şu an en geçerli model olduğunu söylemenin sebepleri arasında bu modelin karşılıklı anlayış ve kamuoyu ile uyum özelliklerine dayanması gösterilebilir. Bu modelin uygulanması sırasında hedef kitlenin görüşleri, düşünceleri, kültürleri ve diğer önemli özellikleri detaylı bir şekilde incelenir (Grunig&Hunt, 1984). Ayrıca bu model oluşturulurken uygulayıcı ve hedef kitle arasında bir sistemin oluşması çok önemlidir. Bu yüzden iki yönlü bir etkileşim vardır. Bu da demek oluyor ki hem rıza mühendisliği yapacak grup hem de kitle arasında görüş alışverişleri olacaktır. Yine bu etkileşimin iki taraf açısından da bir bağımlılık doğuracağı unutulmamalıdır (Grunig&Hunt, 1984).

Milli Mücadele Dönemi'nde iki yönlü simetrik sistemin birçok uygulamasını görmek mümkündür. Elbette bu model o dönemde var olmadığı için dönemin rıza mühendislerinin bu modele yoğunlaştığı söylenemez. Ancak kullanılan yöntemlerin bu model ile bağlaşıklık örnekler içermesi de dönemin rıza mühendislerinin bu konuya ne kadar hassasiyetle yaklaştıklarının bir göstergesi olabilir.

Bu dönemde ilk olarak göze çarpan şey bu dönemde kullanılan uygun yaklaşımdır. Mücadelenin yukarıda da bahsedildiği gibi çeşitli aşamalarında farklı terimlerin ön plana çıkarılması ile ilerlemesi bu duruma iyi bir örnektir. Mesela mücadelenin ortaya çıktığı ilk yıllarda farklı dine mensup olan kuvvetlerin işgal ettikleri yörelerde giriştikleri faaliyetler Müslüman Anadolu halkı arasında rahatsızlıklara sebep olmuş, Ankara'da toplanan meclis de bu farklılığı yaygın bir biçimde kullanmıştır. Yine bu dönemde yapılan açıklamalarda bu hareketin aynı zamanda bir İslam hareketi olduğu ve halifeyi kurtarma amacı taşıdığına altı çizilmesi din olgusunun ona uygun olan kitleler üzerinde kullanılmasının başka bir örneğidir. Diğer bir yaklaşım ise Türkçülüktür. Osmanlı Devleti'nin dağılma aşamasında tebaanın çoğunlukla Türk unsurlardan oluşması yine kitleye hitap sürecinde göz önünde bulundurulması gereken önemli bir faktör olmuştur. Bu faktör milliyetçilik adı altında ön plana çıkarılmış kimi zaman halklar üzerinde kimi zamanda Osmanlı bürokratları üzerinde bir baskı unsuru olarak kullanılmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın Tevfik Paşa'nın milliyetçiliği üzerine yaptığı atıflar ya da Damat Ferit Paşa'nın İngilizci olarak

---

²² Öncül, Gizem. Halkla İlişkiler Modelleri. Aralık 2012.
<<https://gzmoncl.wordpress.com/2012/12/04/halkla-iliskiler-modelleri/>>

adlandırılması bu iki karakterin Anadolu halkı gözündeki yerlerini oluşturma açısından önemli örneklerdir.

İkinci olarak bu dönemde aktif kullanılan basın-yayın organları, mitingler düzenleme ya da iletişim tekniklerinin etkin bir biçimde kullanılması bu modelin kamuoyu oluşturma özelliği ile yakından ilgilidir. Bu dönemde işgallerin ortaya çıktığı ilk günden itibaren kendiliğinden oluşan halk hareketlerinin bir süre sonra Ankara Hükümeti tarafından da desteklendiği hatta organize edilmeye başlandığı açıklanmıştı. Mesela İzmir'in işgal edildiği günlerde Anadolu'da herhangi bir organizasyon mevcut değildi. Ancak Ege yöresinde ortaya çıkan silahlı gruplar ile İstanbul'da yapılan mitingler böyle önemli bir olay karşısında gösterilen tepkiler olarak zihinlerde önemli bir yer edindiler. Bu hareketlerin farkında olan Ankara Hükümeti ve Mustafa Kemal Paşa, meclisin açıldığı günden itibaren bu hareketleri destekleme ve bu desteği halka hissettirme konusuna büyük bir hassasiyetle yaklaşmışlardır. Bu dönemde Ege'de ya da Maraş'ta yapılan mitinglerde Ankara Hükümeti'nin destekleyici faaliyetleri bilinmektedir. Yine Birinci Meclis'e seçilen kişilerin toplumda kabul görmüş, sayılan ve sevilen kişiler arasından seçilmesi de halkın mücadeleye ikna edilmesi konusuna verilen önemi gösterir.

Bu mitinglere ek olarak bu dönemde ortaya çıkan basın-yayın faaliyetleri de kamuoyu oluşturmada Ankara Hükümeti'ne önemli bir destek vermiştir. İlk olarak İstanbul Hükümeti'ne yakın gazetelerin mümkün mertebe Anadolu'ya sokulmaması bir seçenek olarak değerlendirilmiş, daha sonrasında ise Mustafa Kemal Paşa'nın etkisi ile Ankara Hükümeti Anadolu Ajansı ile beraber birkaç basın ve yayın organına sahip olmuştur. Burada çıkan haberler ve yazılar Mustafa Kemal Paşa'nın süzgecinden geçerek yayınlanmış ve genellikle halkı Milli Mücadele etrafında organize etme çalışmaları yapmıştır (Adivar, 1962). Yine bu dönemde telgraf gibi iletişim tekniklerinin aktif ve hızlı bir şekilde kullanılması kamuoyunun güncel ve tetikte tutulması adına önemli bir adımdır.

Son olarak yine bu modelin iki tarafı bağlayıcı etkisinin Milli Mücadele Dönemi'ndeki yansımalarından bahsedilmelidir. Mücadelenin ilk yıllarında Ankara Hükümeti'nin halka bağlı olduğu ve başarıya ulaşmak için halktan önemli bir destek görmesi gerektiği aşikârdır. Tüm Anadolu olmasa da işgale uğrayan kısımların da bu durumdan kurtulmak için Ankara Hükümeti ordusuna ya da mühimmat desteğine ihtiyacı vardı. Bu durum her iki taraf için büyük önem arz etse de bir süre sonra bu iki tarafın tek bir kuvvet oluşuna tanık olmak mümkündür. Özellikle Sevr Antlaşması'nın

imzalanmasından sonra İstanbul Hükümeti'ne bağlanan umutların tamamen kaybolması Ankara Hükümeti için çok önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu olaydan sonra İstanbul Hükümeti Anadolu nezdinde tüm önemini kaybetmiş ve tüm halkın Milli Mücadele etrafında toplanmasına olanak vermiştir. Öyle ki Kütahya-Eskişehir Muharebeleri'nin sonucunda çıkarılan Tekâlif-i Milliye emirlerine Anadolu halkının verdiği destek bu bağlanmanın önemli yansımalarından biridir.

BÖLÜM III: HALİDE EDİB ADIVAR ve MİLLİ MÜCADELEDE RIZA MÜHENDİSLİĞİ SÖYLEM ANALİZİ

3.1 Halide Edib Adıvar Kimdir?

Halide Edib Adıvar, romancılığıyla, milliyetçiliğiyle ve feminizm hareketine verdiği destek ile cumhuriyet tarihinin en önde gelen karakterlerinden biridir. 1884'te İstanbul'da varlıklı bir ailenin kızı olarak dünyaya gelen Halide Hanım'ın çocukluğu müzik, filozofi, sosyoloji gibi dersler alarak geçmiştir. Aynı zamanda o dönemde yeni açılan Amerikan Kız Koleji'ne de gitmiştir. Eğitim hayatı boyunca derslerinde oldukça başarılı bir öğrenci olan Halide Hanım daha 20. yüzyılın başından itibaren çeşitli entelektüel çalışmalar da yürütmeye başlamıştır. Halide Hanım, bu dönemde önemli eserlerin Türkçeye çevrilmesi üzerine çalışmalar yapmış, gazete ve dergilerde yazılarını yayınlamış ve ilk romanlarını yazmaya başlamıştır (Erol, 2009). Özellikle Tefvik Fikret'in sahibi olduğu *Tanin* gazetesinde çalışmaları ün kazanmış ve kadın hakları üzerine yaptığı ilk çalışmaları bu gazetede yayınlama fırsatı bulmuştur. Bu çalışmaların yanında ilk romanları olan *Heyyula ve Raik'in Annesi* ve *Seviyye Talip'i* yayınlayan Halide Hanım, çeşitli okullarda (genellikle kız okullarında) dersler de vermiştir (Erol, 2009).

Halide Hanım İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra ve özellikle Balkan Savaşları'nın devam ettiği dönemde milliyetçi yazılarını yayınlamaya başlamıştır. Halide Hanım'ın dönemin sağlam Türk milliyetçilerinden olduğu da belirtilmelidir. Ancak o da çoğu Osmanlı aydını gibi bu milliyetçilik düşüncesini Ziya Gökalp ve onun yazdıklarından etkilenerek almıştır, denebilir. Bu dönemde eşi Adnan Adıvar ile Türk Ocakları'nda yer almış ve milliyetçi yazıları ile Osmanlı Devleti'nin bu ideoloji ile yeni bir şekillenmeye gitmesini savunmuştur (Adıvar, 1962). Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılması ve İtilaf Devletleri'nin İstanbul'u işgalinin ardından Anadolu'ya geçmiş ve Mustafa Kemal Paşa'nın örgütlediği milliyetçi direnişe katılmıştır. Bu döneme kadar işgalin başladığı andan itibaren bu işgalleri protesto eden Halide Hanım bu yolda çeşitli mitinglere katılmış, Milli Mücadele'ye katıldıktan sonra yazıları ile mücadeleye destek vermiştir. Özellikle Milli Mücadele'de propaganda çalışmalarının ne denli önemli olacağını tahmin eden Halide Hanım, Anadolu Ajansı'nın kurulmasına önyak olan önemli aktörlerden birisidir (Enginün, 1989).

Bunlar Halide Hanım'ın Milli Mücadele Dönemi'ndeki faaliyetlerinin sadece kısa bir özetidir. Kendisi gerçekten de bu dönemde yazdığı yazılarla, katıldığı mitinglerle ve

yürüttüğü propaganda faaliyetleri ile Milli Mücadele'nin sembol kişilerinden biri olmuştur. İşte bu bölümde onu bu role getiren faaliyetler detaylı bir biçimde incelenecektir.

3.1.1 Halide Edib Adıvar'ın Katıldığı Mitingler

I. Dünya Savaşı'nın bittiği yıllarda, İtilaf Devletleri'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli yerlerine kuvvetler çıkarması muhtemelen yöre halklarında kızgınlık ile karışık bir umutsuzluk getirmişti. 8 yıldır bitmeyen bir topyekûn harp içerisinde bulunan bir milletin bu yıllarda bu işgallere direnecek hali kalmamıştır. Özellikle 1919'daki İstanbul'un ve İstanbul halkının umutsuz tutumlarını Halide Edib'in anılarından ya da kitaplarından anlamak mümkündür.²³ Ateşten Gömlek, Türk'ün Ateşle İmtihanı gibi eserlerde, Halide Hanım genellikle bu umutsuz çevreleri çok iyi işlemektedir. Ayrıca bu kitaplarda savaştan yenik çıkan Osmanlı'nın başkentinde yaşanan sosyal değişimler ve Türk halkının kendi memleketinde aşağılanması da konu edilmiştir (Adıvar, 1920; 1962). İşgallere ses çıkaramayan halk, karşı çıkanların katledilmesi ya da sürgüne gönderilmesi elbette toplumu rahatsız etse de ortak bir tepki ortaya koyamamıştır.

Aslında Halide Edib Hanım'ın o yıllarda Osmanlı Devleti'nden umudunu kestiği ve yeni bir devlet ve devlet yapısının ortaya çıkmasını istediği o dönemde yazılmış bazı yazılarında görülebilir. Halide Hanım'ın 1930 yılında yayınladığı *Turkey Face West* adlı kitapta, uzunca bir bölüm yıllar içerisinde Osmanlı'nın nasıl ömrünü tamamladığını anlatmaktadır (1930: 29-30). Osmanlı İmparatorluğu da yıllarca şimdi işgalci güçler olarak tabir edilen devletlerin rolünü çeşitli coğrafyalarda uygulamış, sistemi eskimiş ve çağın gerekliliklerine cevap veremez hale gelmiştir. Ayrıca, bu durum sadece devlet yapısı ile değil kadın hakları, çeşitli milletlerin bir arada yaşama hakkı gibi sosyal konuları da işlemektedir. Hayatı boyunca yoğun bir Amerikan eğitimi almış olan Halide Hanım'ın bu tür konulara olan yatkınlığını anlamak kolaydır. Özellikle I. Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası arenada yerini güçlendiren Amerika Birleşik Devletleri ve demokrasi kavramı sadece Osmanlı İmparatorluğu'nu değil, diğer imparatorluklar ve devletler üzerinde de büyük değişimlere yol açacaktır. Bu yüzden, Milli Mücadele'den önce Paris Barış Antlaşması'nın imzalandığı yıllarda Halide Hanım sıkı bir Amerikan mandası taraftarı idi (Adıvar, 1930).

---

²³ Türk'ün Ateşle İmtihanı adlı romana ek olarak, Ateşten Gömlek, Vurun Kahpeye ve Tatarcık gibi eserlerinde Halide Hanım, İstanbul'da yaşayan kimi karakterleri bu duyguyu vermektedir.

Bu durum kendisinin Milli Mücadele'ye olan bağlılığı hakkında bazı şüpheler uyandırır da aslında o dönemde İstanbul'da yaşayan büyük bir gruhun Amerikan Başkanı Woodrow Wilson'ın yayınladığı ilkeleri benimsediği ve bu ilkeler doğrultusunda yeni bir devlet kurmayı ya da Amerikan mandası olarak idare edilmeyi onayladığı söylenebilir (Arıburnu, 1951). İşgallere karşı durmanın oldukça zor olduğu bu yıllarda kurtuluş bu şekilde algılanmış olabilir. İtilaf Devletleri'nin Osmanlı İmparatorluğu üzerinde yıllardır süren ezici tutumu (sadece Duyun-u Umumiye İdaresi bile bu ezici politikaları açıklayabilir) ve işgalci hareketleri böyle bir çözümün benimsenmesini anlamlı kılabılır.

Yine de, Halide Hanım'ın, İstanbul'da kaldığı süre boyunca İtilaf Kuvvetleri'ni protesto eden mitinglere katıldığını ya da çeşitli Osmanlı memurları ile gizli bir şekilde bildiriler hazırladığı da yine birçok romanında ve hikâyesinde konu edilmiştir. Bu bildiriler sürdürülecek bağımsızlık hareketinin amaçlarını ve maddelerini içermekteydi. Halide Hanım sadece bu tür gizli faaliyetlere katılmakla kalmamış, işgalleri açıktan da protesto etmeye devam etmiştir (Adıvar, 1962). Bu noktada kısaca şu belirtilebilir: Halide Hanım, milliyetçi bir görüş ile vatanını işgalden kurtarmak isteyen bir kişidir. Ancak bu durumu sağlamak için işgalin başlarında protestolarla, mitinglerle halkı canlandırmaya ve halkın bu işgallere tepki göstermesine çalışmıştır. Bu çalışmaların ilk amacı bir kamuoyu oluşturmak olabilir.

Daha önceki bölümlerde belirtildiği üzere İzmir'in işgali Milli Mücadele için bir dönüm noktası olmuştur. Bu durum Halide Hanım'ı da oldukça etkilemiş benziyor. Kendisi anılarını anlatırken bu günü kara bir gün olarak değerlendirmiş ve içindeki Milli Mücadele ateşini en çok alevlendiren olay olarak değerlendirmiştir. Yine 1922'de İzmir'in kurtarıldığı gün yaşadığı mutluluğun kelimeler ile tarif edilemeyeceğinin altını çizmiştir (1962).

Halide Hanım'ın katıldığı ilk önemli miting İzmir'in işgalinden hemen sonra gerçekleşen Fatih'teki İstanbul mitingiydi. Bu mitinge Türk Ocakları tarafından davet edilen Halide Hanım burada bir de konuşma gerçekleştirmiştir (Adıvar, 1962). Konuşmasının en can alıcı noktaları halkı umutlandırmaya yönelik sarf ettiği sözler ve verilecek bir mücadelenin gerekliliğine atıfta bulunduğu kısımlar olabilir. Çünkü bu döneme kadar Halide Hanım sadece işgalleri protesto etmek ve yeni bir devlet şekli istemek dışında ilk kez milli bir mücadelenin de kurtuluş anlamına gelebileceğinin sinyallerini veriyordu. Halide Hanım'ın bu mitingde kadınlara da seslenmesi ve kurtuluştaki

onlara da ödevler düştüğünü söylemesi dikkat çekicidir (1962). Kadınların Milli Mücadele'de oynadığı önemli rol düşünülürse bu mitingin bu yolda önemli bir ilk olduğu da düşünülebilir.

Bu mitingi daha sonra Kadıköy'deki miting ve Sultanahmet mitingleri takip etmiştir. Özellikle Sultanahmet mitingi Halide Hanım'ın Milli Mücadele'deki rolü adına bir dönüm noktası olmuştur. Bu mitingde tahmini iki yüz bin kişiye hitap eden Halide Hanım şunları söylemiştir:

"Ey Türk ve Müslümanlar, bugün gözlerimizin önünde öteyi görmeye mani olan bir karanlık var, bu karanlık belki aylar, belki de yıllarca devam edebilir fakat Türk ve Müslüman dünyası elbet bir sabaha kavuşacaktır. Ufkumuzda güneş doğacak ve ortalığı aydınlatacaktır. Türk istiklal ve zafer güneşi, şimdi sapsarı benizlerimize taze bir pembelik, ümit ve saadet getirecektir. Gözlerimizi bu güneşi görmeye alıştırmalıyız. Fatihlerin, Yavuzların ve Kanunilerin ülkesi, istiklalsiz kalamaz, Mithat Paşaların, Namık Kemallerin, Tefik Fikretlerin vatani asla hürriyetten mahrum edilemez, gözlerimizi bu güneşi görmeye muktedir hale getirelim. Birbirimize ellerimizi uzatalım, tek bir hedefe, yalnız Türk istiklali ve hürriyeti gayesine doğru yürüyelim. Vatan behemehâl kurtulacaktır!"(Arıburnu, 1951: 43-44)

Bu sözlerden sonra miting alanında bulunan halkın coşkusu had safhalara çıkmıştır. Gerçekten de bugüne kadar yapılan mitinglerin en büyüğü olan Sultanahmet Mitingi'nin halk nezdinde de ayrı bir yeri vardı. Gazeteci Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu 1959'da bir yazısında bu mitingin 40. yılını kutlarken, bu günü Milli Mücadele'nin başladığı gün olarak nitelirmektedir (Enginün, 1989). Bu mitingden sonra Halide Hanım Milli Birlik adı verilen, çoğunu Osmanlı aydınları ve bürokratlarının oluştuğu küçük bir gruba davet edilmiştir (Adıvar, 1962). Bu grup işgaller karşısında padişah ile görüşerek yeniden meclisi açmayı ve etkin bir siyaset yürütmeyi hedeflemektedir. İşte daha Ankara Hükümeti ve Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele'yi başlatmadığı dönemde Halide Hanım'ın kurtuluş reçetesi böyle düşünceleri içermektedir.

Bu miting ile ilgili, daha sonra Halide Hanım'ın anılarında anlattığı önemli bir nokta daha vardır. Mitingden hemen sonra basılan İstanbul gazetelerinde Halide Hanım'ın alandaki Türkleri, Hıristiyanları katletme çağrısı yaptığı söylenmektedir (Adıvar, 1962). Bu iddia asılsız olsa da ilerleyen günlerde Halide Hanım'ın yabancı dostları tarafından sorgulanacak ve kendisine bazı sitemler ulaşacaktır (Adıvar, 1962). Bu durum o dönemde

yapılan Milli Mücadele'ye karşı yürütülen kara propagandanın ne denli güçlü olduğunu ve karşı gelinmesi gerektiğini bir anlamda örnelemektedir. Zaten kendisi ilerleyen yıllarda İstanbul Hükümeti basını tarafından bir numaralı halk düşmanlarından ilan edilecektir.

Sultanahmet mitinginden sonra birkaç miting daha yapılmış olsa da hiçbiri onun kadar etkili olmamıştır. Zaten bir süre sonra İstanbul'da bulunan İtilaf Kuvvetleri'nin emri ile bu mitingler yasaklanmıştır. İtilaf Kuvvetleri tarafından izlenen Halide Hanım da başka mitinglere katılmamış, onlar yerine davet edildiği kapalı otumlarda (Üsküdar Kız Koleji, İstanbul Üniversitesi gibi) işgalleri eleştirmeye devam etmiştir. Yine de bu konferansların da oldukça önem arz ettiği söylenebilir. Çoğunluğunu genç kitlelerin oluşturduğu bu konferanslarda Halide Hanım gençleri heyecanlandırmış ve onları Milli Mücadele'ye katılmaya teşvik etmiştir (Adıvar, 1962). Her ne kadar 1920 yılında Halide Hanım'ın konuşmaları ve propaganda faaliyetleri azalsa da kendisi halen Milli Mücadele için önemli bir figürdür. Çeşitli çevrelerde bir rol modeli haline gelen Halide Hanım'a halk, daha önemli görevler yüklemeye oldukça isteklidir. Öyle ki, 1920'de Ankara'da bir Millet Meclisi'nin açılması gündemde iken kendisine çeşitli bölgelerden mebusluk teklifleri gelmiştir (Adıvar, 1962). Kadınların seçme ve seçilme hakkının olmadığı bu yıllarda Halide Hanım'a önerilen tekliflerin onun bu mücadeledeki yerinin önemini ortaya koyduğu söylenebilir. İlerleyen zamanlarda Halide Hanım mebus olarak olmasa da Mustafa Kemal Paşa'nın daveti üzerine Ankara'ya gidecek ve Milli Mücadele'ye olan desteğini farklı görevler ile oradan sürdürecektir.

Bu durumun bazı sebepleri vardı. Öncelikle Halide Hanım İstanbul'daki mitinglerde yaptığı konuşmalar ile oldukça ünlenmiştir. Ancak bu ünü onu aynı zamanda İtilaf Kuvvetleri komiserlerinin de hedefi haline getirmiştir. Kendisi anılarının çeşitli sayfalarında İstanbul'da yaşadığı dönemde karşılaştığı farklı komiserlerden ve askerlerden bahsetmekte ve bu kişilerin kendisini tutuklama ya da sürgün etme niyetinde olabileceklerini teyit etmektedir (1962). Yine bu sebeplerle İstanbul'da Milli Mücadele için yürüttüğü açık çalışmalarını aksatmak zorunda kalmış, gazete yazılarına bir süre ara vermiştir. 15 Mart 1920'de işgal kuvvetlerinin İstanbul'u abluka altına alması ve Mebusan Meclisi'nin dağıtılması ile Halide Hanım eşi Doktor Adnan Adıvar ile İstanbul'u terk etmişlerdir. Onlar Ankara'ya ulaştıktan kısa bir süre sonra İstanbul Hükümeti haklarında idam kararı çıkan kişiler arasına Halide Hanım ve Doktor Adnan Bey'i de ekleyecektir (Adıvar, 1962).

Halide Hanım'ın mesaisi belli ki daha Ankara'ya varmadan başlamıştı. İstanbul'u gizli terk ettikleri için Ankara yolculuğu Halide Hanım ve Adnan Bey için oldukça yavaş ve gizli bir şekilde geçmiştir. Kimi zaman trenle kimi zaman at üzerinde yaptıkları yolculuk onları çeşitli Anadolu kentlerine ve köyelerine götürmüş, buradaki bürokratlar ya da eşraf ile münasebetler içerisine girmelerine sebep olmuştur. Çoğu romanlarda ya da o dönemi anlatan kitaplarda belirtildiği gibi Anadolu'da o dönemde savaşların getirdiği yorgunluk ve bitkinlik vardır. Bu konuyu Halide Hanım da sürekli dile getiriyor (1962). Bunun yanı sıra buralardaki bürokratlar ve halk arasında da ilginç bir ikilem olduğu söylenebilir. Atanmışların bir kısmı halen İstanbul'a bağlı iken Halide Hanım uğradığı nahiyelerde Milli Mücadele'ye katılan, yardımcı olan birçok yerel yönetici ile de karşılaşılıyor. Durum böyle iken Halide Hanım da yolculuğu sırasında bürokratlar ile kurduğu diyaloglarda temkinli davranmış ve Milli Mücadele'nin öneminden bahsederken Osmanlı Devleti hakkında eleştiriler yapmaktan kaçınmıştır (Adıvar, 1962). Öte yandan halka ise Milli Mücadele'yi anlatmıştır. Aslında bu yöntem Milli Mücadele'nin ilk dönemlerinin anlayışıdır. Daha önceki bölümlerde Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının da ilk dönemlerde halka ve bürokratlara temkinli yaklaşım onlara Milli Mücadele'yi anlatmaya çalıştığından bahsedilmişti. Belli ki Halide Hanım da böyle bir çalışmanın halk üzerinde daha etkili olacağı kanısındaydı. Ayrıca halkın böyle bir mücadelede kilit olacağı düşünüldüğünde bu dönemde halk üzerinde yapılan etkinin bürokratlar üzerinde yapılacak etkiden daha büyük önem arz ettiği söylenebilir. Milli Mücadele bir millet hareketidir ve mücadelenin ilk dönemlerinde ikna edilemeyen kişiler bu mücadeleye karşı gelebilir. İlerleyen yıllarda ortaya çıkan mücadele karşıtı halk hareketleri düşünülürse, bu durumun ne kadar önemli olduğu anlaşılabilir.

3.1.2 Halide Edib Adıvar'ın Basın Faaliyetleri ve Anadolu'daki Görevleri

Halide Hanım'ın hayatı boyunca çeşitli gazete ve dergilerde yazdığı ve uzunca bir süre gazetecilik yaptığı daha önceki bölümde belirtilmişti. Milli Mücadele başladığında da Halide Hanım Vakit gazetesinde sürekli yazılar yazıyordu. Hatta bu dönemde Büyük Mecmua adlı bir dergide başyazarlığı da üstlenmiştir (Erol, 2009). Bu yazılar hâlihazırda yeni bir devlet, sistem ve yeni bir Türkçülük anlayışını savunuyordu. Ancak İzmir'in işgalinden sonra Halide Hanım'ın yazıları daha da milli heyecanı besleyen bir tona dönüşmüştür. Bu yazılarda bağımsızlık ve işgallerin haksızlığını oldukça sık işleyen Halide Hanım'ın yazıları o dönemde gerçekten büyük bir önem taşımaktaydı. Mesela Vakit

gazetesinde çıkan "Efenin Hikâyesi" adlı bir yazı sadece Anadolu'da değil, yabancı basında da yankı bulmuştur (Enginün, 1989).

Halide Hanım'ın Milli Mücadele adına yazılarına başlaması 1920'nin başına denk gelmektedir. Mustafa Kemal Paşa Anadolu'ya geçip mücadele için bir meclis ve kuvvetler oluşturmaya başladıktan sonra İstanbul'da kalan milliyetçilere birer mektup göndererek yapmak istediklerini anlatır (Adıvar, 1962). Bu kişiler arasında Halide Hanım da vardır. Mustafa Kemal Paşa'dan gelen mektubun üzerine 12 Ocak 1920 yılında Halide Hanım Vakıf gazetesinde "Yarıncı Türkiye" adıyla bir makale yayımlayarak Mustafa Kemal Paşa'ya olan desteğini açıklar (Enginün, 1989). Bu yazının çarpıcı noktalarından biri de yeni bir devletin kurulması beklentisi ile ilgilidir. Halide Hanım bu dönemde büyük ihtimalle Mustafa Kemal Paşa ile aynı duyguları paylaşıyordu. Bu zamana kadar kendisi Osmanlı İmparatorluğu'nun miladını doldurduğunu ve yeni bir devlet ve sisteme ihtiyaç duyulduğunu defalarca söylemişti. Bu döneme kadar Amerikan Mandası'nı da Türkiye'nin gelecek seçeneklerinden biri olarak gören Halide Hanım, Mustafa Kemal Paşa'ya, Milli Mücadele'ye ve bağımsızlık düşüncesine tamamen inanmış olabilir.

Milli Mücadele Dönemi'nde rıza mühendisliği çalışmalarından ve bu çalışmalarda basının önemli rolünden daha önce bahsedilmişti. Bu basın yayım faaliyetleri arasında en önemlisinin kuruluşunda bizzat Halide Edib Hanım'ın rolü vardır. Bu önemli kurum Anadolu Ajansı'dır. Anadolu Ajansı kurulduğunda hâlihazırda birçok mahalli gazetenin Anadolu halkına ulaştığı bilinmektedir. Yine de hem İstanbul'daki yoğun karşı basın faaliyetleri hem de Anadolu halkının okuma yazma oranının oldukça az olduğu düşünülürse, Anadolu Ajansı gibi bir kuruluşun ne denli bir öneme sahip olacağı anlaşılabilir. Bu ajans ile haberlerin Anadolu'nun dört bir yanına hızlı bir şekilde ulaşması ve halka anlatılması amaçlanmıştır. Yine bununla birlikte Milli Mücadele'nin dünya kamuoyunda yapılacak propagandası için böyle ulusal bir kuruma ihtiyaç vardı. Bu amaçla Halide Hanım ve Yunus Nadi Bey bu fikirlerini önce Mustafa Kemal Paşa'ya açtılar, daha sonra da Mustafa Kemal Paşa'ya destek vererek Anadolu Ajansı'nı, 6 Nisan 1920'de kurdular.²⁴

Bu kurum temelde Halide Hanım ve Yunus Nadi Bey'in fikri idi. İkili bu fikri Mustafa Kemal'e açtığında Halide Hanım böyle bir ajansın hem dış dünyanın, hem de iç

---

²⁴ Milli Mücadelede "Anadolu Ajansı"nın Kuruluşu ve Faaliyetlerine Ait Bazı Belgeler. Yücel Özkaya. 16 Nisan 2016. <<http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-02/milli-mucadelede-adololu-ajansinin-kurulusu-ve-faaliyetlerine-ait-bazi-belgeler>>

dünyanın millî hareketin manasını anlaması için elzem olacağını ve bu konularda gerekli haberlerin bu şekilde her yere ulaştırılabileceğinin altını çizmiştir.²⁵ Bu görüşmelerin sonunda böyle bir ajansın kurulması ve Anadolu'da ve dünyada tanıtılması kararlaştırıldı. Ajansın yayın hayatına başlaması ile bu çalışmalara da hız verilmiştir. Bu çalışmalara ajansın memleketin en ücra köşelerine kadar ulaşması ve önemli siyasi içerikli dış haberlerin de ajansta yer alması çabaları da eklenmiştir. Zaten Halide Hanım'ın ajanstaki başlıca görevi o günlerde işe yarayacak resmî veya resmî olmayan, yerli ve yabancı haberleri toplayarak günde en az iki kere servis yapmak üzere telgrafhaneye vermektir.²⁶ Aynı zamanda Halide Hanım'ın çeşitli yabancı dillere olan hâkimiyeti bazı yabancı gazetelerde çıkan önemli siyasi haberlerin Türkçeye de çevrilmesine olanak vermiştir.²⁷

Anadolu Ajansı'nın açılması Milli Mücadele Dönemi'ndeki rıza mühendisliği çalışmalarına yapılan en önemli katkılardan biridir. Öncelikle daha önce de belirtildiği üzere, bu ajans Milli Mücadele'nin dış dünyaya açılan kapısı olacaktır. Burada yayınlanan haberler, röportajlar ve yazılar askeri başarıların artması ile Avrupa'ya taşınmaya başlamış ve orada da Milli Mücadele'nin gidişatı ve İtilaf Kuvvetleri'nin mağlubiyetleri üzerine kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır (Adıvar, 1962). Özellikle Yunan basını ve İngiliz basınındaki hayali zaferlerin ilk kez yürütülmesi Anadolu Ajansı sayesinde. Zamanla ajansın ulaştırdığı haberlerin içerikleri doğrulanmaya başladıkça bu iki devletin hükümetlerine olan destek azalmış ve savaş sonunda İngiliz Başbakanı Lloyd George görevinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Öte yandan, özellikle Halide Hanım'ın yabancı gazetelerden yaptığı çeviriler de Avrupa'nın Milli Mücadele'ye bakış açısını Ankara Hükümeti'nin anlamasına yardımcı olmuş ve bu haberlere göre dış politika belirlenmesine olanak vermiştir. Bunlara ek olarak iç propaganda da ise ajansın sağlayacağı haberlerin Anadolu'ya yayılması önemlidir. Bunu sağlamak için Anadolu'nun dört bir yanına telgraf hatları kurulmuş, ayrıca ajansın yayınladığı haberlerin camilere gönderilmesi sağlanmıştır.²⁸ Öyle ki Milli Mücadele Dönemi'nde kurulan telgraf hattı ve haberleşme yöntemleri dönem için oldukça üstün bir durumda olup Milli Mücadele'nin anlatıldığı çalışmalarda sık sık övülmüştür.

Halide Edib'in Anadolu Ajansı'nın açılışına katkıda bulunması ve burada çalışması kendisinin hem Ankara'da hem de İstanbul'da daha da popülerleşmesine katkıda

---

²⁵ Aynı Yer.

²⁶ Aynı Yer.

²⁷ Aynı Yer.

²⁸ Aynı Yer.

bulunmuştur. Özellikle İstanbul gazetelerinde sık sık Halide Hanım hakkında onu karalamaya yönelik yazılar çıkıyordu (Enginün, 1989). Bu durum her ne kadar Halide Hanım'ı endişelendirmese de, onun Milli Mücadele'deki yerini sağlamlaştırdığı da söylenebilir. Bu dönemde Halide Hanım kendisi hakkında yazılan haberlere Ankara Hükümeti'nin gazetesi olan Hâkimiyet-i Milliye'den cevap vermiştir. Halide Hanım'ın Milli Mücadele'ye katılması bir anlamda bu mücadelenin yabancı basına da yansımaya önyak olmuştur. Avrupa ve özellikle Amerikan basınında bir Türk kadının Milli Mücadele'ye katılması heyecan uyandırmıştır. Bunun yanında Halide Hanım'ın Amerikan eğitimi almış olması onu sık sık Amerikan basınına çıkarmıştır. New York Times, Washington Times, New York Herald gibi ünlü gazeteler sadece Halide Hanım'ın İstanbul'daki ve Ankara'daki aktivitelerini sütunlarına taşımamış, bu sayede Milli Mücadele'nin Amerika'da tanıtılmasına yardımcı olmuştur.²⁹ Enginün'e göre bu gazetelerde Halide Hanım Amerikan kültürü ile eğitilmiş önemli bir kadındır. Gazetelerin yazıları ve haberleri incelendiğinde Halide Hanım'dan bahsedilirken onu kendilerinden biri saydıklarını ve Ankara Hükümeti içerisinde bir dosta sahip olduklarını düşündükleri gözlemlenebilir (1989).

Yeniden iç siyasete dönersek Halide Hanım'ın Ankara'ya geldiği yıllarda Anadolu'daki faaliyetlerini pek de kolay sürdürebileceği söylenemez. Bu dönemde Ankara Hükümeti sadece İtilaf Kuvvetleri ve Yunan Ordusu ile değil aynı zamanda İstanbul Hükümeti yanlısı çeteler ile de mücadele etmekteydi. Bu çeteler de yerel halk arasından çıktığı için halk üzerindeki etkisi fazla oluyordu ve çevresinde önemli kalabalıklar toplayabiliyordu. Örnek olarak Anzavur adlı bir Arnavut'un İstanbul Hükümeti için yaptığı propaganda ve silahlı faaliyetler Ankara Hükümeti'ni bir hayli uğraştırmıştır (Adıvar, 1962). Bu çeteye son verildikten sonra bu sefer Hilafet Ordusu adında bir grup ortaya çıkmıştır. Ankara Hükümeti'nin yoğun bir propaganda faaliyeti yürütmeye çalıştığı bu dönemde milliyetçi ve İslami karşı hareketlerin ortaya çıkması Ankara'yı zor bir durumda bırakmıştır. Hatta bu örgütlerin gizli bireyleri ikim zaman Ankara'ya kadar gelmiş burada çeşitli suikastlar düzenlemeye çalışmışlardır. Böyle bir ortamda Halide Hanım'a Ankara'yı terk etmesi tavsiye edilmişse de kendisi bunun Milli Mücadele ruhuna zarar vereceğini düşünerek reddetmiştir (1962). Halide Hanım'ın bu tutumunun Milli Mücadele ruhunu yansıttığı ve aynı zamanda Ankara halkında da çok büyük bir anlam ifade ettiği söylenebilir.

---

²⁹ Bu yazıları incelemek ve Halide Hanım hakkında ABD basınında çıkan daha çok haberine ulaşmak için bkz. (<http://chroniclingamerica.loc.gov/>)

Milli Mücadele'nin ilerleyen yıllarında askeri alanda (hem Anadolu'daki isyancılara hem de işgal kuvvetlerine karşı) alınan zaferler arttıkça, Ankara Hükümeti propaganda faaliyetlerine daha çok zaman ayırabiliyor ve bu çalışmaların üzerine düşebiliyordu. Bu durum Halide Hanım için de daha çok görev anlamına gelmektedir. Ankara'ya geldiği yıllarda başlarda daha çok masa başı işlerde yer alan Halide Hanım, ilerleyen yıllarda yeniden Anadolu'daki bazı cephe faaliyetlerine de katılmaya başlamıştır. Bu görevlerin başında Ankara'dayken de sürdürdüğü çevirmenlik görevi vardır. Birinci İnönü Zaferi'nin kazanıldığı günlerde Halide Hanım, Dış İşleri Bakanı Bekir Sami Bey ile Bolşevik Hükümeti'nin temsilcileri ile görüşecek heyete katılmış ve bu heyetle Eskişehir'e gitmiştir (Adıvar, 1962). Bu gazetecilik ve çevirmenlik faaliyetlerine ek olarak Halide Hanım'ı bu dönemde çeşitli kadın meclislerinde de aktif çalışırken görmek mümkündür.

Milli Mücadele'de Türk kadınlarının rolü çok büyüktür. İşgal kuvvetlerine karşı gelen Nene Hatun, Kara Fatma gibi halk kahramanlarının yanı sıra cepheye mermi taşıyan kadınların hikâyeleri, şiirleri veya efsaneleri günümüze kadar gelmiştir. Mesela, Doğu'daki savaş sona erdiğinde Sivas'tan, Erzurum'dan gelecek olan cephanelerin taşınmasında kadınlar çok önemli bir görev üstlenmiştir. Bunlara ek olarak erkeklerin savaşa gitmesi ile Anadolu'daki tarım üretimi tamamen kadınların eline kalmıştır. Yine yaralı askerlerin bakımları için birçok kadın Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne kaydolmuş burada hemşirelik görevi üstlenmişlerdir. İşte Halide Hanım bu günlerde cephe gerisinde çalışan kadınların arasına katılmıştır. İlk olarak Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne katılan Halide Hanım burada bir süre hemşirelik yaptıktan sonra, Ankara'da bulunan kadınları örgütleyen başka faaliyetlerde de yer almıştır. Bu cemiyetlerdeki veya faaliyetlerdeki en önemli görevi İstanbul'dan gelen kadınlar ile Anadolu kadını arasında kurulan köprüye önyak olmasıdır (Enginün, 1989).

Bilindiği üzere İstanbul ve Anadolu halkları arasındaki fark o dönemde büyük bir uçurum teşkil etmekteydi. Bu durum kadınlar için de geçerliydi. Zamanla Ankara Hükümeti'ne katılan bürokratların ve askerlerin eşleri Anadolu'ya geldikleri zaman buradaki yaşama ve Milli Mücadele'ye kolayca adapte olamamışlardır. Halide Hanım hayatını çoğunlukla İstanbul'da geçirmesine rağmen Ankara'ya ve Anadolu'ya kısa sürede alışmış ve buranın yerlisi gibi yaşamaya başlamıştır (Adıvar, 1962). Bu özelliği ile örgütlenen kadınlar arasında ortak çalışma yetisini kuvvetlendirmiş ve gruplar arasındaki farkları aşmayı hedeflemiştir. Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden gelen kadınlar Halide

Hanım ile sadece cephe gerisindeki işler ile ilgilenmiyor aynı zamanda okuma-yazma da öğreniyor ve propaganda faaliyetlerine katılıyorlardı (Adıvar, 1962). Bu kadınlar Halide Hanım'a yazı işlerinde yardım etmekle beraber Anadolu'daki başka bölgelerde kadın cemiyetleri kurmaya devam etmişlerdir. Hatta Halide Hanım başkanlığında kurulan Ankara'daki cemiyet, Mısırlı Prenses İffet Hanım'a bir mektup göndererek Milli Mücadele için yardım talebinde bulunmuşlar, bunun karşılığında da Mısır'dan yüklü bir miktarda para almışlardır (Adıvar, 1962). Halide Hanım bu cemiyetler içerisinde de bir fon oluşturabilmiş ve bu fonu Milli Mücadele'ye aktarabilmiştir. Halide Hanım Ankara'daki işlerini yoluna koyduktan sonra bir kez daha Eskişehir'e doğru yola çıkmıştır. İkinci İnönü Muharebesi'nden sonra Anadolu'daki çatışmalar artmış bu da cephe yakınlarındaki hastabakıcı ihtiyacını artırmıştır. Halide Hanım da bu göreve talip olarak bir kez daha Anadolu'ya geçmiştir (Adıvar, 1962).

Halide Hanım'ın Milli Mücadele'deki en önemli ve en dramatik görevi belki de askerliğidir. Daha önce Milli Mücadele yıllarında kadınların cephelerde, çeşitli görevlerle yer aldığı daha önce söylenmişti. Özellikle Kütahya-Eskişehir Muharebeleri'nden yenik ayrılan Ankara Hükümeti güçleri her türlü desteğe ihtiyaç duyuyordu. Eskişehir'in kuzeyine kadar çekilmek zorunda kalan orduyu yüz bin kişilik bir Yunan ordusu takip ediyordu. Hem asker sayısı bakımından hem de mühimmat bakımından zayıf olan Ankara Hükümeti ordusunun savaşı kaybedeceğinin düşünüldüğü bu günlerde Halide Hanım, Mustafa Kemal Paşa'ya bir mektup göndererek orduya yazılmak istediğini söylemiştir (1962). Onun bu cesareti ve kararlılığı sadece birçok kadına öncülük etmemiş, aynı zamanda Anadolu halkının ve ordunun da istekliliğini artırmıştır. Bu dönemde Halide Hanım'ın gerçek bir Milli Mücadele aktörü haline geldiğini görüyoruz. Zaman zaman cepheleri gezerek moral veren Halide Hanım aynı zamanda birçok kadına da ilham olmuştur (Enginün, 1989).

Halide Hanım cephede geçirdiği süre boyunca savaşa fiili olarak katılmamıştır. Ancak bu süre zarfında cephe bölgelerinde ya da Hilal-i Ahmer Cemiyeti faaliyetlerinde aktif rol almış ve buralarda halkı ve askerleri cesaretlendirici konuşmalar yapmıştır. Bu noktada Halide Hanım'ın Isparta'daki çalışmalarından kısaca bahsedilmelidir.

Halide Hanım Isparta'ya Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin açacağı yeni hastanenin açılışına katılmak üzere, Başkomutanlık Meydan Savaşı'nın hemen öncesinde gelmiştir. Bu açılışta kendisini dinlemeye gelen büyük bir kalabalığa hitap etmiş ve onlara barışın

öneminden bahsetmiştir (Adıvar, 1962). Buna ek olarak bir zaman Ispartalı kadınlara da konuşmuş ve yine burada bir askeri garnizonda subaylara misafir olmuştur. Bu konuşmalarında Halide Hanım'ın barış, yeni bir devlet, Anadolu'nun egemen olduğu bir yönetim gibi konular üzerinde durduğu görülmektedir. Buradan çıkarılacak sonuç, Halide Hanım'ın propaganda çalışmalarının üzerine savaş sonrası yeni bir düzen için de zemin hazırlamaya çalıştığı olabilir. Halide Hanım'ın çalışmalarının Milli Mücadele'nin başından sonuna kadar geçirdiği değişim incelenirse, daha önceki bölümlerde açıklanan Ankara Hükümeti hareketi ile özdeşlikler taşıdığı görülebilir. Protesto mitingleri ile başlayan süreç Halide Hanım için de geçerli olmuş, ardından Milli Mücadele'de haberleşmenin gelişmesi için katkıda bulunmuştur. Yine Halide Hanım'ın çalışmaları ve söylevleri askeri başarılar ve başarısızlıklar üzerine değişim göstermiş ve savaşın sonlarına yakın yeni düzene geçiş ajandasına eklenmiştir. Bu aslında bir yerde Ankara Hükümeti'nin Milli Mücadele ajandası idi. İşgallerin karşısında çeşitli bölgelerde yapılan protestolar desteklenmiş ve bu protestoları destekleyen kanaat önderleri Ankara'ya davet edilerek bir meclis oluşturulmuştu. Daha sonra düzenli bir ordu kurma ve Tekâlif-i Milliye emirleri gibi halkı rahatsız edecek hükümler çeşitli propagandalar ile desteklendirilmiştir. Karşı gelenler cezalandırılmıştır. Savaşın son dönemlerinde ise Ankara Hükümeti'nin eski işgalci devletler ile barış ve anlaşma zeminine girdiği ve yeni devleti düzenin bir parçası yapamaya başladığı gözlenebilir.

3.1.3 Halide Edib Adıvar'ın Eserlerinde Milli Mücadele Dönemi

Halide Hanım Milli Mücadele Dönemi'nin öncesinde, süresince ve sonrasında bu konu ile ilgili birçok kitap ve yazı yayımlanmıştır. Bu kitaplardan en ünlüsü elbette ki *Türk'ün Ateşle İmtihanı*'dır. Kitap Halide Hanım'ın ağzından Kurtuluş Savaşı yıllarının bir özeti gibidir. Mondros Ateşkes Antlaşması ile başlayan süreç 1923'e kadar ele alınmış ve bu süre zarfında Halide Hanım'ın gözünden Milli Mücadele anlatılmıştır. Bu kitabın çeşitli bölümleri Halide Hanım'ın Milli Mücadele'deki rolü hakkında bilgi vermektedir. Kendisi özellikle İstanbul'da geçen yıllarında giriştiği protesto faaliyetlerini, katıldığı mitingleri ve konuşmaları detaylı bir şekilde anlatıyor. Sonraki bölümlerde ise Halide Hanım'ın eşi ile İstanbul'dan kaçması Ankara'ya gelmesi ve burada gözlemlediği olaylar ve anıları yer alıyor.

Bu eserde göze çarpan bazı önemli noktalar da mevcuttur. Öncelikle söylenebilir ki bu eser oldukça objektif bir bakış açısı ile yazılmıştır. Halide Hanım'ın bazı konularda

Mustafa Kemal Paşa'ya katılmadığını veya sürdürülen mücadeleye daha hümanist bir bakış açısı ile yaklaştığını söylemek mümkündür. İkinci bir nokta ise, bu eserin Halide Hanım tarafından otosansüre uğradığının itiraf edilmesidir (Adivar, 1962). Halide Hanım'ın Cumhuriyet'in ilanından sonra Türkiye'den ayrıldığı günlerde bu kitap ilk olarak *Turkish Ordeal* adıyla İngilizce olarak çıkmış, Türkçesi ancak 1960'lı yıllarda hazırlanmıştır. İngilizcesi ile Türkçesi arasında büyük farklılıklar bulunmayan bu eserde Halide Hanım Mustafa Kemal Paşa'nın kişiliği ve savaş sonrası yeni düzende alacağı rol hakkında endişeler duymuş olsa da bunları kitaplarında yazmaktan kaçınmıştır.

Bu durum hem Halide Hanım'ın Mustafa Kemal Paşa'ya duyduğu saygıdan hem de Milli Mücadele ruhuna zarar vermek istememesinden kaynaklanıyor olabilir. Kitapta Halide Hanım'ın Mustafa Kemal Paşa'ya duyduğu saygı, onun askeri dehasına olan inancı ve devrimci kişiliğinin getirdiği heyecanlar oldukça sık bir şekilde aktarılmaktadır. Öte yandan Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa öyle özdeşleşmiş iki olgu haline gelmiştir ki, bu dönemden sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde bu durumu gölgelemek belki de iç meseleleri ile boğuşan yeni devleti daha da zor bir duruma düşürecektir. Halide Hanım Milli Mücadele Dönemi'nde Mustafa Kemal Paşa'nın tek adam siyaseti sürdürmek istemesinden kimi zaman rahatsız olmuş ve bu durumun yeni devletleşme sürecinde devam edeceği kaygısını taşımıştır. Bu konudaki itirafları *Türk'ün Ateşle İmtihanı*'nda satır aralarında görsek de bu satırların oldukça kısa ve sade kaldığı belirtilmelidir. Belki de yukarıda verilen sebeplerden ötürü Halide Hanım'ın bu eleştirileri ve itirafları uzatmadığı ve bu konularda sessiz kaldığı tahmin edilebilir.

Ateşten Gömlek Halide Edib'in Sakarya Meydan Savaşı'nın destanı olarak hikâyeleştirilmiş önemli bir eseridir. Buradaki Ayşe karakterinin ve başından geçen hikâyenin yine Halide Hanım ile özdeşleştiği söylenebilir. Burada Ayşe'nin hikâyesi içerisinde anlatılan destan ve savaştan geriye kalan harap Anadolu, milletin ruhuna dokunmayı amaçlamaktadır. Yine Halide Hanım'ın Eskişehir'de Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ndeki çalışmaları ve buradaki anıları bu kitaptaki karakterlerin gözünden hikâyeleştirilmiştir.

Halide Edib'in Milli Mücadele'yi konu edinen başka bir eseri ise *Turan* adlı kitaptır. Aslında Halide Hanım bu kitabı 1912 yılında yayınlamıştı ancak kitap 1930'ların Türkiye'sinden bahsetmekteydi. Bu kitapta anlatılan hikâye ve kahramanların Milli Mücadele'ye ve kendisinin Milli Mücadele'deki rolüne ne kadar uygun düştüğünü kitapta

geçen Kaya karakterine bakarak görebiliriz. Profesör İnci Enginün bu karakteri Halide Edib Hanım'a benzetmiş ve onun Sultanahmet Mitingi'nden sonra oluşmaya başlayan milletin anası rolünü bu kitabında Kaya karakterine verdiğini söylemiştir (1989).

Halide Hanım Milli Mücadele'nin yalnızca en önemli karakterlerinden biri değil aynı zamanda Milli Mücadele'nin kendisidir. İşgalin kara günlerinde İstanbul'daki mitingler ile milleti heyecanlandıran Halide Hanım yeri geldiğinde cephede bile yer almıştır. Yine cephe yıllarını anlattığı hikâyeler heyecan vericidir. Mesela Halide Hanım'ın Sakarya Meydan Savaşı hakkında, burada savaşan komutanlar, askerler, millet ile ilgili muhteşem tasvirleri vardır. Özellikle hikâye-röportaj şeklinde hazırladığı *Duatepe* ve *Kırmızı Tepe* adlı çalışmaları okurken heyecanlanmamak neredeyse imkânsızdır. Özellikle *Duatepe*'de millet savaş alanında çok güzel anlatılmış ve gerçek bir milletin özlemi bu satırlara yansımıştır. Bu hikâyenin önce Hâkimiyet-i Milliye'de daha sonra ise bazı İstanbul gazetelerinde yer aldığı düşünülürse okuyucuyu nasıl derinden kavramış olabileceği tahmin edilebilir.

Bu savaşı izleyen dönemlerde Ankara Hükümeti ordusu Yunan ordusunu Anadolu'da takip etmeye başlar. Bu takip sırasında Halide Hanım da ordu ile birlikte Yunanlıların terk ettiği bölgelere gider. Hatta Garp Cephesi Kumandanlığı'nda kurulan Tetkik-i Mezalim Komisyonu'nda da çalışmalar yapmaktadır. Yunanlılar her şeyi öylesine yakıp yıkmışlardır ki, geçtikleri köyler neredeyse yok olmuş, insanlar öldürülmüş, sağlar ise akıl sağlıklarını yitirmişlerdir. Halide Hanım bu gördüklerini raporlara geçirmekle beraber hikâyelerinde de işlemiştir. *Dağa Çıkan Kurt* adlı eseri bu mezalimleri en acı şekilde aktaran hikâyelerden biridir.

Bu hikâyeler Milli Mücadele'nin kendisidir ve bu mücadelede yer alan isimsiz kahramanlar hikâyelerde işlenmiştir. Cephedeki isimsiz neferler, onları köylerinde bekleyen isimsiz eşleri ve çocukları, bu hikâyelerin en önemli kahramanlarıdır. Yıllar sonra Halide Hanım, Milli Mücadele Dönemi'nde özellikle İsmet Paşa'nın *Şebben'in Kara Hüseyin'i* adlı hikâyesini çok beğendiğini ve bu tür hikâyeleri daha sık işlemesi gerektiğini söylediğini anlatıyor (Adıvar, 1962). Bu hikâyede Şebben ve Hüseyin birbirinden uzakta iki âşıktır. Şebben her ne kadar cephedeki kocasını özlese de bağına taş basar. Hüseyin de eşini özler ancak cepheden ayrılmaz. İki karakter de aşklarını kalplerine gömüp Milli Mücadele için savaşmaya devam eder. Belli ki İsmet Paşa için bu hikâye oldukça dokunaklıdır. Çünkü bu hikâyede yer alan Şebben ve Hüseyin'in Milli Mücadele'de

binlercesi mevcuttur. Okuyucular ise bu hikâyelerden daha da etkileyicidir. Anlatılan bu hikâyeler aslında kendilerine, eş, dost ve akrabalarına aittir.

3.2 Araştırmanın Konusu

Milli Mücadele Dönemi'nde Halide Edib Adıvar'ın eylem ve söylemlerinin rıza mühendisliği kavramlarıyla ne ölçüde örtüştüğünün belirlenmeye çalışılması. Rıza mühendisliği konusunda çalışmaları olan ve bu konuda otorite kabul edilen bilim adamlarının söylemleriyle Halide Edib Adıvar'ın söylemleri arasındaki benzerliklerin ortaya çıkarılması konu edilmiştir.

3.3 Araştırmanın Amaç ve Önemi

Rıza mühendisliği kavramının kavram olarak henüz ortaya çıkmadığı bir dönemde Halide Edib Adıvar'ın yaptığı çalışmaları, kullandığı söylemleri ve bu doğrultuda gerçekleştirdiği eylemlerle bu günden bakıldığında bir rıza mühendisi olduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktır. Rıza mühendisliği kavramının günümüzde zihinleri bulandırmak için yapılan manipülasyonlar olarak tanımlandığı varsayılırsa, Milli Mücadele Dönemi'nde Halide Edip Adıvar'ın bulanmış zihinleri aydınlatmak için bu yöntemi büyük bir ustalıkla kullandığının gösterilmesi bakımından oldukça önemlidir.

3.4 Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmamızı Halide Edib Adıvar'ın konuşmacı olarak katıldığı ve öne çıkan dört miting ile sınırlandırdık. Bu mitinglerde kullandığı söylemleri analiz ederek çalışmamızı oluşturduk.

3.5 Araştırmanın Yöntemi

3.5.1 Söylem Analizi Yaklaşımı

Söylem analizi metodolojik ve kavramsal unsurlardan meydana gelen sosyal hayata dair bir perspektiftir olup, söylem üzerine düşünme (teorik ve meta-teorik öğeler) ve söylemi datalaştırma yolu olarak karakterize edilir. Bu analiz yöntemi sadece geleneksel metodolojilere bir alternatif olmayıp, aynı zamanda bu metodolojilerin içine sokulmuş bakış açılarına karşı bir alternatiftir. Söylem analizi metodolojide genel, kuramsal ve 105 niceliksel yaklaşımlardan, ayrı ayrı nitelendirilen, detaylı ve nitel yaklaşımlara geçiş için gerekli bir çabadır (Wood ve Kroger, 2000).

3.5.2 Araştırmanın Tasarımı

Söylem analizi araştırmamız kendi alanında uzman beş katılımcı ile gerçekleştirildi. Murat ÇINAR tarih öğretmeni, Eyüphan TAŞKAN Türkolog, Mine ÖZBEY Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni, Yeliz ULUDAĞ Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni ve Ezgi ADALI rehberlik ve psikolojik danışmanlık. Katılımcılara konusunda otorite sosyolog/bilim adamlarının rıza mühendisliği ile ilgili tanımlarının yer aldığı bir tablo ve Halide Edib Adıvar'ın Milli Mücadele Dönemi'nde katıldığı mitinglerdeki konuşmaları verilerek eşleşme olup olmadığı konusundaki görüşlerine başvuruldu.

3.5.3 Verilerin Toplanması

Yapılan çalışmanın verileri ek 5 te yer alan forma göre toplanmıştır.

3.6 Bulgular

3.6.1 Verilerin Analizi

1-SULTANAHMET MİTINGİ'NDEKİ KONUŞMASININ METNİ

(6 Mayıs 1919)

1. Kardeşlerim, evlâtlarım!
2. Ruhu göklerde olan ecdadımız minarelerimizden yüz yılın şanlı Osmanlı tarihinin bugünkü faciasını seyrediyor.
3. Bu tarihi, bu muazzam meydanda zafer alayları yapan kahraman ecdadımızın ruhları karşısında, dünyanın bir başından bir başına at süren o nâ-mağlûb erlerin gazapları karşısında başımı kaldırıyor ve diyorum ki: "Ben Türk ve Müslüman tarihinin bedbaht bir kızıyım. Eskileri kadar kahraman fakat bedbaht yeni milletin de bedbaht bir anasıyım. Bu yeni millet nâmına, ulu ecdadımızın ruhları önünde başımı eğip yemin ediyorum. Bugün kolları kesilmiş Türk milletinin geçmiş günlerdeki kadar cesur bir ruhu var.
4. Yemin ediyorum ki göğsünü adalet ve insaniyetten alan ecdadımın İlâhî namusuna hıyanet etmeyeceğiz.
5. Allah'ıma ve hakka dayanarak Türk milletinin son yolunu size ve dünyaya ilân ediyorum.
6. Beni dinleyiniz:
7. Kardeşlerim, evlâtlarım!
8. Asırlardan beri sinsi sinsi devam eden Avrupa'nın istilâ siyaseti her vakit Türk toprakları üzerinde en vicdansız bir şekilde tecelli etmiştir. Ay'da ve yıldızlarda zapt edilecek Müslüman ve Türk toprakları ve milletleri olduğunu haber alsın oraya istilâ ordusu göndermek için mutlak yol bulacak olan Avrupa'nın eline nihayet bir fırsat geçmiştir.
9. Türk'e zalim ve günahkâr diyen, milletlerin günahı için mahkeme kuranların bu günahı o kadar çirkin ve sefil bir günah ki, lekesini engin denizlerin nihayetsiz suları yıkamayacaktır.
10. Avrupa'nın bu günahı karşısında sizin için bugün yegane yükselen ses Müslüman dünyasının sesi!

11. Esaret boyunduruğunun zincirleri tâ canına geçmiş olan Müslüman kardeşleriniz sizin için bugün gür sesleriyle haykırıyorlar.
12. Ben kardeş Müslüman dünyalarına da sizin nâmınıza yemin ediyorum. Davamız işte şudur:
13. Türkiye'nin mevcut olan hak ve istiklâlinin elinden alınmaması.
14. Türkler ve Türkiye ecdâdlarına ve bayraklarına ve milletimizin ebedî ve ilâî hakkına hıyanet etmeyeceklerdir.
15. Yâ Rabbi! Hakkın ve milletlerin bir mahşeri, bir mahkeme-i kübrâsı hazırlanıyor. Bu mahkemeye millet hakkı çiğneyen zâlimler gelecektir. Ve bu zâlimleri en evvel kendi milletleri mahkûm edecektir. Milletlerin ruhunda her vakit ilâhî bir hak ve büyüklük vardır.
16. Dinleyiniz! Sizin iki dostunuz var.
17. Bugünkü Müslüman âlemi, öteki millet hakkı için bağırarak milletler, birini kazandınız, ötekini bugünkü açtığınız davanın hak ve ulviyeti kazanacaktır.
18. Hükümetler düşmanınız, milletler döşlünüz, kalbinizde isyan kuvvetinizdir.
19. Böyle muazzam bir günü Osmanlı tarihi, Osmanlı toprağında bir defa daha idrak edemeyecektir. Bugün size haber verdiğim milletlerin hak günü uzak değildir. O gün gelirse, içimizden bugün burada bulunanlardan bazıları bu dava yolunda ölmüş olursa, onun mezarı üstüne istiklâl bayrağınızla geliniz ve o günü müjdeleyin. Şimdi yemin ediniz ve benimle tekrar ediniz:
20. Milletlerin ilâhî hakkı ilân olunacağı güne kadar kalbimizde heyecanımız kalacak, eksilmeyecektir.
21. Yedi yüz senenin en asil ve büyük mirası olan vakarımızı, adalet ve terbiyemizi unutmayacağız.
22. Yemin ediniz!
23. Yedi yüz senenin tarihini ağlayan minareler altında yemin ediniz:
24. Bayrağımıza, ecdadımızın namusuna hıyanet etmeyeceğiz.

TABLO-1: SULTANAHMET MİTİNGİ KATILIMCI KODLAMALARI

	K-1	K-2	K-3	K-4	K-5	K-T	TOPLAM
1.			F-2				
2.	CH-3			B-2	CH-3		
3.	G-2	B-2	B-2	B-1	B-2	3*B-2	% 60 B-2
4.		G-2		G-1	G-2		
5.		G-2	G-2	G-2	G-2	4*G-2	% 80 G-2
6.							
7.							
8.	LB-3	B-1	LB-3	B-2	B-1		
9.		G-1		LB-3	B-2		
10.	LB-2	F-1	F-1	F-1	F-1	4* F-1	% 80 F-1
11.				LB-3	G-1		
12.		LB-3	CS-1	G-1			
13.		LB-3		G-1			
14.	F-2			LB-1	G-2		
15.			CH-3	G-2	LB-3		
16.	B-1						
17.	B-1		B-1	G-1			
18.		LB-3	CS-1, LB-2	LB-3	LB-3	3*LB-3	%60 LB-3
19.		LB-1	CH-3 B-2	LB-1	LB-1	3*LB-1	%60 LB-1
20.		F-2		LB-1	F-2		
21.	B-2		F-2	LB-1			
22.							
23.		G-2	LB-1	G-2	LB-1		
24.	F-2	G-2	G-2	G-2	G-2	4* G-2	% 80 G-2

Sultan Ahmet mitinginde Halide Edip Adıvar'ın konuşma metni katılımcılara numaralandırılarak sunulmuştur. Miting metnini kendilerine sunulan tabloya göre inceleyen katılımcılar Halide Edip Adıvar'ın söylemlerinin rıza mühendisliği hakkında kabul görmüş bilim insanlarının tanımlamalarından;

F-1 Toplumsallaşmayı amaçlayan kişi rıza mühendisidir.

LB-1 Kitleleri (kışkırtabilen) yönlendirebilen bir kişi rıza mühendisidir.

LB-3 Çıkarları için olayları abartan, kitleleri şiddete sevk eden, ateşli, kitlesel hareketleri özendiren kişiler rıza mühendisidir.

B-2 İnsanların kalplerini ve zihinlerini kazanmanın yolu da onların duygusal güdülerini harekete geçirmektir.

G-2 Rıza Mühendisi halkın tarih, kültür ve muhafazakar değerlerine hitap eden kişidir.

maddeleriyle örtüştüğünü belirtmişlerdir.

Ancak metne ve tabloya bakıldığında katılımcılar yüksek oranda Gramsci'nin "Rıza mühendisi halkın tarih, kültür ve muhafazakâr değerlerine hitap eden kişidir." tanımıyla daha çok örtüştüğünü öngörmüşlerdir.

2-FATİH NUTKU- (19 Mayıs 1919)

1. Müslümanlar, Türkler: Türk ve Müslüman bugün en karanlık gününü yaşıyor. Gece, karanlık bir gece. Fakat insanın hayatında sabah olmayan gece yoktur. Yarın, bu korkunç geceyi yırtıp şaşaalı bir sabah yaratacağız. Yalnız, ışık geldiği vakit gözümüzü güneşe, karanlığa göre baykuşlar gibi açmayalım. Işık geldiği vakit hayatı karşılayacak, karşılayabilecek insanlar hâlinde bulunalım. Millet, iyi ve fena günler gördü. Günah dakikaları ve şanlı dakikalar yaşadı. Fakat kardeşler, bugün ufak günahlarımızın üzerine öyle ateşin (coşkulu) bir kan akmıştır ki, bu kan dünyanın günahını yıkayacak kadar temiz ve mebzuldur [boldur]. O kan, bizim vazifemizi tayin etti, bize bir vazife bıraktı.
2. Hanımlar, bugün elimizde top, tüfek denilen âlet yok, fakat ondan büyük, ondan kuvvetli bir silâhımız var: Hak ve Allah var. [Alkışlar] Top ve tüfek düşer, Hak ve Allah bâkîdir. Topun yüzüne tükürecek kadar evlâtlar, analar, kalbimizde aşk ve îman, milliyet duygusu var. Biz, dünyada millet sınıfına lâayık bir millet olduğumuzu erkek, kadın, hattâ çocuklarımıza kadar ispat ettik.
3. Bugün, memleketimiz, taksim edilmek tehlikesi karşısında. Adım, adım, kendi dünümüzdeki [alçak, aşağı] milletleri başımıza efendi yapmak istiyorlar. Bugün, İzmir, yarın Konya, öbür gün İstanbul, sonra Müslüman dünyasının başı olan Türk susturulmuş olacaktır.
4. Buna karşı ne silâhımız var?
5. Kurşun, top, bomba mı?
6. Bir top bebeklerimizi öldürebilir. Bizim bundan da kavî [dayanıklı, güçlü, zorlu] silahlarımız var. Sesimizi dünya mutlak işitecektir. İşitmek ve işittirmek için bugün, kuvvetli ve metin [dayanıklı] bir millet hâlinde bulunmalıyız. Bugün Türkler, dâvalarını halledinceye kadar, nasıl kurun-ı vustada [ortaçağda] haftada üç gün Allah mütarekesi yapıldı idiyse, öyle Allah mütarekesi akte dilmelidir.
7. Arkadaşlar, Müslümanlar, Türkler! Bugün burada toplanan şu halk kütlesinin bir tek isteği var; o da, en tabî haklarının kendisinden alınmamasıdır. İstedğimiz basit, yüksek, ve ulvî bir haktır. Bizim sözümüzü onlar dinlemeyebilirler. Fakat biz padişahımızdan babalık etmesini rica ederiz. Biz, erkeklerimizle beraber, milletin kalbinden gelen en kuvvetli, en akıllı, en cesur, milleti en çok temsil edecek bir kabine isteriz. Padişahımıza, halkın hissiyatını tebliğ eder ve deriz ki: İşte kara bir gün yaşıyoruz, bugün herkes susmuştur, bugün Türk ve Müslüman, Padişahın etrafında toplanmıştır.
8. Hanımlar, efendiler!

9. Bugün, bunun beş misli bir miting de yapmış olsak, bunun semeresini göremeyiz. Fakat yarın var, çocuklarımız var. Buradaki Türk, Müslüman âleminin kalbidir; siz de düşdüğünüz vakit birçok şeyler düşecektir. Kadınlar, silâhsız ve zayıf, fakat kalbi gayet metindir. Bütün âlemi İslâm, hep kardeşimizdir. Bundan dönen Türk kadını değildir. Yaşasın milletimiz!

TABLO-2: FATİH NUTKU KATILIMCI KODLAMALARI

	K-1	K-2	K-3	K-4	K-5	K-T	TOPLAM
1.	B-2	CH-3 LB-2	CH-2 B-2	LB-1 LB-3	B-2 LB-2		
2.	G-2 F-2	LB-2	F-2 B-1	G2- G-1	G-2	3* G-2	% 60 G-2
3.	LB-3	B-2	B-2	B-1	B-2	3* B-2	% 60 B-2
4.							
5.							
6.	G-2	G-1		LB-2 G-1	G-1 G-2	3* G-1	% 60 G-1
7.	CS-1	LB-3 CS-1	CS-1 F-2	B-1 LB-2	CS-1	4* CS-1	%80 CS-1
8.							
9.	LB-1		LB-3	G-2	F-2 B-2		

Fatih mitinginde Halide Edip Adıvar'ın konuşma metni katılımcılara numaralandırılarak sunulmuştur. Miting metnini kendilerine sunulan tabloya göre inceleyen katılımcılar Halide Edib Adıvar'ın söylemlerinin rıza mühendisliği hakkında kabul görmüş bilim insanlarının tanımlamalarından;

B-2 İnsanların kalplerini ve zihinlerini kazanmanın yolu da onların duygusal güdülerini harekete geçirmektir.

G-1 Rıza mühendisi halka ve desteğine sahip olduğu sürece güçlüdür.

G-2 Rıza mühendisi halkın tarih, kültür ve muhafazakâr değerlerine hitap eden kişidir.

CS-1 Birleşik bir harekete öncülük eden kişi rıza mühendisidir.

maddeleriyle örtüştüğünü belirtmişlerdir.

Ancak metne ve tabloya bakıldığında katılımcılar yüksek oranda Curran&Seaton'nun "Birleşik bir harekete öncülük eden kişi rıza mühendisidir." tanımıyla daha çok örtüştüğünü öngörmüşlerdir.

3-ÖĞRETMENLER TOPLANTISINDAKİ NUTKU- (21 Mayıs 1919)

1. Müslümanların tarihinde bugünkü heyecan kadar heyecan görülmemiştir. Titreyen kalplerin aksi, Müslüman âleminin her noktasında hissediliyor. Bizim dâvamız bir Türk dâvası değil, Müslüman âleminin dâvasıdır.
2. Yalnız bir nokta var. Bugünkü Osmanlı Türkiye'si, mevki itibariyle İslâmîliğin dimağıdır, kalbidir; Türkiye ezilir ezilmez, Müslüman âleminin istiklâli örtülmüş ve gömülmüştür. Yedi yüz senelik ananeye malik [geleneğe sahip] bir devlet üzerine 100 senelik bir millet oturamaz diyorlar. Bunlar, mitinglerde söylenebilir; fakat biz muallime ve muallimler [öğretmenler] kendimizi aldatmayalım. Ben, maddî nokta-i nazardan bedbinim [karamsar]. Fakat manevî sermayemize o kadar îmanım var ki, yapayalnız kalsam bile, yarın için bir Müslüman ve Türk âlemi doğacağına îman ederim. Nikbin [iyimser] olurken hesabımızı iyi turalım. Arkadaşlar, tarihte Çanakkale Muharebesi gibi bir muharebeye sahip olan bir millet mahvedilemez.
3. Hayattan bugün için hak istemeye, muallimlerin hakkı yoktur fakat yaşarken onu elde edecektir. Muharebeden sonra silâhsız, fakat kalbi çok kıymetli Türkiye vardır. Müslüman âleminde, bugünkü uyanmış heyecanı zinhar [sakın] unutmayınız.
4. Dâvamızın doğruluğuna itikadımız [inanç] vardır. Emin olalım, bizi isteyenlerin arkalarında milletleri vardır. O milletler, ölen ve ihtilâl yapan bir millete lâkayt [ilgisiz] kalamazlar. Bu içtimâda [toplantıda] hepimiz gibi, hepimiz kadar ölmeye hazır olanlar yanlış bir şey düşündüler. Bir kaleye bayrak dikmekle orası bayrak sahibine ait olamaz, dediler. Yunan bayrağı İzmir üzerinde dikilmeyecektir. Bu, can damarımız üzerine yapılan ilk ve son tecrübedir.
5. En kıymetli kuvvetlerimizi israf etmeyelim. En gür sesimizle bugünkü heyecanın kuvvetini ve neler yapacağımızı göstererek susmamalıyız. Tâ ki, kâğıt üzerinde değil, hakikatte bilfiil arzumuzun Türk olduğunu ispat edinceye kadar. Bazı tüfekler önünde insanın kalbi titrer fakat bugün o devir geçti. Vatan aşkı için, insanın heyecanı tükenmez; bu heyecanı idâme [devam ettirmek], dimağ hâlinde olan muallimlerin vazifesidir.

TABLO-3: ÖĞRETMENLER TOPLANTISI KATILIMCI KODLAMALARI

	K-1	K-2	K-3	K-4	K-5	K-T	TOPLAM
1.	LB-2	B-2	F-2	B-2	B-2	3* B-2	% 60 B-2
2.	LB-1 B-2	LB-1 LB-2	B-1 LB-1 G-2	LB-1 LB-3	LB-1 G-2	5* LB-1	% 100 LB-1
3.		F-1		LB-1	F-1		
4.		G-1 B-2	G-1 LB-1	B-2	G-1 G-2	3*G-1	% 60 G-1
5.	LB-3	LB-3	LB-3	LB-1	LB-3	4* LB-3	%80 LB-3

Öğretmenler Toplantısındaki Nutkundaki Halide Edip Adıvar'ın konuşma metni katılımcılara numaralandırılarak sunulmuştur. Miting metnini kendilerine sunulan tabloya göre inceleyen katılımcılar Halide Edip Adıvar'ın söylemlerinin rıza mühendisliği hakkında kabul görmüş bilim insanlarının tanımlamalarından;

B-2 İnsanların kalplerini ve zihinlerini kazanmanın yolu da onların duygusal güdülerini harekete geçirmektir.

G-1 Rıza mühendisi halka ve desteğine sahip olduğu sürece güçlüdür.

LB-3 Çıkarları için olayları abartan, kitleleri şiddete sevk eden, ateşli, kitlesel hareketleri özendiren kişiler rıza mühendisidir.

LB-1 Kitleleri (kışkırtabilen) yönlendirebilen bir kişi rıza mühendisidir.

maddeleriyle örtüştüğünü belirtmişlerdir.

Ancak metne ve tabloya bakıldığında katılımcılar yüksek oranda Le Bon'nun "Kitleleri (kışkırtabilen) yönlendirebilen bir kişi rıza mühendisidir." tanımıyla daha çok örtüştüğünü öngörmüşlerdir.

4-KADIKÖY NUTKU-(22 Mayıs 1919)

1. Müslümanlar, Türkler!
2. Müslüman ve Türk dünyası en siyah bir matemle dalgalanıyor. Bugünkü heyecan emin olunuz ki, Müslüman âlemini bir dalga gibi sarsıyor.
3. Biliniz ki, küçük görünen Türkiye ve Türkler, Müslüman dünyasının kalbidir, başıdır. Türkler'e indirilmek istenen darbe, bütün Müslüman dünyasının kafasını koparmak içindir. Emin olunuz ki, Harbi Umumi'de, birçok Müslüman düşmanlarımızla beraber kan döktü. Galiçya'da, Çanakkale'de, Irak'ta makam-ı hilafete karşı harp ederken, onlar adalet için, beşeriyet [insanlık] için harp ettiler, öldüler. Emin olunuz, aldandılar.
4. Bugün aldanmayalım. Hissedilen bir heyecan var. Bunu söndürmek için icat edilen haberlere inanmayalım. [İnanmıyoruz sedaları] Daha dün, âlemi titreten Almanya, bugün başı önünde geziyor. Kendilerinin olmayan toprakları âleme tevzi etmek [dağıtmak] isteyenler, hakkın sedası önünde eğilecekler ve hakkı teslim edeceklerdir. Dostu Venizelos'a bir hediye veren Mösyü Clemenceau'nun arkasında, milletlerin hak ve adaleti için harbetmiş Fransız milleti vardır. Yunan parasıyla çıkan Fransız gazetelerinden birkaçından maadası, bütün bu hareketleri şayanı takbih [kınanmaya değer] buluyorlar. Türk milletini ve Türkiye'yi parçalamak isteyen LlyodGeorge'in arkasında bir İngiliz milleti vardır. Clemenceau, Llyod George ve bunlardan mürekkep olan dörtler meclisinin arkasından uyanacak, emin olunuz, büyük harpler vardır.
5. Dün, İstanbul'a gelmek isteyen Çarlık vardı. O Çarlığın yerinde bugün yellere esiyor. Niçin?
6. Biz o Çarlığın nefesini Çanakkale'de boğduk. Burada devrilen yalnız Çarlık değildir; adaletsizliktir.
7. Bu adaletsizlik muvakkattir [geçici]. Belki biz de adaletin geldiğini göremeyeceğiz. Fakat o gecikmeyecektir. Bütün adaletlerin üstünde bir adaleti İlâhî vardır ki, o gelecek ve bütün milletleri sarsarak üzerinden geçecektir.
8. Zinhar heyecanlarınızı unutmayınız. Yarın dünyanın son tarihî perdeleri oynandıktan sonra, Türkler ne yaptı diye bize bakacaklardır. Ve Çarlığı boğup adaleti kurtardığımızdan dolayı bizi alkışlayacaklardır. Milletlerin üzerinde hâkim olan adalet, Türk milleti, nihayet senin de hakkını verecektir.

TABLO-4: KADIKÖY NUTKU KATILIMCI KODLAMALARI

	K-1	K-2	K-3	K-4	K-5	K-T	TOPLAM
1.							
2.			LB-3	B-2			
3.	CH-3	CS-1	CS-1 G-2 F-2	CS-1	F-2 LB-3	3*CS-1	% 60 CS-1
4.	G-1	LB-1 G-1	CH-2	LB-1 F-2	G-1 G-2	3* G-1	% 60 G-1
5.		F-2	G-2	F-2			
6.		F-2	G-2	F-2			
7.		F-2	F-2	G-2 F-2	F-2	4* F-2	% 80 F-2
8.	F-2	LB-3	CH-3	LB-2	F-2		

Kadıköy Nutkundaki Halide Edip Adıvar'ın konuşma metni katılımcılara numaralandırılarak sunulmuştur. Miting metnini kendilerine sunulan tabloya göre inceleyen katılımcılar Halide Edip Adıvar'ın söylemlerinin rıza mühendisliği hakkında kabul görmüş bilim insanlarının tanımlamalarından;

G-1 Rıza mühendisi halka ve desteğine sahip olduğu sürece güçlüdür.

C&S-1 Birleşik bir harekete öncülük eden kişi rıza mühendisidir.

F-2 Toplumsal değerlere hitap eden bir lider figürü rıza mühendisidir.

maddeleriyle örtüştüğünü belirtmişlerdir.

Ancak metne ve tabloya bakıldığında katılımcılar yüksek oranda Freud'un "Toplumsal değerlere hitap eden bir lider figürü rıza mühendisidir." tanımıyla daha çok örtüştüğünü öngörmüşlerdir.

3.6.2 Tanımlayıcı İstatistikler

Mitinglerde geçen konuşma metinlerinin numaralandırılmış hali ve tablo halinde sunulan rıza mühendisliği kavramlarının beş katılımcıya göre uyum oranı

Sultanahmet Mitingi;

% 80 F-1 Toplumsallaşmayı amaçlayan kişi rıza mühendisidir.(10. Madde)

% 60 LB-1 Kitleleri (kışkırtabilen) yönlendirebilen bir kişi rıza mühendisidir.(19.Madde)

% 60 LB-3 Çıkarları için olayları abartan, kitleleri şiddete sevk eden, ateşli, kitlesel hareketleri özendiren kişiler rıza mühendisidir.(18. Madde)

% 60 B-2 İnsanların kalplerini ve zihinlerini kazanmanın yolu da onların duygusal güdülerini harekete geçirmektir.(3. Madde)

% 80 G-2 Rıza Mühendisi halkın tarih, kültür ve muhafazakar değerlerine hitap eden kişidir. (5 ve 24. Madde)

Fatih Mitingi;

% 60 B-2 İnsanların kalplerini ve zihinlerini kazanmanın yolu da onların duygusal güdülerini harekete geçirmektir.(3. Madde)

% 60 G-1 Rıza mühendisi halka ve desteğine sahip olduğu sürece güçlüdür.(6. Madde)

% 60 G-2 Rıza mühendisi halkın tarih, kültür ve muhafazakâr değerlerine hitap eden kişidir.(2. Madde)

% 80 CS-1 Birleşik bir harekete öncülük eden kişi rıza mühendisidir. (7. Madde)

Öğretmenler Toplantısı Nutku;

% 60 B-2 İnsanların kalplerini ve zihinlerini kazanmanın yolu da onların duygusal güdülerini harekete geçirmektir. (1.Madde)

% 60 G-1 Rıza mühendisi halka ve desteğine sahip olduğu sürece güçlüdür. (4.Madde)

% 80 LB-3 Çıkarları için olayları abartan, kitleleri şiddete sevk eden, ateşli, kitlesel hareketleri özendiren kişiler rıza mühendisidir. (5. Madde)

% 100 LB-1 Kitleleri (kışkırtabilen) yönlendirebilen bir kişi rıza mühendisidir.(2. Madde)

Kadıköy Nutku;

% 60 G-1 Rıza mühendisi halka ve desteğine sahip olduğu sürece güçlüdür. (4. Madde)

%60 C&S-1 Birleşik bir harekete öncülük eden kişi rıza mühendisidir.(3. Madde)

% 80 F-2 Toplumsal değerlere hitap eden bir lider figürü rıza mühendisidir.(7. Madde)

SONUÇ ve ÖNERİLER

19. yüzyılın sonunda başlayan toplumsal, ekonomik, siyasi gelişmeler kitleler üzerinde büyük bir etkiye sebep olmuştur. Zamanla yaşadığı dünyanın değişmesi kitleleri de bu değişimin bir parçası yapmakla beraber, değişimlerin kitleler üzerinde uygulanması için onları bir hedef haline getirmiştir. Yeni bir ekonomik anlayış, yeni üretim modelleri, yeni siyasi kavramlar, yeni ideolojiler dar bir çevre tarafından ortaya atılmış olsa da uygulamada büyük toplulukların benimsemesine ihtiyaç duyuyordu. Adam Smith *Ulusların Zenginliği*'nde yeni bir ekonomik anlayış ortaya atıyor, Henry Ford geliştirdiği ve araba adını verdiği icadı ile seri üretimi ile üretime yeni bir anlayış getiriyor, öte yandan Amerika Birleşik Devletleri'nin benimsediği siyasi temel Avrupa'nın dengelerini bozuyordu. Bu verilen örneklerin hepsi ortaya çıktığı anda dünyadaki dengeleri bir anda değiştirmede. Ancak zamanla yanına bazı grupları toplayan bu fikirler bir kartopunun çığa dönüşmesi gibi dünya düzeni üzerinde söz sahibi olmaya başladı.

İşte bu yüzden, 19. yüzyılın sonlarına doğru psikoloji ve sosyoloji üzerine çalışmalar yapan bilim insanları, toplulukların düşünce yapılarını incelemek üzere de çalışmalar yapmaya başladı. 20. yüzyılın başlarında Gustave Le Bon, Edward A. Ross veya Sigmund Freud gibi toplumları idare etmek için bilimsel yöntemlerin kullanılması gerektiğini düşünen bilim insanları bu çalışmalara hız verdi. Onların başlattığı çalışmalar bu alanda ortaya konulan düşüncelerin ilk örnekleri olsa da, onların ardından gelen Walter Lippmann ve Edward Bernays'a yeni çalışmalar için kapı açmıştır. Öte yandan, bu çalışmalardan hemen sonra meydana gelen bir dünya savaşı ve kitleler üzerindeki etkileri bu çalışmanın popülerleşmesine olanak vermiştir. İşte bir dünya savaşına sebebiyet verebilecek ve onu sürdürmeye olanak verecek kitleler psikolojisi Lippmann ve Bernays'ın ellerinde bir sosyal mühendislik stratejisine dönüşmeye başlamıştır. Aslında bahsedilen dönemde, önce büyük bir ekonomik genişleme yaşanmış ardından ise tahrip edici bir ekonomik çöküş yaşanmıştır. Bu durum başta halkla ilişkiler olmak üzere genel olarak planlanmış propaganda kampanyası uygulamalarının daha yaygın uygulanmasına neden olmuş ve Amerika ve Avrupa'daki toplumsal dokuda değişimler meydana gelmiştir.

Bu durumun bir sonraki aşaması ise 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artmaya başlayan basın, yayın ve reklamcılık faaliyetleri ile gerçekleşmeye başlamıştır. Ünlü tarihçi, sosyolog ve felsefe adamı Noam Chomsky'nin Edward Herman ile yazdığı Türkçeye *Rızanın Üretimi* olarak çevrilebilecek kitap bu çalışmaların geldiği son noktadır.

Chomsky kendinden önce kitleler üzerinde ekonomik, siyasi ve kültürel çalışmaları incelemiş ve bunları gününün teknolojisi ile harmanlayarak bu çalışmaların en bütün halini ortaya koymuştur. Bu çalışma ile aynı zamanda uzun süredir yapıla gelen propaganda faaliyetlerini mühendislik olarak adlandırmış ve bu faaliyetleri sürdüren liderleri de toplum inşalarının mühendisleri olarak nitelemiştir.

Bu tezde anlatılan şey işte bu kavramların ve kişilerin Türkiye tarihindeki yansımalarına tutulan ışıktır. 19. yüzyılın sonunda toprak kayıpları ile dağılma sürecine giren Osmanlı İmparatorluğu sırası ile Osmanlılık ve İslamcılık gibi ideolojileri tebaasına yansıtarak imparatorluğun ayakta kalması için uğraşmıştır. Bu çalışmalarında başarılı olamayan imparatorluk 20. yüzyılın hemen başındaki yeni savaşlar ile iyice mahvolmuş hem siyasi hem askeri hem de ekonomik açılardan varlığını sürdüremeyecek bir hale gelmiştir. Osmanlı bürokratları ve aydınları bu savaşlar döneminde son bir çaba ile Türkçülük akımını benimsemiş ve bu ideolojinin altında yeni bir hükümet kurmaya çalışmışlardır. I. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılan Osmanlı İmparatorluğu zamanla İtilaf Kuvvetleri'nin işgaline uğramış ve bu milliyetçilik hareketleri bu kuvvetler tarafından zararlı bulunarak engellenmeye çalışılmıştır. Öyle ki bu tür düşünceleri besleyen son Osmanlı Mebusan Meclisi kapatılmış ve mebuslardan bazıları sürgüne gönderilmiştir. İşgale uğrayan devletin çeşitli bölgelerinde çıkan isyanlar ve direnişler başlarda cılız girişimler olsa da zamanla daha büyük bir ülkü hareketine dönüşecektir. Bu dönemde yapılan mitingler, yayınlanan fetvalar ve bildirimler halkın duygularını harekete geçirmiş ve işgallere cevap verilmesine olanak vermiştir. İşte böyle bitap bir halde olan bir toplumun yeniden topyekûn bir savaşa girmesini sağlayan faktörler ve çalışmalar bu tezi ortaya çıkarmıştır. Basın yayın faaliyetleri, kanaat önderlerinin halk üzerindeki etkisi, din ve milliyetçilik gibi ideolojik olguların doğru yansıtılması, kısaca içerisinde rıza mühendisliği tanımına uyacak her şey Milli Mücadele Dönemi'nde görülmektedir.

Bu tezin ikinci bölümünde yukarıda verilen teoriler ve görüşlere göre Milli Mücadele Dönemi ele alınmıştır. Milli Mücadele Dönemi daha önce de belirtildiği gibi oldukça zor şartlar altında bir milletin kurtuluşuna inanması ve bunun için mücadele etmeye karar vermesi ile ortaya çıkmıştır. Bu mücadeleye yakından bakıldığında mücadeleyi meydana getiren birçok faktör olduğuna dikkat çekmek gerekir. Bunlardan ilki elbette ki Mustafa Kemal Paşa'nın liderlik yeteneğidir. Samsun'a geldiği andan İzmir'e giden yola kadar ya da Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanından ölümüne kadar geçen sürede kendisi

devamlı bir lider rolünde Milli Mücadele'yi ve Türkiye Cumhuriyeti'ni şekillendirmiştir. Onun doğal liderliğine bazı önemli kanaat önderleri de eşlik etmiştir. Bunların arasında dönemin aydınları, din adamları ya da siyasetçileri gösterilebilir. Bu kişiler yetilerine göre yürüttükleri propaganda faaliyetleri ile lidere destek vermiş ve halkın bu mücadeleye olan inancını artırmıştır. Bunların arasında Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi ya da milliyetçiliğin babası sayılan Ziya Gökalp'tan bahsetmiştik. Bu kişilerin verdiği vaazlar, yazdıkları ateşli yazılar halkta geniş bir yankı bulmuş ve işgallerin getirdiği baskıyı kırmakta büyük etki göstermiştir. Elbette bu durumda toplumda kabul gören en önemli iki ideoloji olan Türkçülük ve İslamcılık'ın yeri çok büyüktür. Bu ideolojilerin doğru propagandalar ile birleşmesi Milli Mücadele'deki en önemli dönüm noktalarından biridir.

Bu kişilerin Milli Mücadele boyunca yaptıkları çalışmalara kimi zaman bazı propaganda araçları da eklenmiştir. Bu yolda yapılan mitingler milli şuura büyük katkı yapmış ve Milli Mücadele için ilk ateşi yakmıştır. Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yapılan bu mitingler yerel direnişlerin oluşmasına da olanak vermiştir. İlk mitinglerden sonra Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının da bu mitinglere destek verdiği görülmektedir. İlk heyecan dalgası yerel direnişlerle mücadeleye dönüştükten sonra ise daha planlı ve kararlı propaganda çalışmalarına bir yönelim görülmektedir. Mitinglerin, bildirilerin, ya da Anadolu'daki çeşitli yörelerde meydana gelen hadiselerin duyulması için Anadolu Ajansı gibi bir yayın organı ve Hâkimiyet-i Milliye gibi bir gazete kurulmuştur. Bu organlar eliyle yapılan planlı propaganda, sadece İstanbul'dan yapılan karşı propagandanın kırılmasında etkili olmamış, aynı zamanda Milli Mücadele'nin dünya kamuoyunda da tanınmasına olanak vermiştir. Bu propaganda çalışmaları ile hem kendine karşı oluşumların karşısında güçlenen Ankara Hükümeti hem de halk nezdinde kendini kabul ettirmiş ve mücadelede halkın desteğini sağlamıştır. Yine bu propagandalar sayesinde işgal kuvvetlerinin direnci kırılmış ve kendi halklarının desteklerini kaybetmeleri sağlanmıştır.

Son bölümde ise Milli Mücadele'nin en önemli kahramanlarından olan Halide Edib Adıvar'ın bu mücadeledeki yeri ve faaliyetleri incelenmiştir. Halide Hanım, işgalin başladığı günlerden itibaren protesto faaliyetlerine katılmış, İstanbul'da katıldığı mitinglerde yaptığı konuşmalar ile direnişin sembollerinden biri haline gelmiştir. İstanbul'dan ayrıldıktan sonra Ankara'ya gelen Halide Hanım, burada Anadolu Ajansı ve Hâkimiyet-i Milliye yayın organları için çalışmış, yazılı propagandanın etkili yöntemlerinin kullanılmasında Ankara Hükümeti'ne yardımcı olmuştur. Kimi zaman

cephelerde dahi yer alan Halide Hanım, Milli Mücadele'nin kadınlarının örgütlenmesinde büyük bir rol oynamıştır. Ayrıca Halide Hanım'ın hem Milli Mücadele Dönemi'nde hem de daha sonraki dönemlerde Kurtuluş Savaşı hakkında yayınladığı hikâye ve romanlar dönemine damga vurmuştur. Kurtuluş Savaşı'nı çeşitli karakterlerin gözünden anlatan Halide Hanım, bu eserlerinde dönemin adeta bir portresini çizmiştir. Bu yazılarda anlatılan duygu yoğunluğu hem Milli Mücadele Dönemi'nde hem de daha sonraki yıllarda bu ruhun korunmasında büyük bir etki yapmıştır.

İşte bu bahsedilen önemli noktaların hepsi Milli Mücadele Dönemi'nin bir özetini ortaya koymaktadır. Bu özet çeşitli alanlarda bize mücadelenin psikolojik ve kitlesel yönlerini işaret etmekte ve bu dönem boyunca yürütülen propagandaların etkilerinin boyutlarını göz önüne sermektedir. Bu yüzden eğer rıza mühendisliği ve kitleler psikolojisi gibi kavramların gelişimi tarihsel olgular üzerinde açıklanmak isterse Milli Mücadele Dönemi'nde Ankara Hükümeti'nin yürüttüğü çalışmalar bu konunun en güzel örneklerinden biri olacaktır.

Halide Hanım'ın bu aşamaları uygularken gerçek anlamda bir rıza mühendisliği kavramının ya da bu kavramı ortaya atan teoristlerin izinde olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Nitekim Chomsky ya da Bernays gibi yazarlar Halide Hanım'ın yaşadığı dönemden sonraki zamanlarda teorilerini ortaya koymuştur.

Yine de Halide Hanım'ın Milli Mücadele Dönemi çalışmalarına baktığımızda kendisinin hem geçmişteki yaklaşımlardan dersler çıkardığını hem de gelecekteki yazarların düşüncelerine öncülük ettiğini iddia edebiliriz.

Gustave Le Bon'a göre, aydının toplumların hareketlendirilmesinde ne kadar büyük bir öneme sahip olduğu belirtilmektedir. Aydın tabiri kullanılabilen kişiler imkân bulup kendilerini halk ile etkileştirebildiklerinde onları çeşitli hareketlere ya da görüşlere ikna edebilmektedir. Halide Hanım döneminin sayılı entelektüellerinden biridir. Robert Koleji'nin ilk Türk kadın mezunudur ve hatta dönemin aydınları arasında dahi çok önemli bir yere sahiptir. Yıllarca yaptığı gazetecilik kendisini belli bir çevreye tanıtmış, düşüncelerinden ilham alabilecek bir kitle yaratmıştır. Yine de Halide Hanım'ın toplum içerisindeki en büyük sıçramasını Sultanahmet Mitingi'nde yaptığı unutulmaz konuşma ile yaptığını söyleyebiliriz. Bu konuşma Halide Hanım ile hitap ettiği toplum arasındaki en önemli ilişki sayılabilir. Le Bon'un öngördüğü şekilde daha öncesinden de tanınan bir

aydın, konuşma için yeterli bir destek almış, konuşmasını yapmış ve kitlelerin böyle bir mücadeleye olan bakış açısını ortaya çıkarmıştır.

Özellikle toplumun baskın karakterleri olan erkeklerin bir kadın aydının konuşması ile gösterdiği tepki ayrı bir inceleme konusudur. Yine de burada Halide Hanım'ın aydın kişiliğinin imkânlar dâhilinde nasıl bir etki yaptığını göstermek önemlidir. Bu topluma ait bireylerin bir imparatorluk kültürü içerisinde doğan ancak hayatlarının son yıllarında içerisinde buldukları kültürün dağılmasına ve işgaline seyirci olan bir grup olduğunu hatırlamak gereklidir. Fiziksel ve ruhsal hal bu kadar kötü iken bu grubun bir aydın tarafından yeniden ateşlenmesi, Le Bon'un işaret ettiği etkilere önemli bir örnektir.

Bu nokta bizi bir yandan da Freud'un ortaya attığı başka bir teori ile karşılaştırmaktadır. Freud'a göre yönetilmeye ihtiyaç duyan toplumlar kendilerine bir lider aramaktadır. Bu topluma lider olacak kişi eğer kendisini topluma sevdiren ve saydırırsa toplum üzerinde mutlak bir söz geçirme yeteneğine sahip olabilir. Aslında yukarıda yapılan tanım Milli Mücadele Dönemi'nin ve Mustafa Kemal Atatürk'ün bu mücadeledeki yerinin özeti gibidir. Şüphesiz Atatürk Milli Mücadele'nin en önemli karakteridir, yine de Atatürk dahi bu rolde iken kendisine yardımcı liderler ve aydınlar toplamıştır ve bunlardan biri Halide Hanım'dır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yapısı düşünüldüğünde uzun yıllar boyunca yönetilmeye alışmış bir toplumun varlığından söz etmek mümkündür. Diğer Avrupa devletlerine nazaran Osmanlı'ya daha geç gelen seçimli monarşinin de kitleler üzerinde oldukça büyük bir etkisi vardır. Milli Mücadele Dönemi'nden sadece on yıl önce kendisine seçim hakkı tanınan bu toplumun bir yöneticiye ihtiyaç duyacağı tahmin edilebilir. Atatürk Çanakkale Cephesi'nde kazandığı takdirle Milli Mücadele Dönemi'nde Anadolu halkının karşısına çıkıp kendini onlara sevdirmiş ve saydırmıştır. Halide Hanım için de bu durum oldukça geçerlidir.

Halide Hanım'ın toplumda kabul görmesi Milli Mücadele Dönemi'nin öncesine dayanır. Ancak yazılarından, anılarından ve hikâyelerinden de fark edileceği üzere Halide Hanım Anadolu'daki günlerinde de önemli çalışmalar yürütmüştür. Yukarıdaki bölümlerde Halide Hanım'ın yeri geldiğinde İsmet Paşa ile cephelere giderek askerlere moral verdiği, yeri geldiğinde hemşire olarak hizmet verdiği, yeri geldiğinde ise Anadolu'daki diğer kadınlar ile hükümet adına çalışmalar yaptığından bahsedilmiştir. Bu çalışmalarda Halide Hanım'ın oldukça öne çıkan bir figür olduğu ve etrafındaki kişileri iyi bir şekilde

örgütlediği görülmektedir. Halide Hanım savaşın keşmekeşinde gerektiğinde hemşirelere liderlik etmiştir. Ayrıca Ankara Hükümeti bürokratlarının eşleri ile de yakından ilgilenen Halide Hanım, kendilerini alışlagelmedik bir ortamda bulan kadınlara da sahip çıkmıştır. Bu iki örnekte de ne yapacağından tam emin olamayan iki grup ve onların ihtiyacı olan, sevilen ve onları örgütleyerek yönetecek bir lider tasvir edilmektedir. Bu durum da Halide Hanım'ın Anadolu'daki rolü ile Freud'un lider temalı teorisi arasında bir bağlantı yaratmaktadır.

Halide Hanım'ın toplumu yönetmekte sahip olduğu başka bir rol ise kendisinin gazeteci kimliği ile ilişkilidir. Daha önceki bölümlerde medyanın toplumların şekillenmesindeki rolünün altı çizilmiştir. Bu durum aslında 19. yüzyıla dayanmaktadır ve bu rolün kitle mühendisliği çalışmalarında sahip olduğu rolü ilk açıklama yoluna giden yazarlar Curran ve Seaton'dur. İkili çalışmalarını 19. yüzyıl İngiltere'sinde medyanın yaygınlaşması ve bunun bir sonucu olarak ülkedeki işçi seçmen eğilimindeki faktöre dayandırmaktadır. Bu çalışma medyanın toplum mühendisliği kavramındaki önemine dikkat çekerken bir taraftan da aslında Halide Hanım'ın da bu kavramın önemine olan inancını ve bu kavramı kullanmaktaki ustalığını ortaya koymaktadır.

Halide Hanım İstanbul'daki yaşantısında uzun süre boyunca gazetecilik yapmıştı. Anadolu'ya geçtikten sonra da bu vazifesine devam etmiştir. Yunus Nadi ile Anadolu Ajansı'nı kuran Halide Hanım haberlerin yerel halka ulaştırılmasına büyük önem vermiştir. Bu dönemde İstanbul Hükümeti'nin karşı propaganda çalışmalarına karşı direnen ajans, Anadolu'nun tek haber sağlayıcısı konumuna gelmiştir. Düşünüldüğünde eğer Halide Hanım medyanın gücünü hafife alsaydı ve İstanbul Hükümeti'nin propagandaları ile savaşınsaydı Milli Mücadele halk arasında olgunlaşır ve nihayete varır mıydı? Özellikle İstanbul Hükümeti'nin erişebildiği yerlerde Ankara Hükümeti'ne karşı ayaklanmalar çıkartması bu durumun tehlikesini ortaya koymaktadır. Anadolu Ajansı ve Halide Hanım'ın çalışmaları bu tür ayaklanmaları mümkün merteye bastırılmış ve Anadolu'yu mücadelenin gerekliliğine bağlamıştır.

Yukarıda bahsedildiği üzere medya ve bu kavramın etkin bir biçimde kullanılması Milli Mücadele Dönemi için önemli bir dönüm noktasıdır. Ancak asıl önem teşkil eden durum ise medyanın kontrolü ve ulaşılan kitlelerin kontrole verecekleri tepkiyi ölçmek üzerine olmalıdır.

Anadolu Ajansı'nın kuruluşundaki önemli noktalardan birisi de halkın propaganda faaliyetleri ile mücadelede etkin rol almasını sağlamaktır. Bu durum doğrudan bir hükümet etkisini de medya üzerinden servis edilen haberler ile bağlantılı bir hale getirmiştir. Bernays'ın bu rolü bir güdümlenme ile nitelenmesi açıklanabilir bir durumdur. Milli Mücadele Dönemi'nde yapılan bu propaganda çalışmalarını da bir açıdan güdümlenme kavramı ile ilişkilendirebiliriz bir yandan da aksini iddia edebiliriz.

Atatürk ve Halide Hanım'ın direktifleri ile ajanstan yayılan haberler hızlı ve etkin bir biçimde Anadolu'ya ulaşmakta, öte yandan İstanbul Hükümeti haber kanallarını saf dışı bırakma amacı taşımaktadır. Bu durumu günümüz dünyası ile kıyasladığımızda bunun bir güdümlenme çabası olduğunu düşünebiliriz. Ancak Bernays'ın da yine eklediği gibi eğitim seviyesi düşük olan bir grubun aldığı haberlerin baskınlığına göre tepki vermesi muhtemel olduğundan Halide Hanım ve Atatürk riske girmemeyi tercih etmiştir.

Anadolu'daki halk yıllarca haber alma teşkilatlarının zayıf olduğu bir çevrede yaşamış ve doğru düzgün bir eğitime tabi tutulamamıştır. Fırsat buldukları takdirde kendilerinin atadan lider bellediği padişahın sözde emirlerini dinleyecekleri tahmin edilebilir. Asıl güdümlenmeyi İstanbul Hükümeti propagandaları olarak gören Halide Hanım bu durumun önüne geçmeyi tercih etmiştir. Halkın çeşitli kavramlarla desteklenen kararın propaganda haberlerine karşı korunmasını destekleyen Halide Hanım'ın bir noktada Bernays'ın öne sürdüğü etkileşimlere örnek olduğu söylenebilir. Zira medya güdümlenmesinden uzakta kalan Anadolu halkı mücadeleye olan inancını her daim artırmış ve mücadelenin kazanılmasında önemli rol oynamıştır. Belki de bu durum Bernays'ın çalışmalarındaki aksi yöndeki örneğin bir açıklayıcısı olmuştur.

Hükümet ve medya arasındaki bağlantıdan söz eden başka bir yazar ise Noam Chomsky'dir. Kendisi rıza mühendisliği kavramını daha kötümser bir yaklaşımda ele almış ve hükümetlerin medya ile kazanç-kazanç ilişkisinde olduğunu söylemiştir. İki gücün birlikte hareket ettiği durumlarda kitlelerin iknasının kolaylaştığını savunan bu görüşe de Halide Hanım önemli bir örnektir.

Milli Mücadele Dönemi'nde bu ilişkiyi temsil eden iki kavram Ankara Hükümeti ve Anadolu Ajansı, bu ilişkiyi temsil eden iki lider de Atatürk ile Halide Edib Adıvar'dır. İkili daha önce de yukarıda bahsedildiği üzere medyayı oldukça etkili kullanarak hükümetin gücünü ve ikna kabiliyetini artırmıştır. Bunun yanında Chomsky'nin başka bir teorisi olan hükümet temsilcileri ile gazetecilerin arasındaki ilişki yine Atatürk ve Halide Hanım

arasında da vardır. Halide Hanım çeşitli görüşmelerde Atatürk'ün maiyetinde bulunmuş ve kendisi ile birçok geziye katılmıştır. Bu temsil belki de hükümet ile medyanın beraber olduğu algısı yaratmış ve kitlelerin iknasında önemli bir rol oynamıştır.

Söylem Analizi, Sonucu ve Değerlendirmesi

Milli mücadele yıllarında rıza mühendisliği ile ilgili çalışmamızda tez konusu olarak Halide Edib Adıvar özelinden yola çıktık. Dönemin vatansever aydınları siyaset ve bilim insanların tek bir amacı vardı o da vatanın tekrar bağımsızlığına kavuşması idi. Bunun için her bir yazar, aydın, din adamı ve kanaat önderi çalışma alanına göre halkı bağımsızlığa inandırmak için elinden gelen çalışmayı yapıyordu.

Bunların içinde Halide Edib Adıvar'ı öne çıkaran önemli faktörler vardır elbette. Aydın kimliğinin yanında bir kadın olması yabancı dili iyi derece biliyor olması gibi. Milli Mücadele yıllarını esas alarak rıza mühendisliği kavramı açısından bakıldığında; bu konuda otorite sayılan bilim adamlarının bir rıza mühendisinde olması gerektiğini düşündükleri vasıfları Halide Edib Adıvar'da görmek mümkündür.

Katılımcılarla birlikte yaptığımız çalışmaya bakıldığında hemen her cümlesinin bir mühendislik eseri olduğu görülen Halide Edib Adıvar bu konuda eser veren çoğu bilim adamının işaret ettiği rıza mühendisliği kavramıyla örtüştüğü görülmektedir.

Halide Edib Adıvar'ın katıldığı mitinglerdeki söylem analizine göre yapılan çalışmamızda Gramsci, Freud, Curran&Seaton ve Le Bon gibi konusunda otorite bilim adamlarının rıza mühendisliği ile ilgili yaptıkları çalışmalarla neredeyse bire bir denilecek kadar paralellik gösterdiği söylenebilir.

Katılımcılarla yaptığımız çalışma sonucunda oluşan tabloya göre Halide Edib Adıvar'ın söylemlerinden çıkan ortak görüş şunlardır:

- Gramsci'nin “Rıza mühendisi halkın tarih, kültür ve muhafazakâr değerlerine hitap eden kişidir.”
- Curran&Seaton'nun “Birleşik bir harekete öncülük eden kişi rıza mühendisidir.”
- Le Bon'nun “Kitleleri (kışkırtabilen) yönlendirebilen bir kişi rıza mühendisidir.”
- Freud'un “Toplumsal değerlere hitap eden bir lider figürü rıza mühendisidir.”

Milli Mücadele yıllarında Halide Edib Adıvar'ın halkın bağımsızlık yolunda inancını tekrar kazanması için üstlendiği rol, katıldığı mitinglerdeki konuşmaları incelendiğinde yaptığımız araştırma ve son kertede katılımcıların görüşleri doğrultusunda bir rıza mühendisi olduğu sonucunu karşımıza çıkarmaktadır. Bu tez çalışmasının sonucu olarak söylenebilir ki Halide Edib Adıvar bir rıza mühendisidir. Rıza mühendisliği kavramı her ne kadar sonradan ortaya çıkmış olsa da yapılan çalışmalarından verdiği eserlerinden çeşitli açık hava toplantılarında yaptığı konuşmalardan yola çıkıldığında Halide Edib Adıvar'ın bir rıza mühendisliği çalışması gerçekleştirmiş olduğu aşikârdır.

Hedef kitlesini tanıması, toplumsal değerlere hitap etmesi, halkı birleştirecek hareketin öncülüğünü yapması, toplumu heyecanlandırarak hedefe yönlendirme çalışmalarının olması Halide Edib Adıvar'ın o dönem halkın ihtiyaç duyduğu özelliklerde bir rıza mühendisi olarak karşımıza çıkmasının temel etkenlerindedir. Milli Mücadele Dönemi'nin zaferle sonuçlandığı göz önünde bulundurulduğunda Halide Edib Adıvar tarafından halkın inancı için yapılan rıza İmalatı faaliyetleri rıza mühendisliği kavramının sadece manipülasyondan ibaret olmadığı hatta bulanık zihinlerin aydınlanması için en etkili yöntem olduğunu gözler önüne sermesi bakımından çok önemlidir.

KAYNAKÇA

- Acehan, A. 2008. *Osmanlı Devleti'nin Sürgün Politikası ve Sürgün Yerleri. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. 1 (5). 12-29.*
- Adivar, H. E. 1920. *Ateşten Gömlek, İstanbul: Teşebbüs.*
- Adivar, H. E. 1930. *Turkey Faces West: A Turkish View of Recent Changes and Their Origin. New Heaven: Yale University Press.*
- Adivar, H. E. 1962. *Türk'ün Ateşle İmtihanı. İstanbul: Atlas.*
- Albayrak, S. 1996. *Son Devir Osmanlı Uleması. İstanbul: Başkanlı. Ankara Üniversitesi Gazeteler Veritabanı.*
- Arıburnu, K. 1951. *Milli Mücadelede İstanbul Mitingleri. Ankara: Yeni Desen Matbaası.*
- Armaoğlu, Fahir. 1986. *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi: 1914-1980. Ankara: Türkiye İş Bankası.*
- Aşkun, V. C. 1945. *Sivas Kongresi. Sivas: Kamil Matbaası.*
- Bayur, H. 1963. *Atatürk, Hayatı ve Eseri. 1. Ankara: Güven Basımevi.*
- Beaverbrook, M. A. 1963. *The Decline and Fall of Lloyd George: and Great was the fall thereof. London: Collins.*
- Berkes, N. 1954. Ziya Gökalp: His Contribution to Turkish Nationalism. *The Middle East Journal. 8 (4). 375-390.*
- Bernays, E. L. 1928. *Propaganda. New York: Routledge.*
- Bernays, E. L. 1947. The Engineering of Consent *Annals of the American Academy of Political and Social Science. 250 (1).*
- Bernays, E. L. 1951. *Crystallizing the Public Opinion. New York: Liveright.*
- Blanchard, M. 1998. *History of the Mass Media in the United States: An Encyclopedia. New York: Routledge.*
- Blumer, H. 1969. *Collective Behavior. New York: Barnes and Noble.*

- Cebesoy, A. F. 1953. *Milli Mücadele Hatırları*. İstanbul: Vatan Neşriyatı.
- Curran J. & Seaton, J. *Power Without Responsibility: The Press, Broadcasting, and New Media in Britain*. New York: Routledge.
- Ditcher, E. 1964. *Handbook of Consumer Motivations*. New York: McGraw&Hill.
- Erdoğan, M. 1985. *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*. İstanbul: Güryay.
- Enginün, İ. 1989. *Halide Edib Adıvar*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Erol, S. 2009. *Introduction to House with Wisteria: Memoirs of Turkey Old and New by Halide Edip Adıvar*. London: Transaction Publishers.
- Evans, L. 1965. *United States Policy and Partition of Turkey*. Baltimore: John Hopkins Press.
- Fisher, D. J. 2009. *Cultural Theory and Psychoanalytic Tradition*. London: Transaction.
- Freud, S. 1921. *Group Psychology and the Analysis of the Ego*. New York: W. W. Norton.
- Fukuyama, F. 2011. *The Origins of Political Order: From Prehuman Times to the French Revolution*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Gill, “*Epistemology, Ontology and the Italian School*”, s. 23-24.
- Gordon, L. 1932. *American Relations with Turkey, 1830-1930: An Economic Interpretation*. London: University of Pennsylvania Press.
- Göztepe, T. M. 1969. *Osmanoğullarının Son Padişahı Vahdeddin Mütareke Gayyasında. İstanbul: Sebil*.
- Gramsci, *Selections From the Prison Notebooks*, s. 328
- Gramsci, *Selections From the Prison Notebooks*, s.403.
- Grunig, J. & Hunt, T. 1984. *Managing Public Relations*. California: Holt, Rinehart and Winston.

- Grunig, J. 1992. *Excellence in Public Relations and Communication Management*. New Jersey: Erlbaum Associations.
- Herman, E. S. & Chomsky, N. *Manufacturing Consent*. New York: Pantheon Books.
- Hoare, Q. & Smith, G. N. 1999. *Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*. London: Elecbook.
- Ilgar, İ. 1973. *Mütarekede Yerli ve Yabancı Basın*. İstanbul: Kervan Yayınları.
- Irmak, S. 1986. *Milli Mücadelede Atatürk'ün Çevresi İlk Mücahitler*. İstanbul: Genç.
- Jaeschke, G. 1971. *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*. Ankara: TTK.
- Kandemir, Feridun. 1964. *Milli Mücadele Başlangıcında Mustafa Kemal, Arkadaşları ve Karşısındakiler*. İstanbul: Yakın Deryamız.
- Karabekir, K. 1957. *İstiklal Harbimizin Esasları*. İstanbul: Sinan.
- Köseoğlu, N. 2000. *Türk Milliyetçiliği ve Osmanlı*. İstanbul: Ötüken.
- Kutay, C. 2013. *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Laqueur, W. 1956. *Communism and Nationalism in the Near East*. New York: Frederick A. Praeger.
- Le Bon, G. 1895. *The Crowd: A Study of the Popular Mind*. New York: CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Lippmann, W. 1922. *Public Opinion*. New York: Harcourt, Brace and Company.
- Mardin, Ş. 1971. Ideology and Religion in the Turkish Revolution. *International Journal of Middle East Studies*. 2 (3). 197-211.
- Mardin, Ş. 1996. *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*. İstanbul: İletişim.
- McMeekin, S. 2010. *The Berlin-Baghdad Express: The Ottoman Empire and Germany's Bid for World Power*. New York: Basic Books.
- Merrington, "Theory and Practice in Gramsci's Marxism", s. 167.

- Mikusch, D. V. 1931. *Mustapha Kemal : Between Europe and Asia*. London: William Heinemann.
- Özgül, M. K. 2004. *Ömrüm (Ali Kemal)*. İstanbul: Hece Yayınları.
- Reicher, S. D. 1984. The St. Pauls riot: An explanation of the limits of crowd action in terms of a social identity model. *European Journal of Social Psychology*. 14, 1–21.
- Sabri, Mustafa. 1992. *Hilafet ve Kemalizm*. İstanbul: Araştırma Yayınları.
- Selek, S. 1973. *Anadolu İhtilali*. İstanbul: Cem.
- Sonyel, S. R. 1975. *Turkish Diplomacy 1918-1923: Mustafa Kemal and the Turkish National Movement*. London: Sage.
- Stephen Gill ve David Law, “*Global Hegemony and the Structural Power of Capital*”, *Stephen Gill (der.), Gramsci, Historical Materialism and International Relations, Cambridge, Cambridge University Press*, 1993, s. 93.
- Tengirşenk, Y. K. 1967. *Vatan Hizmetinde*. İstanbul: bahar Matbassı.
- Toynbee, A. J. 1970. *The Western Question in Greece and Turkey: A Study in the Contact of Civilisations*. New York: Howard Fertig.
- Triandis, H.C. 1987. "Theoretical Framework for Mass Psychology". *Contemporary Psychology*. 32 (2): 123–124.
- Tunaya, T. Z. 1952. *Türkiye'de Siyasi Partiler, 1859-1952*. İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları.
- Tuncer, H. 2000. *19. Yüzyılda Osmanlı-Avrupa İlişkileri (1814-1914)*. Ankara: Ümit.
- Tunç, S. 2000. *Mütareke Döneminde İstanbul Basınında Gündeme Gelen "İstiklalcilik" Fikirleri*. *OTAM*. 11.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıtları
- Uyguner, M. 1991. *Mehmet Akif Ersoy*, Ankara: Bilgi.

Uyguner,M.1992. *Mehmet Emin Yurdakul*. Ankara: Bilgi.

Üngör, U. Ü. 2011. *The Making of Modern Turkey: Nation and State in Eastern Anatolia 1913-1950*. Oxford: Oxford University Press.

Waddington, D. 2007. *Policing Public Disorder*. London: Willan.

Wood, L., A. & Kroger, R., O. (2000). *Doing discourse analysis: methods for studying action in talk and text*. London: Sage

Yosmaoğlu, İ. 2003. *Chasing the Printed Word: Press Censorship in the Ottoman Empire, 1876-1913*. *The Turkish Studies Association Journal*. 27 (1). 15-49.

İnternet Kaynakları:

Aydınlık Gazetesi. <http://www.aydinlikgazete.com/tarih/ataturk-ve-lenininkurdugu-tarihi-dostluk-h61366.html>

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti. <http://www.ataturk.net/kronoloji/1919.html>

Baykal, H. 1987. 16 Nisan 2016 *Milli Mücadele'de Basın..*
<http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-11/milli-mucadelede-basin>

Blogcu. <http://ihl01.blogcu.com/mustafa-kemal-ve-milli-mucadelede-din-adamlari-iv/1053490>

Democracy Building. <<http://www.democracy-building.info/definition-democracy.html>>

Denizli İl Kültür Müdürlüğü. <http://pamukkale.gov.tr/tr/Milli-Mucadelede-Denizli>

Global Issues. <http://www.globalissues.org/article/532/media-manipulation>.

History Today. <http://www.historytoday.com/gemma-betros/french-revolution-and-catholic-church>

History Today. <http://www.historytoday.com/maurice-cranston/french-revolution-ideas-and-ideologies>.

McLaughlin, E. Temmuz 2016. *Television Coverage of the Vietnam War and the Vietnam Veteran..* <<http://www.warbirdforum.com/media.htm>>

Öncül, G. Aralık 2012 *Halkla İlişkiler Modelleri..* <https://gzmoncl.wordpress.com/2012/12/04/halkla-iliskiler-modelleri/>

Özkaya, Y. 16 Nisan 2016. *Milli Mücadelede "Anadolu Ajansı"nın Kuruluşu ve Faaliyetlerine Ait Bazı Belgeler.* <<http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-02/milli-mucadelede-anadolu-ajansinin-kurulusu-ve-faaliyetlerine-ait-bazi-belgeler>>

Sarıkoyuncu, A. 12 Nisan 2016. *Milli Mücadele'de Din Adamları ve Atatürk.* <<https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=353592>>

Study.com. <http://study.com/academy/lesson/what-is-mass-media-definition-types-influence-examples.html>.

<http://chroniclingamerica.loc.gov>

EKLER

Ek 1: İstiklal-i Osmani kutlamalarından bir fotoğraf. Tercüman-ı Hakikat Gazetesi
30 Aralık 1914

Ek 2:

(Birinci Celse hafidir.)

2. — BEYANAT

1. — Afgan Emiri Emanullah Handan mevrut mektup münasebetiyle Hariciye Vekâleti Vekili Mahmud Celâl Beyin beyanatı

HARİCÎYE VEKÂLETİ VEKİLİ MAHMUD CELÂL B. (Saruhan) — Meclisi Âlinizin ilk teşekkülü" zamanlarına müsadif âvanda Abdürrahman Bey isminde bir zat Afganistan'a gönderilmişti ve orada Hükümeti Milliye'nin mümessilliğini ifa etmekte bulunuyordu. Müşarünileyhten bu defa malûmat aldım ve o malûmat cidden haizi kıymet olan Emir Hazretleri'nin şahane bir mektubunu da göndermiş bulunuyorlar. Mektup iki İslâm Hükümeti ve iki İslâm milleti arasında pek samimî münasebatı büyük bir vuzuh ve belâgatle anlattığı için Heyeti Muhtereminize arz etmeği vazife addettiğimden aynen okuyorum. Biraderi Azizim Celâletmeap, Şecaatintisap Gazi Mustafa Kemal Paşa Eyyedehullahübinasnihilazîm Hazretlerine Büyük Millet Meclisi Mümessili olan Cenabı Celâletmeap Abdürrahman Bey buraya vâsıl oldu ve bu suretle kardeş millet ve Devlet olan Afganistan'ın uzun senelerden beri devam eden intizarına hüsnühatime çekildi. Alelhusus Afganistan Millet ve Devleti hakkında perverde ettiği efkârı münevveresi ve ihtisasatı fitriyesiyle mümtaz olan Müşarünileyhin intihabı memnuniyetimizi nuçiboldu. Müşarünileyh Muhterem Büyük Millet Meclisinin ve biraderi azizim olan gayyur mücahidin Afgan Millet ve Hükümeti hakkında ulvi ve samimî amalini izhar etmekle bizi bahtiyar ettiler. Türkiye ile Afgan arasında İslâmiyetin temin etmiş olduğu müşeyyet rabitalar benim itikadımca gayrikabili tezelzüldür. Ve bu iki milletin elyevmmâruz kaldıkları tazyik ve meşakkatler onların temayülât ve amalinin bir kat daha teyidine ve mukaddes hedefimize doğru teveccühünü temin edeceğine kaaniim. Vakit vakit Muhterem Türk zabitleri buraya kadar gelerek Afgan mülkünün muhtelif idarelerinde saffet ve samimiyetle çalışarak bu mülk ve devlete birçok istifadeler temin ettiler. Bu yukarda arz ettiğim efkârın vüsukuna en büyük delildir ve ümidederim ki gitgide cümlemiz hablüllah etrafında toplanarak meramı aslîmize nail olalım. İslamların ittifak ve ittihadı hasenesinin tezyidine duahan olmakla hatmi kelâm eylerim.

Dostunuz Emanullah Han

Ek 3:

8. — BEYANAT

/. — Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in, Fransa ile akdedilen itilâfname hakkında, beyanâtı

HARİCÎYE VEKİLİ YUSUF KEMAL B. (Kastamonu) — Efendim geçende Büyük Millet Meclisi Hükümeti'yle Fransa Hükümeti arasında imza edilmiş olduğunu arz ettiğim itilâf nameyi malûmat kabilinden olmak üzere Meclisi Âlinize arz edeceğim. Tarafeyn hükümetlerinin murahhasları tarafından bilimza ve tarafeyn hükümetlerince tasvibedilmiş olan itilâfname metni şudur :

İtilâfname Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Fransa Cumhuriyeti Hükümeti iki memleket arasında bir itilâf akdi arzusunda buldukları cihetle Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Hariciye Vekili ve mebus Yusuf Kemal Beyefendi Hazretlerini ve Fransa Cumhuriyeti Hükümeti nüzzarı sabıkadan Mösyö Hanri Franklin Buyyon Hazretlerini murahhas tâyin etmişlerdir. Müşarünileyhim usulüne muvafık olduğu görülen salâhiyetnamelerini badetteati hususatı ât iyeyi kararlaştırmışlardır.

1. — Tarafeyni âkıdeyn iş bu itilâf namenin imzasından itibaren aralarında hali harbin nihayet bulacağını beyan ederler. Ordular, memurini mülkiye ve ahali keyfiyetten derhal haberdar edilecektir.

2. — İşbu itilâf namenin imzasını mütaakıp tarafeyn üserayı harbiyesiyle, mevkuf veya mahpus bulunan, Türk veya Fransız, bilûmum eşhas serbest bırakılacak ve kendilerini tevkif eden taraf masrafile, bu hususta irae edilecek, en yakın şehre sevk olunacaklardır, İşbu madde hükmü tevkif, hapis veya esaretin tarif ve mahallî her ne olursa olsun tarafeynin bilûmummevkufin ve mahpusinine şâmildir.

Ek 4:

—BEYANAT 1.

— Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın, Londra'ya, gönderilecek heyeti Murahhasa Vesilesiyle, İstanbul'da bulunan Tevfik Paşa ile cereyan eden muhaberata dair beyanatı

REİS '•— Söz Paşa Hazretlerin indir efendim.

MUSTAFA KEMAL PŞ. (Ankara) — Efendiler, celsei umumiyenin inikat etmediği son üç gün zarfında cereyan eden bazı muamelât ve hususa dair Heyeti Aliyenize arzı malûmat edeceğim. Doğrudan, doğruya vermek istediğim malûmata «reçineden, evvel kısa bir mukaddime yapmak istiyorum. Malûmu âlileridir ki, milletimiz asırlardan beri iki kuvvetin, iki müstebit kuvvetin, iki imhakâr kuvvetin tahtı tazyikinde müteessir ve müteellim olmakta idi. O kuvvetlerden birisi; doğrudan doğruya memleket ve milleti idare etmek iddiasında bulunan müstebitler, ikincisi; bütün bir emperyalist ve kapitalist âlemidir. Asırlarca bu iki kuvvetin tahtı tazyikinde kalmış olan millet bittabi gayet zebun bir haldedir. Fakat efendiler, tazyikatım neticesinde büyük intibahlar hâsıl oldu. İşte bizim milletimizde de o intibahı hakikî hâsıl olmuştur ve biz böyle bir devrei intibahın içinde bulunuyoruz. Filhakika bir buçuk sene evvel, bir sene evvel millet aynı zamanda bu iki kuvvete karşı isyan etmiş ve mücadeleye başlamıştır. Emperyalist kuvvetler milletimizi hukuk ve haysiyet ve istiklâlden mahrum ve bunları gayri müdrük bir hayvan sürüsü telâkki ettiği için böyle bir sürünün elinde namütenahi hazaini tabiiyeye malik, kıymetli ve vâsi bir memleketin bırakılmasını tabii caiz göremezdi. Onların telâkkisine göre bu memleketi parçalamak ve bu memleketteki insanları tahtı esaretlerine almak lâzım idi. Böyle bir emel, böyle bir gaye takip ediyorlardı ve Harbi umuminin neticesiyle hâsıl, olan fırsattan istifade ederek mütareke ile milletin ve ordunun elinden silâhlarını da aldıktan sonra fiiliyata girişmişlerdir. Bir taraftan dâhilde bulunan gafil veya hain kuvvetler, memleket ve milleti âdetâ. bu hariç kuvvetler gibi, bu hariç nazarlar gibi telâkki ediyorlardı. Binaenaleyh onların dahi mesaisi, en hain düşmanların mesaisi mahiyetinde tecelliyatını göstermiştir. İşte bundan bir sene evvelki vaziyetimiz böyle bir şekil ve renk ve manzara gösteriyordu. Halbuki efendiler milletimiz hiçbir vakitte düşmanlarımızın telâkki ettiği gibi hukukuna ve

istiklâline yabancı değildir. Bilâkis büyük bir aşk ile ve rabıtaiâşkiye ile, rabıtai vicdaniye ile istiklâl ve haysiyetine merbuttur ve yine milletimiz dâhildeki cahil ve gafillerin ve hainlerin telâkki ve ifade etmek istedikleri mahiyette değildir. İşte bir seneden beri vuku bulmakta olan mücadelemiz, mücahedemiz neticesinde millet dâhile karşı, harice karşı ve bütün kâinata karşı mevcudiyetinin yüksek mahiyetini bütün delâliyle ispat etmiş bulunuyor. Binaenaleyh mücadeleye başladıktan sekiz, on ay, bir sene sonra bugünkü vaziyetimiz hâsıl olmuş bulunuyor. Bugünkü vaziyetimizi ifade etmek lâzım gelirse; milletin tabii mümessille rindenden teşekkül eden Meclis ve onun Hükümeti bilaistisna bütün memlekette hâkimdir ve hâkimiyeti muhafaza etmek kuvvet ve kudretine maliktir. Vaziyeti askeriyemiz Şarkta ve Garpta ve bütün düşmanla temasta bulunduğumuz yerlerde hukuku âliyei milleti müdafaa edebilecek kabiliyeti fiilen ispat ve izhar etmektedir. Vaziyeti umumiyei siyasiyemizi görmek istersek; Şarkta Ruslarla aramızda tabii bir dostluk mevcuttur ve bu tabii dostluğu maddi esaslara istinat ettirmekle meşgul bulunuyoruz. Garba tevcih nazar edersek vaziyeti bir iki safhada mütalâa edebiliriz. Garp aleminin bundan bir sene evvel bize tevcih etmiş oldukları efkâr ve enzârı kısaca arzedeğim. Milletın müdafaada sebatı devam ettikçe garp âlemi başka başka fikirlere maruz kaldılar, başka fikirlere sahip oldular. Evvelâ Garp milletleri kendi hükümetlerinden başka türlü düşünmeğe başladılar. Her halde burada bir milletin mevcudiyetini tanımak kanaatini izhar ettiler. İkinci bir devrede bazı hükümetlerin milletleriyle beraber olmağa başladığı görüldü. Meselâ Fransızlar, İtalyanlar hakikaten son zamanlarda fikirlerini tashih ve tebdil ettiler. Hattâ İngiliz milleti dahi kendi ricali hükümetlerinin iğfalâtına aldanmakta olduklarını idrak etmeğe başladılar. Yalnız diğerlerine nispeten çok muannit davranan LoitCorç (Kahrolsun sadaları). İşte şimdi arz etmek istediğim vaka ile de LoitCorç'un tebdili kanaat lüzumuna, kail olduğunu istiklâl edeceğiz. Efendiler 25 Kânunusanide Paris'te bir içtima vuku buldu. Bu içtimada verdikleri karar: 21 Şubat'ta Londra'da bir konferans akdetmektir ve bu konferansta Şark meselesini halletmektir ve esas olarak Sevr Muahedesini hâdisatın icbar ettiği tarzda tebdil etmekte karar vermiş bulunuyorlar. Biz bu vukuata İstanbul vasıtasıyla vakıf oluyoruz. Bundan iki gece evvel İstanbul 'da Tefvik Paşa doğrudan doğruya bendenizle görüşmek arzu etti. Bendeniz bu müracaatı doğrudan doğruya kendi şahsıma ve şalisi bir mahiyette gördüğüm için hüsnü telâkki etmedim ve kendisine verdiğim cevapta; benim şahsımla bitecek hiçbir şey yoktur ve olamaz. Eğer Tefvik Paşa Hazretleri Türkiye Büyük Millet Meclisine müracaat etmek istiyorsa müracaatta bulunabilirler ve ümit ederim ki bu müracaatları hüsn-ü kabul görür demiştim.

Ek 5: Söylem Analizi Formu

Sayın Araştırmacı/Uzman,

Günümüz sosyal bilimciler, sosyologlar veya düşünürlerin üzerinde sıkça durdukları rıza mühendisliği kavramı önümüzdeki birkaç yılda da araştırmacıların çalışmalarında daha fazla kendine yer bulacak gibi görülmektedir.

Kitlelerin ve toplulukların istenilen hedefe yönlendirmek için çeşitli argümanlar (medya, miting...) kullanılarak yapılan tüm faaliyetlere rıza imalatı ve bu imalatı yapan kişilere de (kanaat önderleri, entelektüeller, yazarlar, aydınlar...) rıza mühendisi denilmektedir.

Milli Mücadele Dönemi rıza mühendisliğini dönemin aydın, yazar ve kanaat önderi Halide Edip Adıvar özelinde incelediğimiz yüksek lisans tez çalışmamızda değerli görüşlerinizi bizimle paylaşmanızı rica ederiz.

Rıza mühendisliği kavramı ile ilgili değerli bilim adamlarının görüşlerinden oluşturulan tablo ve örnek metin tarafınıza sunulmuştur.

Çalışmamıza bulunduğunuz değerli katkılardan dolayı teşekkür ederiz.

Adınız :

Soyadınız :

Mesleğiniz :

Le Bon	<p>LB-1 Kitleleri (kışkırtabilen) yönlendirebilen bir kişi rıza mühendisidir.</p> <p>LB-2 Toplum değerleri ile manipülasyona başvuran ve kitlesel hareketleri destekleyen kişiler rıza mühendisidir.</p> <p>LB-3 Çıkarları için olayları abartan, kitleleri şiddete sevk eden, ateşli, kitlesel hareketleri özendiren kişiler rıza mühendisidir.</p>
Freud	<p>F-1 Toplumsallaşmayı amaçlayan kişi rıza mühendisidir.</p> <p>F-2 Toplumsal değerlere hitap eden bir lider figürü rıza mühendisidir.</p>
Curran&Seaton	<p>C&S-1 Birleşik bir harekete öncülük eden kişi rıza mühendisidir.</p>
Bernays	<p>B-1 Hedef kitlesini çalışmış, tanıyan kişi rıza mühendisidir.</p> <p>B-2 İnsanların kalplerini ve zihinlerini kazanmanın yolu da onların duygusal güdülerini harekete geçirmektir.</p>
Gramsci	<p>G-1 Rıza mühendisi halka ve desteğine sahip olduğu sürece güçlüdür.</p> <p>G-2 Rıza mühendisi halkın tarih, kültür ve muhafazakâr değerlerine hitap eden kişidir.</p>
Chomsky &Herman	<p>C&H-1 Medyayı politik amaçları için kullanan kişi rıza mühendisidir.</p> <p>C&H-2 Medya ve diğer propaganda araçları, zihni denetim altına almaya çabalamaktadır.</p> <p>C&H-3 Rıza mühendisliği kamu zihninin kontrol edilmesidir.</p>

Milli Mücadele Dönemi'nde Halide Edip Adıvar'ın rıza imalatı yapmış olduğu ve bu sebeple bir rıza mühendisi olduğu bu tez çalışmasının konusunu oluşturmaktadır. Rıza mühendisliği ile ilgili tanımların yer aldığı tablodaki kısaltmalarla (L-1, G-2 gibi) Halide Edip Adıvar'ın konuşmalarıyla uyumlu gördüğümüz kelime, cümle veya paragrafları işaretleyerek ilişkilendirmenizi rica ediyoruz.

Örnek

Biliniz ki, küçük görünen Türkiye ve Türkler, Müslüman dünyasının kalbidir, başıdır.(F-2)Türkler'e indirilmek istenen darbe, bütün Müslüman dünyasının kafasını koparmak içindir. Emin olunuz ki, Harbi Umumi'de, birçok Müslüman düşmanlarımızla beraber kan döktü. Galiçya'da, Çanakkale'de, Irak'ta makam-ı hilafete karşı harp ederken, onlar adalet için, beşeriyet [insanlık] için harp ettiler, öldüler. Emin olunuz, aldandılar.